ТОДОР ПЕЕВ

Научни изследвания

Даскал Генко

Фудулеску

БАН
Институт
за литература
София, 1994

Дар за Инст. за литература

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

II 31880

ТОДОР ПЕЕВ

Научни изследвания

Драми

София
1994

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

Сборникът по случай 150-годишнината
от рождението на Тодор Пеев
е осъществен със съдействието
на община Етрополе

Редколегия:
Дочо Леков
Румяна Дамянова
Росен Тахов

ПС 31880
БАН
БИБЛИОТЕКА
Бр 4793/94
ДАР

© БАН, Институт за литература
ISBN 954-8712-01-6

ПРОВЕРКА
2009 - 2010

СЪДЪРЖАНИЕ

От редакционната колегия 5
Дочо Леков. Общественикът, творецът, човекът Тодор Пеев 7

I. НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Дочо Леков. Творческата история и съдба на една възрожденска трагедия 19
Камен Михайлов. Пеев – Войников или типология на защитните реакции на българския възрожденски културен модел 25
Николай Аретов. „Прекъснатите" мемоари на Тодор Пеев като подстъп към осмисляне на драмите му 33
Христо Манолакев. Комедията на Тодор Пеев „Даскал Генко" в контекста на възрожденската едноактна драматургия 43
Васил Балевски. Добри Войников, Васил Друмев и Тодор Пеев – три момента в българската възрожденска драма 52
Лидия Михова. Драматургичните опити на П. Р. Славейков 61
Росен Тахов. Песента в българската възрожденска драма – между зрелищната и книжовната култура 71
Михаил Василев. Етрополецът Тодор Пеев и неговите писма до Васил Левски 79
Румяна Дамянова. „Драгинко Пейов!"(За един диалог през Българското възраждане) 86

II. ДРАМИ ОТ ТОДОР ПЕЕВ

Даскал Генко 93
Фудулеску, прокопцаният зет на Хаджи Стефания 103

Речник 207

Етрополецът Тодор Пеев е средищна фигура в епохата на Българското възраждане. Учител и преводач, деловодител на Българското книжовно дружество, редактор на вестник „Възраждане“, автор на драматургични произведения, революционер, застанал в центъра на Априлското въстание, той остава десетилетия „неоткрит“. Неговата разностранна литературна и обществена дейност е проучвана и анализирана от малцина изследователи.

150-годишнината от рождението на Тодор Пеев е повод за съвременно осмисляне и литературоведско представяне на неговото творчество, за доразвиване и обогатяване на направеното през последните две десетилетия.

Идеята за този сборник се зароди в докладите и дискусиите на научната конференция, проведена в Етрополе през октомври 1992 г. Включените статии са опит за нов прочит на драматургичните произведения на Тодор Пеев, на мемоарите и публицистиката му, като очертават по-релефно неговото място във възрожденския културен контекст.

Първият сборник, посветен на Тодор Пеев през 1972 г., постави началото на по-цялостно осмисляне на житейската и творческата съдба на този виден възрожденец. Настоящата книга е с амбицията да докаже, че жизнеността и значимостта на едно творческо дело се изразяват най-вече в поставянето на нови въпроси пред различните поколения изследователи. Надяваме се, че поместените изследвания ще дадат отговор на някои от тях.

От редакционната колегия

ОБЩЕСТВЕНИКЪТ, ТВОРЕЦЪТ, ЧОВЕКЪТ ТОДОР ПЕЕВ

Дочо Леков

Една от най-искрените си изповеди Ботев документира на 12 февруари 1876 г. в писмо до Тодор Пеев: „Драгинко Пейов!... Ние не сме направили и стотната част от онова, което би могли да направим – отбелязва със завладяваща самокритичност редакторът на „Знаме". – Слава Богу и дяволу природата не ни е обидила нито умствено, нито физически – защо следователно седиме на припек и плачеме, че петлите ни кълват носовете?... Аз не съм способен да тропам по портите и да пея балдевските песни на патриотически маниер. Нека правят това други. Аз ще направя ръцете си на чукове, кожата си на тъпан и главата си на бомба, пък ще да изляза на борба със стихиите..."[1]

Такава изповед, пропита със самоирония и болка, Ботев е могъл да направи само пред приятел, с когото са делили „страдания, бедност в чужбина". Защото не всеки е бил в състояние да го разбере и подкрепи. На един от тези свои приятели той оставя джобното си тефтерче, до него адресира най-хубавото си писмо, казва му най-искрените си думи. За този „драгинко Пейов" обаче до преди две десетилетия се споменаваше само мимоходом от историци, литературоведи, краеведи. Той не бе проучен като революционер, педагог, журналист. Не се знаеше абсолютно нищо за неоспоримия му принос в областта на драматургията и мемоаристиката. С дълбоко съжаление трябва да отбележим, че за по-широката публика, включително и за част от етрополската, Пеев е непознат и досега. А някои от тези, които са проявявали или проявяват мимолетен интерес към живота и делото му, все още продължават да поставят въпроси, които са в противо-

речие с достигналата до нас документация, с историческата истина. Не рядко, дори и в родния град на даскал Тодор, могат да се чуят твърдения, че е бил турски шпионин, че не е провеждал последователна революционна дейност, и т.н., и т.н.

Кой и какъв е Тодор Пеев? Можем ли да твърдим, че той има влог в националната ни политическа, литературна и културна история? С какво и защо все още продължаваме да сме му длъжници?

В спор с налагани в продължение на десетилетия класово-партийни принципи Пеев влиза още с раждането си – бъдещият революционен деец се появява на бял свят не в бедно или средно еснафско или селско семейство, а в дома на известен етрополски търговец на колониални стоки, кожи и добитък, на човек с влияние пред турската власт. Този биографичен факт шокираше правоверни изследователи марксисти в областта на националноосвободителното движение, караше ги да търсят и „откриват" просветителски уклон в позициите и поведението на революционера, да разпнат и обезличат на идеологическото си прокрустово ложе богатата и самобитна личност на един интересен творец и общественик.

Бъдещият педагог сам трябва да разбере и почувствува резултатите от тогавашното килийно училище. „Всички учехме по папагалски – спомня си след години той, – и най-голямото наказание, доста безчеловечно, беше биене..." Любознателният младежки ум търси нещо ново, което да задоволи разностранните му интереси, да обогати оскъдните знания, получени от етрополското училище. И започват странстванията в Ловеч и София при прочути педагози като Сава Филаретов. През 1863 г. Тодор Пеев е във френското училище в Цариград, в което получава солидни знания по различни предмети – изучава писмено и говоримо френски език, слуша лекции по естествена история, география, математика, история. Свързва се с родолюбивата българска интелигенция в турската столица, с общественици като Славейков и Драган Цанков. И в края на 1864 г. със самочувствието си на интелигент, който знае как да предразположи и

увлече ученици и възрастни, как да води борба срещу фанариоти и родоотстъпници, е вече главен учител в българското училище в Силистра. Педагог с изключителен авторитет в града и силистренските села, Пеев въвежда звучната метода в обучението, обръща сериозно внимание на девическото образование, реформира и допълва програмата с нови учебни предмети. Учениците изучават български език, география, аритметика, история, физика, риторика, химия, имат часове за чужди езици – френски, турски, руски. „Той в своето кратко ... учителстуване – си спомнят неговите съвременници – направи такива преобразования в Силистренското българско училище, внесе в него такъв живот, че и до днес това е оставило доста дълбоки следи в града и окръга."[2]

Педагогическата дейност на Тодор Пеев продължава в Кюстендил – тук той отваря трикласно училище, в което учат ученици от града и околните селища. Влиянието му между кюстендилската общественост е огромно. Под негово въздействие в Кюстендил започва да се честувува тържествено празникът на славянските просветители св. св. Кирил и Методий, открито е читалище, прогонен е фанариотският владика Игнатий. Кюстендилци изпращат своя даскал даже при руския посланик в Цариград граф Игнатиев, от когото той успява да издейства три стипендии за обучаване на даровити младежи в руски учебни заведения.

Но роднят към тегли примамливо и властно. След изтичане на договорения срок с кюстендилската община Пеев откликва на молбата на съгражданите си и се завръща в Етрополе. Присъствието му се чувствува веднага. Започват реформи, закипява интензивен културен и обществен живот. През 1870 г. е открита новата училищна сграда, която дава възможност на даскал Тодор да осъществи замислените преобразования – създава мъжко и девическо училище, увеличава броя на учителите, включва в училищната програма нови предмети. А през есента на 1870 г. приема в дома си и дякон Васил Левски, който основава етрополския частен революционен комитет и утвърждава Пеев за негов председател.

На 7 януари 1871 г. даскал Тодор свиква членовете на

частния революционен комитет на събрание, на което е поканил и други етрополци. И ентусиазирано споделя пред тях идеята да бъде създадено читалище, което да съдействува за масовизиране и демократизиране на културата, да държи буден националния български дух. Разумното и далновидно предложение е прието и Пеев е избран за пръв председател на учреденото читалище „Напредък". Наистина, задълженията му стават големи – той трябва да се грижи за училището и читалището, да ръководи частния революционен комитет, да бъде в контакт с ръководните дейци на организацията. И паралелно с това да прикрива бунтовната си дейност, поддържайки такива отношения с турската власт, които го открояват като дипломат с въображение и талант. Затова когато през април 1872 г. трябва да замине на учредително събрание на БРЦК като представител на 11 революционни комитета в България, той потегля от Етрополе привидно като пратеник на турските управници и българското население от града до русчушкия валия с молба шосето от София до Плевен да започне да преминава отново през Етрополе. Нещо повече, връчва му се и сума от 1200 гроша, с която има възможност да посети не само Русе, но и Букурещ, да се срещне и с русчушкия валия, и с букурещките бунтовници, да бъде секретар на Учредителното събрание и на написания от него протокол да постави подписа си на първо място.

На 22 септември 1872 г. Димитър Общи с въоръжени свои хора ограбва турската хазна при Арабаконак. В изработването на плана за обира участие взема и Пеев. Той прави всичко възможно да не се открие, че нападението е извършено от дейци на революционната организация, на деянието да се придаде криминален характер. На свиканото събрание в Орхание, на което присъстват влиятелни турски и български големци, по внушение на революционната организация се обсъжда идеята да се изберат няколко „царски пратеници", които да бъдат натоварени с отговорната мисия да търсят „избягалите разбойници" във Влашко. С единодушното съгласие на всички – и турци, и българи – за пръв довереник на властта, за „баш шпионин" е избран Тодор Пеев. Всички смятат, че той е напълно подходящ за подобна

деликатна мисия – владее отлично френски, турски и гръцки, знае в значителна степен и румънски и може да предразположи всекиго, да се добере до онова, което го интересува. И най-важното – за него гарантират и Махзар паша, и Мехмед ага, високопоставени лица в Софийския мютесарифлик.

„Шпионската делегация", в която влизат и други революционни дейци, се отзовава във Влашко. В Букурещ Пеев се среща с Каравелов, Ботев и с други свои съидейници, осведомява ги подробно за обира на хазната, за „шпионската мисия", с която е натоварен. Но Димитър Общи е заловен. Той и някои от съзаклятниците му проговарят – за Пеев България и Етрополе стават спомен. Започва нов период в живота му – емигрантският.

В Браила той продължава трескавата си революционна дейност, като същевременно е директор на българското училище в града. А през юни 1873 г., когато Друмев, деловодител на Българското книжовно дружество, се замонашва, Пеев поема деловодството на Дружеството и редактирането и издаването на печатния му орган – „Периодическо списание". Наистина ръководните дейци на Българското книжовно дружество не са могли да не знаят за революционната му дейност. До тях е достигала и информация, че в салона на Дружеството се организират събрания на частния революционен комитет в Браила. Но нито пред него, нито пред някой друг те не правят и намек за революционните му възгледи, защото добре разбират, че над всичко той е поставил революцията. Заради освободителното дело етрополският учител напуска свитото от няколко месеца семейно гнездо, изживява болезнено гибелта на Апостола, работи всеотдайно като сътрудник на БРЦК, през 1874 г. е избран в неговия състав. А когато избухва Априлското въстание, той събира помощи за въстаниците, заедно с Драсов и Светослав Миларов редактира в. „Възраждане", взема участие във въоръжаването на Ботевата чета. След Освобождението се включва в административния живот на страната като председател на Орханийския окръжен съвет, чиновник за особени поръчения в Министерството на вътрешните работи, окръжен управител

на Плевенски и Свищовски окръг. Местене от град на град, от служба на служба. През 1882 г. е уволнен и пенсиониран. Но малката пенсия не може да задоволи нуждите на голямото му семейство. Прави опит да си намери подходяща работа. Спомня си за един от своите съидейници и другари, силният на деня Захари Стоянов. Иска да се срещне с него, но опитите му остават безрезултатни. Затова е принуден да му напише и изпрати следното писмо: „Господин Захарий! Много пъти Ви дирих дома Ви, но по нещастие или Ви не намирах там, или бяхте много заняти, та не приемахте посетители. Господин Захарий, аз не исках много да Ви заседня и безпокоя; имах да Ви кажа само следующите няколко думи, които, моля, имайте търпение да ги прочетете.

Дванайсет години съм учителствувал, искам още няколко да бъда учител, а за да стана такъв, само на Вас се надея да направите възможното да се назнача в долните класове на тукашните девическа и мъжка гимназия. Вярвам, че господин министъра на просвещението няма да Ви откаже. Тая добрина няма да направите мене, бай Захарий, а на моите четири дечица, които ще Ви споминат и благославят, а аз ще Ви бъда вечно признателен и благодарен. Направете една добрина на уважаващий Вас Т. Пеев."[3]

Но и тази скромна човешка молба на един от най-ерудираните и популярни български учители през Възраждането остава неудовлетворена. Даскал Тодор, с когото са се гордеели Самоков и Силистра, Кюстендил и Етрополе, който издига авторитета на българското училище в Браила, не може да остане педагог в освободена България. Наистина след време някой се сеща за него и го назначава управител на Варна, но поради конфликт с Фердинанд твърде скоро е освободен и изпратен за княжески търговски агент в Скопие. Влязъл в непосредствен контакт с българските революционери в Македония обаче, той е принуден твърде скоро да я напусне, за да не бъде арестуван от турската власт.

Освободен от всякакви служебни задължения, Пеев може само да бъде наблюдател на всичко, което става в освободеното му отечество, за да изповяда с горчивина: „Чини ми се, че не ще сгреша, ако кажа за оправдание на това, че сме

пренебрегнали всички драгоценни наставления, които нашите просветени труженици са се трудили да ни дадат за народното ни възпитание преди освобождението ни – наставления, всякога твърде ценни и полезни."[4]

На 26 юли 1904 г. Пеев е мъртъв. Някои от вестниците съобщават за убийство, други за самоубийство. Каква е истината?

Даскал Тодор сам посяга на живота си. В самоубийството вероятно има лични причини. Но първопричината за тази трагична смърт трябва да се търси другаде. Следосвобожденската действителност ако не изцяло, то в определена степен уби идеалите на революционера и културтрегера. Той остана да живее със спомените. И когато се убеди, че кариеризмът, властолюбието на някои от бившите му другари са го направили излишен и ненужен на времето, за което жертва най-хубавите години от своята младост, спокойно и хладнокръвно посегна към куршума. За някои това е сензация, за други – край на една мъчителна човешка агония.

Един голям революционер и българин мина в забрава. Но не завинаги. Преди две десетилетия за него отново се заговори. Сега той привлече вниманието с нови, неизвестни или малко известни моменти от разноликото си дело.

За литературната история Пеев бе непознат като писател. Но се оказа, че е даровит мемоарист, замислил интересни спомени за националното ни възраждане, за Левски и други дейци на освободителното движение. Той има епизодични прояви и в областта на превода. Фолклорът го привлича още през ученическите му години в Етрополе – записал народни умотворения, които възнамерява да издаде в самостоятелен сборник. По неизвестни причини обаче събрания фолклорен материал не вижда бял свят с изключение на отломъци от него.

Проучването на възрожденската периодика, на архивни и други документи доказва, че Пеев и Драсов започват да редактират в. „Юнак", от който излизат само няколко броя. Дарбата си на журналист даскал Тодор изявява на страниците на „Възраждане", вестник, редактиран от него, Драсов и Светослав Миларов. Без да имаме възможност да се спрем

по-подробно на това издание, ще отбележим, че „Възраждане“ е един от най-популярните и търсени вестници през 70-те години на XIX в. За него са абонирани не само българи, но и чужденци – княз Евгений Голицин, проф. А. А. Котляревски, Ив. С. Аксаков, М. Н. Катков и др. Радушният прием, на който вестникът се радва, е документиран в писма на негови читатели. Александър Козарев, като прави паралел между „Възраждане“ и някои от възрожденските периодични издания, отбелязва: „Ваший вестник заслужава наистина първо място между другите, тъй да ги нарека само по мода издавани вестничета ... не само за своята нестранност, но при това и пълна зрялост на мислите“.[5] А Марин Дринов, председател на Българското книжовно дружество, първият крупен български историк, посочвайки някои пропуски на изданието, е категоричен: „Другото (на „Възраждане“, б.м.) е все хубаво: форматът и хартията са прилични, името „Възраждане“ е много добре измислено, тонът е сериозен, езикът доста чист и гладък, редакторът вещ, програмата му разумна.“[6]

Пеев остави име и на фейлетонист – той е автор на фейлетонната публикация „Браилски искрици“, написана под неотразимото влияние на писмото, което Ботев му изпраща на 12 февруари 1876 г.

Ако трябва да градираме влога на даскал Тодор в областта на българската журналистика, литература и култура, без съмнение приоритет трябва да отделим на неговата трагедия „Фудулеску, прокопцаният зет на хаджи Стефания“. Открита в края на 60-те и издадена през 1976 г., тази творба получи висока оценка от литературоведи, театроведи, езиковеди. Не случайно на нея и друго драматургично произведение на Тодор Пеев са посветени част от докладите на утрешната научна конференция. Те ме освобождават от необходимостта да говоря по-обстойно за Пеев като драматург. Искам само да отбележа, че „Фудулеску“ се вписва трайно в историята на българската драматургия, заедно с „Иванку, убиецът на Асеня I“ на Друмев, с „Криворазбраната цивилизация“ на Войников. Тя е творба с голям драматургичен и граждански заряд, с интересни образи и характери. Наисти-

на в продължение на две десетилетия, въпреки упоритите ми усилия, тази трагедия не се появи на националния театрален подиум, на телевизионния екран.

Пеев преминава през много изпитания, изпита горчилката и радостта от капризите на времето, бе редом до Каравелов и Ботев, в редиците на неоценените, в известни случаи и на отвергнатите. Трябваше да мине век след гражданската и творческата му реализация, за да може онова, което остави като словесно и обществено наследство да бъде оценено справедливо, без предубеждение. Наистина, в дълг му остават все още историци и педагози. В областта на литературната наука обаче той получи онова, което можеше да получи още в края на миналия век. Доказано бе авторството му над драмата „Фудулеску", открити бяха и други негови драматургични, мемоарни и публицистични творби. През 1976 г. бе издаден том от съчиненията му. Излязоха монографии, студии и статии за цялостната му литературна и обществена дейност. Бе включен в университетските програми като един от първостроителите на националната ни драматургия и театър. Проведени бяха научни сесии за популяризиране на неговия духовен и политически принос.

Искам с удоволствие да отбележа, че Тодор Пеев импонира на студенти, учители, на обикновения читател с актуалното звучене на творчеството си, с перипетиите на интересната си съдба. Приятно ми е да слушам като преподавател в Софийския университет с какво внимание се отнасят студентите към наследството му, какви интересни и задълбочени паралели правят между проблематиката в драматургията, публицистиката, педагогическата му дейност и парливите въпроси на нашата съвременност. Утрешната научна конференция ще обогати казаното и ще привлече вниманието към неказаното за Тодор Пеев, ще го постави в контекста на националния ни политически и духовен живот, ще даде възможност на етрополци за сетен път да се убедят, че личности като Пеев се раждат рядко и щастие за всяка нация е да ги притежава, уважава и се учи от алтернативните им граждански и творчески принципи.

БЕЛЕЖКИ

1. **Ботев, Хр.** Събрани съчинения, Т. 1. С., 1958, с. 509.

2. **Янков, Б.** Българското училище в гр. Силистра – Училищен преглед, 1897, кн. 7, 9.

3. НБКМ – БИА, II А, 8852.

4. АБАН, ф. 22, арх. ед. 53.

5. АБАН, ф. 22, арх. ед. 18.

6. Документи за историята на Българското книжовно дружество. Т. 1. С., 1958, с. 527.

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ЧИТАЛНЯ

Тодор Пеев ... , 2

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

ТВОРЧЕСКАТА ИСТОРИЯ И СЪДБА НА ЕДНА ВЪЗРОЖДЕНСКА ТРАГЕДИЯ

Дочо Леков

При Тодор Пеев всичко – и жизнен път, и творчеството, и кариера – е комплицирано, напрегнато, съпътствувано с трудности от различен характер. Току-що влязъл под венчило, той трябва да се прости с младата си невеста и да бъде разделен от нея в продължение на шест години. Педагог с неизчерпаеми възможности, с талант и култура, учител в реномирани учебни заведения в България и Влашко, след Освобождението му се отказва и скромното учителско място, за което кандидатствува. Създател на частния революционен комитет в Етрополе, един от учредителите на БРЦК, той е обвиняван, включително и от свои съграждани, в шпионаж, в търгуване с народните интереси, в реформизъм. Заложил живота, авторитета, бъдещето си в името на една опасна, но примамлива мечта, Пеев посяга към куршума след като тази мечта е реализирана. Изключение от този сложен и противоречив път не прави и художественото му творчество. Десетилетия наред за Тодор Пеев не се споменава и говори като за творец. В библиографски справочници е споменаван по повод на няколко негови дописки във възрожденската периодика, за спомена му за Васил Левски, като един от редакторите на в. „Възраждане“ и преводач на „Наполеон I. Военни речи и прокламации...“ от Жорж Барал (1898). Цяло столетие почти нищо не се знае за драматурга, журналиста, публициста, мемоариста, преводача, за автора на оригиналния фейлетон „Браилски искрици“. Едва в края на 60-те години на XX в. едно творчество, самобитно като замисъл и реализация, излиза на бял свят, започва да се популяризира,

да получава компетентна оценка. В това творчество изследователите поставят на първо място трагедията „Фудулеску, прокопцаният зет на хаджи Стефания". На нейното откриване, атрибуция, анализ е излишно да се спирам. Това съм правил в различни свои публикации и не е необходимо да повтарям казани вече констатации. По-интересното в случая е да се изясни въпросът как Пеев идва до идеята за „Фудулеску", какви мисли и вълнения дават импулс на творческата му енергия, каква е съдбата на драмата след написването ѝ, доколко и как е съзвучна с времето през Възраждането, след Освобождението и днес.

Националният въпрос в разноликите му форми и нюанси интересува Пеев и като революционер и деец на Българското книжовно дружество, и като педагог и писател. Той ратува за национално освобождение, за национална литература и култура. В зависимост от това реагира на всички деформации и извращения на националния дух, на чуждопоклонството, срещу онова, което води до обезличаване на самобитно българското. По тези съображения му допадат комедии като „Криворазбраната цивилизация" на Войников, „Малакова" на Славейков, стихотворения като „Европаизъм в Шумен" на Райко Жинзифов. Паралелно с това, обаче, Тодор Пеев иска да прозре значително напред във времето, да преодолее националните граници и пространства, да възприеме българина като индивид и етническа общност извън пределите на България. С оглед на това следи редовно вестника на Славейков „Македония", солидаризира се с позициите на неговия редактор по македонския въпрос. Не случайно силно впечатление му прави статията „Разсеяните българи", обнародвана в бр.15 от 8 март 1869 г. на посоченото издание. Славейков е загрижен и разтревожен за онези „наши съотечественици, които живеят извън границите на Османската империя". Той слага пръст в една рана, която продължава да кърви и днес. „Нашето дълбоко убеждение е било всякога – изповядва със затрогваща съпричастност и далновидност редакторът на „Македония", – че българският народ не трябва никога да губи изпред очи състоянието на своите братя извън отечеството ни, а най-вече онези, които съставят по-

плътната маса в Румъния и Бесарабия: ний всякога сме мислили, че ако не друг, а то поне нашето вестникарство трябва да бди над тези клонове на българското народно тяло – жизнеността и развитието им в народен дух съставя един от великите интереси на целий български народ."[1] (к. на П. Р. Сл.). Поставил акцента върху заселените българи в Румъния и Бесарабия, Славейков е загрижен и за онези, които „отвъд Сава и Дунав, в Австрия, Сърбия и Румъния, до през Прут и Черно море и Бяло в Южна Русия и Мала Азия са заложили своите жилища и са осеяли с костите си чуждите за тях тез земи."[2] Проблемът за оцеляване на българския национален дух в границите на Турската империя и извън нея, в Тракия, Македония, Румъния, Русия, Европа – в света е поставен открито и болезнено остро. Пеев не е могъл да не се замисли върху последиците, до които ще доведе този проблем в близкото и далечно бъдеще.

В края на 1872 г. той се установява в Румъния, обикаля градове и села, заселени с българи, среща се с интелектуалци, занаятчии, селяни, търговци – натрупва богати жизнени впечатления. И в писмо да Панайот Хитов от 12 май 1874 г. с горчивина споделя: „Преди две недели ходих по делата на Дружеството в Болград. Ако в Браила и други румънски градове българите спят от дълбокия и няма надежда да се пробудят, защото, измешани с власи или турнати под тяхно влияние, те са изгубили всяко народно чувство, за мене беше поразителна нечувствителността на колонистите, които са барем изключително българи и трябваше да опазят своя самобитен народен живот."[3] Казаното от Славейков в публикацията „Разсеяните българи" получава категорично потвърждение от личните впечатления на Пеев. И той решава да реагира и като драматург – започва да обмисля сюжета, драматургичните ситуации на бъдещата си трагедия „Фудулеску, прокопцаният зет на хаджи Стефания". Над драмата си той работи напористо, с вълнение, защото всичко в нея – образи, поведение, постъпки – е жизнено подплатено и изживяно. С вещина и психологизъм той откроява образите на главния денационализатор Опрю Фудулеску, на Лина, хаджи Ганчо, Руска, Петър, на национални палачи и жертви

според съвременната политическа терминология. Един герой, Фудулеску, става олицетворение на една политика, символ на угроза с неизмерими трагически последици – денационализация на българщината в чужбина. И ако възприемаме творбата на Пеев като трагедия, то е не само поради нейния финал – дуелът между Благой и Фудулеску и убийството на последния, а в зависимост преди всичко от трагизма, който прозира от първия до последния ред на творбата, от онези трагични обстоятелства, с които завършва летописът на много поколения, на хиляди българи в близки и далечни, в европейски и извънокеански страни, за чиято съдба с тревога предупреждава „драгинко Пейов". Вината в случая е не само на „разсеяните българи", забравили родолюбивия зов на Паисий. Те стават жертва и на денационализаторската политика на много български правителства, пренебрегнали националните ни интереси в името на небългарски, чуждестранни политически цели и доктрини. Съдбата на „Фудулеску" от написването и досега потвърждава по категоричен начин това.

Подробност от живота на Пеев след Освобождението ни напомня отново за основната тенденция на неговата трагедия, проектирана в други географски параметри. През август 1899 г. авторът на „Фудулеску" е назначен за княжески търговски агент в Скопие. Тук той установява близки връзки с висши чиновници, с търговци и дипломати. На турските големци той знае „гъдела" още като революционер в Етрополе. И прилага изпитана от него „рецепта"и сега. Посещенията в конака на скопския управител зачестяват. Пашата е прекалено внимателен, българският консул – изискано учтив. Турският управник го кани на приеми. Говори с него по обикновени и деликатни въпроси. Понякога файтонът му спира пред къщата, в която живее Пеев. Взема челядта му, развежда я из града... Българите в Скопие са озадачени. През май 1901 г. Тодор Пеев неочаквано изчезва. „Къде отиде Пеев ефенди? – озадачено питат пашата. Ще бъдем ли щастливи да го видим отново между нас?". „Подобре да не бяхме го виждали никога! – отвръща раздразнено скопският управител – Не търговия, а хайдутлук е дошъл

да прави този вагабонтин. Помагал на революционерите оръжие от Българско да прехвърлят, бунт да правят. Усетил отнякъде, че скоро ще го разберем що за птица е, и офейкал."

Отново революционерът, проникновеният гражданин, авторът на „Фудулеску" продължават един отдавна започнат диалог помежду си. Пеев нито за миг не е престанал да живее с тревогите на Славейков за „разсеяните българи", за тяхната съдба. Опрю Фудулеску сега той възприема на друга територия, с ново име, с друга националност и манталитет. Историята отново потвърди много азбучни истини от „Фудулеску" и в друг балкански район, заселен с българи, насилствено откъснати от отечеството ни.

Трагедията на Т. Пеев бе обнародвана преди две десетилетия. Но независимо от високата оценка на литературоведи, театроведи, езиковеди, от безспорните й сценични качества, тя не е представяна досега. Защо? Защото все още продължава да бъде политически актуална, да плаши късогледи властници. Преди десетина години за нея се заинтересува талантлив столичен режисьор. Анализира текстът като постановчик, набеляза артистите, заживя с мисълта да я представи на национален преглед на българската драма. Но не получи разрешение от Репертоарната комисия при Комитета за култура. Представянето на „Фудулеску" на българска сцена криело опасност от скандал – „братските комунистически отношения" между Живков и Чаушеску не позволяваха на българските научни работници, на представителите на театралното изкуство да поставят и дадат оценка на парливия въпрос, който преди столетие поставиха Славейков, Тодор Пеев – за съдбата или по-точно за трагедията на българските малцинства в Европа и света.

За „Фудулеску" се заинтересува и режисьорка от Българската телевизия, чийто съпруг заемаше виден пост в комунистическата йерархия. Но както на Пеев не помогна приятелството със Захари Стоянов, за да получи учителско място в София, така и на „Фудулеску" не помогна обстоятелството, че със сценичната му реализация се зае човек със солидни политически връзки.

Горчиво и тежко ми е като българин и интелектуалец да пиша за съдбата на творба, с която всеки народ би се гордял, която всяка уважаваща себе си нация би включила в националния си репертоар. Пеев се самоуби, защото бе отчаян от властници, от погазени идеали и не на последно място от националния нихилизъм, който за съжаление стана елемент от националното ни възпитание и политика. Не случайно от трагедията на Тодор Пеев са се плашили, а може би продължават да се плашат догматично устроени люде, които забравят или им е безразлично, че Фудулеску продължава да шества между българите в Румъния, Русия, Украйна, Южна Тракия, Македония, Америка, Канада, Западна Европа. И вместо да му дадем отпор, съзнателно или несъзнателно му предоставяме възможности да деформира, да дистанцира, да асимилира.

Ако трябва да съставим библиотечна поредица за българите в чужбина, редом до Историята на Паисий, до „Изворът на Белоногата" на Славейков или до „Българи от старо време" на Каравелов без колебание бих включил и „Фудулеску, прокопцаният зет на хаджи Стефания". За да може всеки наш сънародник извън пределите на България да си направи самопреценка чрез високите граждански и творчески критерии на Тодор Пеев.

БЕЛЕЖКИ

1. Славейков, П. Р. Съчинения. Т. I. С., 1980. с. 233.
2. Пак там.
3. Архив на Българското възраждане. Т. I. С., 1908, 352-353.

ПЕЕВ – ВОЙНИКОВ ИЛИ ТИПОЛОГИЯ НА ЗАЩИТНИТЕ РЕАКЦИИ НА БЪЛГАРСКИЯ ВЪЗРОЖДЕНСКИ КУЛТУРЕН МОДЕЛ

Камен Михайлов

От момента, когато драмата „Фудулеску, или прокопцания зет на хаджи Стефания“ бива преоткрита за българската литературна мисъл през 1908 г., са изказани редица оценки и становища, посочени са близостите, които съществуват в тематично, идейно и драматургично отношение между нея и „Криворазбраната цивилизация“ на Д. Войников. Спецификата на възрожденския комуникативен акт, както и всеобхватната му концептивност, поставят двете произведения в много по-широк контекст – на цялостния общокултурен процес, в който равнопоставено участвуват и художествени, и нехудожествени творби, психологически дадености, начин на възприемане и отреагиране към действителността. Всичко това дава сериозно основание да разглеждаме двете драми и като публицистични текстове, още повече за това съществуват и достатъчно формални основания. Аргументите са разгърнати в три посоки – неприкритата цел и заявените намерения на авторите, преките идейни внушения (най-вече в монолозите, в които отрицателните герои по един и същи начин се саморазкриват) и обяснителните текстове (предговорът на Д. Войников към „Криворазбраната цивилизация“). За коментарен тип текст по отношение на „Фудулеску“ могат да се считат някои писма на Т. Пеев, части от спомените му („Прекъснати мемоари“), дописки, фейлетона „Браилски искрици“. По същество се организират парадигми от творби, представляващи детайлизирани културологични и народо-

психологични изследвания, където художествените текстове – драмите, са само едно от средствата за въздействие. Навсякъде най-често срещаната дума, с която съответно е означен най-съществения проблем, е цивилизация. Кръгът от въпроси е определено широк: от що е цивилизация, какви са нейните условия, причини, фактори – до нейните елементи, движещи сили, посоки. Диалогът се води твърде отдавна и включва кажи-речи всичко, създадено като слово през епохата на Българското възраждане. В този аспект диалогът Т. Пеев – Д. Войников е само част от надводната част на айсберга, имала съдбата да се превърне във велико литературно откритие на Българското възраждане.

Мъчителното пътуване към себе си, към собствения идентитет ражда забележителния извод, че българското общество трябва да „отвоюва" своето място в света, непрекъснато да създава и отстоява своето духовно пространство и то чрез сложните процеси на приобщаване – отграничаването. Кореният на българската цивилизация въздействуват много силно, за да не се допусне обезличаване, претопяване, преминаване към етап на имитационна култура. Изключителният интерес, който двете драми предизвикват, се крие в това, че те са част от мигновената и непрекъсвана реакция от страна на българското общество, не само по отношение на определени експанзивни тенденции, но и спрямо дълбочинни социални процеси, свързани с промените в системата традиции-обновяване. Отношението свое-чуждо е разкрито в двете му възможни ситуации: другите сред нас („Криворазбраната цивилизация") и ние сред другите („Фудулеску"). Този ход на мисли логично поставя на преден план извода, че двете драми са концептуален диалог, пълен обхват на интерпретираната тема – цивилизацията. Става ясна знаменателната идея у Т. Пеев, че българско общество и българска култура има не само в българските земи. Напред във времето ще предстоят политическите процеси по географско-териториалното „затваряне" на българския културен модел. Преодоляването на държавното пространство, така необходимо за всяка цивилизация, е разработено, наред с публицистичните статии на П. Р. Славейков, теоретическият и практически

институционализъм на екзархата (Антим I – Екзарх Йосиф) и от Т. Пеев. Нещо повече – жизнеността на българския цивилизационен модел е факт преди българската държавна организация. Чрез „Фудулеску" е представена една оригинална политическа далновидност, предупреждаваща необходимостта от нов тип комуникация между „метрополия" и „покрайнини" чрез, на пръв поглед, преобърнат образ: центърът – носителят се оказва България, провинцията – европейски територии на значително по-напреднали в развитието си държави. Всъщност това е съвършено „непознато" културно-политическо решение, основано върху идеята за равнопоставеност и перспективи на многообразието. Този сравнителен релативизъм представя идеята за стойностите и елементите в процесите на приобщаване. Характерно е споделеното в писмо на Т. Пеев до Моско Добринов (30 септ. 1873 г.): „Яко ми се иска в тая чужбина, в гостолюбивата нам Румъния, която, от друга страна ни отродява и експатрира, да наредех такова училище, в което да постъпват българчета ученици и от други румънски градове, дори и от милата ни татковина, и в което да отхранваме, да възпитаваме и изучаваме българи". Нито едно от протичащите исторически и културни явления не се осмисля в българския социум с някакво абсолютно значение. Забележително е, че самата дума цивилизация е семантично разнопосочна, което пък е аксеологично обусловено. В понятието българското съзнание включва не само и не просто посоките на противопоставяне с цел съхранение, но и пластове на оразличаване (без каквито и да е ценностни квалификации); пътища на самостоятелно-самобитни, или съпътстващо-имитационни развойни процеси. Проникването в собственото минало, разчитането на националната историческа съдба не за пръв път се извършва чрез категориите родно-чуждо. Не случайно Българското възраждане като цяло утвърждава в съзнанието не само пластове на рационално-позитивно възприемане на познанието, политическите, научните, технологичните и културни достижения, но и едновременно – пластове на тяхното рационално отрицание, интелектуално-емоционален скепсис. Тази ясно забележима двупосочна мерна система спрямо едни

и същи факти, явления и процеси показва обхвата на диференциация – синтез в областта на интелектуалните способности. Нито самото познание, нито цивилизацията могат да се отъждествят с еднопосочния развой нагоре, със силата (производителна или духовна), с доброто (от самото начало възрожденските дейци са наясно за сложното отношение между наука и нравственост). На равнище ние-другите е включена релативна система, която съдържа диалектически тезата и антитезата, положителния и отрицателния пример, националното и денационализиращото (образованите народи, просветена Европа – чираци на чужда цивилизация, това, което ни отродява). В плана на рационалното осмисляне цивилизацията функционира в парадигма от следните елементи: учените ще свършат света; епоха на дилетантизъм и самозванство; оплескана и окаляна цивилизация; развалена цивилизация, деморализация на цивилизацията. Ясно е, че процесите се приемат в дълбочина – от повърхностните, имитационни и с по-голям успех отстраними явления, до изключително сериозните проблеми, съпътствуващи духовния подем (познанието срещу нравите, познанието срещу самото себе си).

Т. Пеев определя изрично основите на поддържания диалог между родина и емиграция – българско самосъзнание и език, нравственост, приоритет на духовното начало. Буквално-метафоричното назоваване на „трите кита" е: семейство, вяра, морал. От особена важност е употребата в двете пиеси на понятието „българска вяра". То явно включва надрелигиозни елементи, тъй като и румънската, и българската, и гръцката църква се намират в едно лоно. Не е трудно тези специфики да бъдат разпознати – като имаме предвид сюжетното действие (напр. отказът от зестра, борбата за защита на собственото достойнство, дори с цената на трагична съдба, живот по законите на съвестта). В конфликтния сблъсък между материалното и духовното начала разбираме друго голямо прозрение на Българското възраждане. Вечната борба се води между цивилизацията, изградена върху нравствени начала и тази, която признава единствено успеха, независимо с какви средства е постигнат. В тази битка вещното

е само декор, външно лустро, което символизира в плана на стилистиката яростното противоборство, дадено в известната формула: да имаш, или да бъдеш!

В научната мисъл е утвърдена посоката на „допълване" за двете драми – в идейно-тематично, персонажно, драматургично, сюжетно отношение. Трябва обаче да се изтъкне, че допълването протича върху основата на противопоставянето. По отношение на типа интерпретация (комедийна – трагедийна) тази специфика е отбелязана от Д. Леков. Посоката все пак се нуждае от ново допълнение – специфичните жанрови характеристики на „Фудулеску" разработват един съществен проблем – за първи път по художествен начин в българската литература. Именно – че дори дребните наглед неща, същото това „външно лустро", според определението на Т. Пеев, довеждат неминуемо до фатални последици. Възприемането на чуждия бит не може да не доведе до изграждане на чуждо битие – така би трябвало да звучи изводът в един по-обобщителен план. А в него подробно са представени ролята и мястото на елементите, както и системата, която те създават. Това е пътят, по който „незабележимо" чуждото взема връх над родното. За илюстрация на процеса служи личната съдба на Лина и нещастието, сполетяло Благой. Внушава се общата идея, че на разпад подлежи всичко до което материално-вещното, чуждото битие, чуждите реакции спрямо действителността получат достъп. Идеята е толкова по-значима, защото разглежда проблема за „разумния" компромис – това малко и дребно в ежедневието, за което на пръв поглед не си струва да се говори; не си струват и нашите интелектуални усилия на противопоставяне. Драматургичното действие, обаче недвусмислено показва, че след малкото идва сериозното, голямото, а човек загубва чрез компромисите способността си за съпротива изобщо. Персонажите Руска и Пею Добрович градят линията на противостоене с принципния си отказ да контактуват със „заразената къща".

С оглед останалите характеристики двете драми изграждат контрапунктивни отношения. Денационализаторският конфликт е външен у Д. Войников (българско семейство –

прелъстител-инородец) и вътрешен у Т. Пеев (самото семейство е „смесено", неговите членове се идентифицират по различен начин; съответно прелъстителят е също член на семейството, „руши отвътре"). Самият този факт „пренася" архетипната сюжетна схема от обществото в семейството, затваряйки социалното пространство и извеждайки конфликтите в плана на психологичната драма. Противопоставяния протичат на всички възможни равнища: от сюжетно-мотивното (дуел, комичен план – убийство, трагичен план); през сблъсъка между мъжкото (хаджи Коста) и женското (хаджи Стефания) право; до идеите – двата типа „цивилизационна демагогия" и съответните им последици. В тази последна посока активно действуват формулираните по различен начин обеми на цивилизацията. У Д. Войников понятието включва предимно външни, имитационни елементи и съответните им поведенчески модели. У Т. Пеев са привлечени елементи, засягащи много по-дълбоки пластове: назовани са като „нови идеи" и представят възгледите за личната свобода, еманципацията, преодоляване на закостенели или лицемерни условности в социалната среда. Техният безусловен положителен и прогресивен характер изгражда ярък контраст с поведението и саморазкритията на подбудите от страна на Фудулеску, контраст, обуславящ спецификата на проявяваната демагогия. Едновременно, представеното противостоене за първи път в българската литература разгръща един сложен проблем, който може да се прояви само в „изкусено" от познанието общество: какви низки и чудовищни неща могат да се вършат в името на светли идеи. Темата изявява в исторически план общата концепция за разминаването между идеали и практически резултати, акцентува върху личността и нейната роля като движеща сила в обществото, дава детайлна представа за механизма, с помощта на който важни идеи се приспособяват за користни лични интереси и нечистоплътни машинации.

Национално белязаните пътища на развитие: турска цивилизация, елинска цивилизация, образована Европа, славянството, България насочват към разбирането, че за възрожденския българин светът не е и не може да бъде един

(единствен). Става дума за съвместното съществуване на различни културни модели, към които е невъзможно да се подхожда с критериите за правилност-неправилност. Многообразието на света е не само даденост, но и единствената естествена цел, към която трябва да се стремим. Нещо повече – известни са съжденията, според които немската цивилизация може да погуби френската, гръцката – славянската и т.н. (теза, защищавана в публицистиката на П. Р. Славейков, Л. Каравелов и др.). Прекрояването е също толкова неуместно. То представя един от вариантите на архитипа „криворазбраната цивилизация". Изходът е да се върви по пътя на диалога на културите. Съответно, най-значителният защитен механизъм, който Българското възраждане изработва, при това за учудващо кратко време, е дълбочинното разбиране за ролята на познанието, начините за овладяване на общочовешкия научен, културен, художествено-естетически опит... Откриването на собствено място е процес на върховно напрежение на духовните сили, способност за интелектуално усилие, към която висша цел се стремят образователните програми на епохата. Според възрожденската концепция този процес е възможен само ако се създадат условия за интелектуално надмогване на конкретната ситуация, развиване на такива способности като самопреценка, самопрогнозиране, висока степен на самосъзнание, където водеща роля играе националният елемент. Просвещението само по себе си не може да представлява самоцел, както впрочем и „догонването", цивилизоването. Те са само съставки на една неизбежна координатна система, в която се установява и утвърждава националната съдба. Следователно става дума не за етап, а за процес: идентификацията, сравнението винаги са ни съпътствували, така ще бъде и занапред – възгледът руши елементарно-механистичното разбиране за история. Следвайки традицията на Д. Войников и Т. Пеев слага един от акцентите си върху деморализацията на цивилизацията. Възрожденският идеализъм отхвърля възможността тази „обратна посока" в развоя да се схваща като необходимо зло. Възпитаването на личности, формирането на гражданско съзнание, изграждането на обществен регламент, ос-

нован върху справедливостта, свободата и взаимното уважение, и по-нататък – спазването на общоприетите принципи са соченият от Българското възраждане изход.

„ПРЕКЪСНАТИТЕ“ МЕМОАРИ НА ТОДОР ПЕЕВ КАТО ПОДСТЪП КЪМ ОСМИСЛЯНЕ НА ДРАМИТЕ МУ

Николай Аретов

Авторството и на двете драми на Т. Пеев – „Даскал Генко“ и „Фудулеску, прокопчаният зет на хаджи Стефания“ е ставало повод за спорове, които не са напълно заглъхнали и днес. Най-голяма тежест в подобни случаи имат твърденията, основаващи се на документи – „кралиците на доказателствата“. И това е справедливо. Аз обаче ще се опитам да погледна към творчеството на Т. Пеев от един по-друг ъгъл, също традиционен и добре познат – връзката между мемоарните и художествените (т.е. фикционалните) му произведения. Безспорно подобни разсъждения имат по-малка тежест като аргумент при спорове за авторство, но затова пък, ако не се абсолютизират, могат да бъдат полезни при тълкуването и осмислянето на художествените творби. При това ще тръгна от един по-частен проблем – изображението на негативното в трите произведения на Т. Пеев. Очевидно е, че с тях Т. Пеев изказва мнението си по ключовия въпрос на Българското възраждане – кои са пътищата, по които българската култура трябва да поеме – като драматургът и революционерът си дава ясна сметка, че изборът, пред който са изправени съвременниците му, ще определи бъдещото развитие в една трайна перспектива.

Два са епизодите от мемоарите, на които искам да се спра. И двата са свързани с колоритни фигури от миналото на Етрополе. Първият е даскал Симеон Лазаров Подбалкански, с когото младият Тодор като школски калфа (т.е. ученик от по-горна степен) влиза в конфликт. Поводът е „шпи-

ЧИТАЛНЯ
БАН Институт за литература БИБЛИОТЕКА

онството" на съученика му Урчо Цеков, непрокопсан син на млада вдовица, отнасяща се благосклонно към мераците на даскала. Та веднъж Тодор казал, че даскал Симеон „вместо да нагледва ученето на учениците си, по цели часове губи да суче мустаците си и да прави разни любовни знакове на една мома срещу училището от задните му врата."[1] Урчо побързал да предаде тези думи на своя покровител. Последвало жестоко наказание, но с това историята не свършва. Авторитетният хаджи Пею, бащата на Тодор, събира първенците и даскала бива уволнен. Мемоаристът допълва епизода със слуха, че „покойният Цеко Урчов, съпругът на вдовицата, бил се „увампирил" и нощно време, догдето петлите пропеят, ходил в къщи при жена си, разхвърлял всичката покъщнина... нападал на Цековица и я душил, но не я одушвал..."(с.28) Наложило се да викат „изтребителят на вампирите", който да прибегне до познатия на цяла Европа ритуал, описан и от Т. Пеев – гробът се муши с ръжен, полива се със специална отвара и т.н. Мемоаристът свидетелствува, че така вампирът бил убит, и вече не правел пакости, но и даскал Симеон по това време бил напуснал Етрополе.

Вторият епизод е от към 1870 г., т.е. шестнадесетина години по-късно и представлява портрета на баба Гена Герелева. Без съмнение разказът за нея, както и повествованието за описаните с хумор премеждия на помака Хасо, е един от най-разгърнатите портрети в мемоарите. Той е обрисуван като символ на старото, на „общественото съзнание", което Т. Пеев заварва когато се главява за учител в родното Етрополе. Акушерка, лечителка, врачка и магьосница, баба Гена Герелева е запомнящ се раблезиански образ на огромно женище, ненаситно на ядене и пиене, което властвува над умовете на съгражданите си, респектирани от свръхестествените й възможности. Тя не само лекува, кога успешно, кога – не, към нея се обръщат за помощ при най-различни ситуации. Страхът от нея може да има и положителен ефект – например при разкриване на някоя кражба – в такива случаи заподозрените биват заплашени, че ще трябва да пият от една специална течност („бенгелик"), от която крадецът

„ще се надуе като бъчва и ще се разпука" (с.41), докато невинните ще останат невредими. Не винаги безсмислени са и препоръките, които врачката отправя към младите булки и първескини. Портретът на баба Гена също не минава без прелюбодеяние – нейната по-голяма дъщеря, хубавата вдовица Рашка проявява прекалена преданост към тукашното манастирче „Св. Троица" (Варовитец) и особено към младия му игумен. По-късно революционният комитет ще събере Т. Пеев и същия игумен Хрисант. Мемоаристът не навлиза в подробности за несъмнения си конфликт с баба Гена, но изрично свидетелствува, че според неуките жени новите даскалчета, които и в черква не стъпят, „бръщолевят" против нея. Подразбираме обаче, че същинската причина за сблъсъка е това, че Т. Пеев успява да пренасочи част от приходите от манастирските земи към училището. Без да се самоизтъква, и в двата епизода от мемоарите Т. Пеев ни се представя в ролята на просветен човек (или младеж, стремящ се към просвета), който се противопоставя на традиционни суеверия и морални прегрешения. Дали е напълно справедлив към Симеон Подбалкански (учител, спомоществовател, книжар, а след Освобождението – съдия, кмет и депутат) пък и към баба Гена днес трудно може да се прецени...

С едноактната комедия „Даскал Генко" Т. Пеев като че ли се връща към ученическите си спомени за даскал Симеон, освободени от историята с прелюбодеянието, за да изрази отношението си към учителите от по-старото поколение. Личният момент допълва посочваната от изследвачите близост с по-ранни възрожденски творби като диалога на Д. Войников „Даскал Цони" и комедията му „Чорбаджията" (1864), както и с „Килия" от И. Х. (Илия Христович), играна през 1872 г., а издадена през 1881 г.[2] От днешна гледна точка може да изглежда странно, че подобна сатира може да се използува за годишно училищно тържество. Но вероятно е така. Д. Леков основателно предполага, че комедията е играна на годишен изпит в Браилското българско училище през 1875 г.[3] По подобен начин достигат до публиката и повечето от споменатите произведения на Ил. Христович и Д. Войников.

С даскал Гено и чорбаджи Петко от комедията Т. Пеев допълва познатата от мемоарите галерия на българите от „старо време“, на ретроградното – даскал Симеон, баба Гена, Хасо. Интересно е и едно противопоставяне стари – млади, вмъкнато сякаш между другото, което обаче присъствува и при Христович, и при Войников. Чорбаджи Петко се оплаква от сина си Иван, който заминал за Влашко: „Сига чувам от хората тоз проклети син са развалил и фанал хептен лоши пътища: фърлил потурити бащини си, та навлякъл идни тесни банавреци и заприличал на дявол... А чи и на краката си нахлул идни обувки, налипени на петите им пенчета и заприличал на вампирска кукила! Та па не стига туй, ами зафанал да ходи пу кафинетата да пуши цигара и да обикаля и други *тамошни сбирища*, дету ималу, казват, *друговерски книги, на които и той са научил да чите*?!“ (с.103, курс. Н. А.) Очевидно е, че поне външно Т. Пеев стои по-близо до този Иван, отколкото до чорбаджи Петко, пък и до собствения си баща – снимките ни го показват все в дрехи алафранга, сам той чете „друговерски книги“ и дори превежда от тях, участвува и в различни „тамошни сборища“ като Българското книжовно дружество и съвсем чапкънските от гледна точка на чорбаджии като Петко революционни комитети. Думата ми е, че Т. Пеев не може да сподели разбиранията на смехотворния си герой. Нещо повече, той едва ли споделя и далеч по-задълбочените резерви към пагубното въздействие на Влашко, които са ни известни от „Злочеста Кръстинка“ (1870) на Илия Блъсков.

Подобни констатации може да изглеждат очевидни и не особено важни, но те трябва да се помнят, когато се разглежда безспорно най-значителната творба на Тодор Пеев – драмата „Фудулеску, прокопцаният зет на хаджи Стефания“. Лесно можем да възприемем пиесата като сатира срещу „европаизма“, срещу „криворазбраната цивилизация“ и пр., една актуална по това време в българската публицистика тема. На театралната сцена тя присъствува в комедията на П. Р. Славейков „Малакова“ (1864), в „Криворазбраната цивилизация“ на Д. Войников, отпечатана през 1871, но играна по-рано и т.н. Впрочем и в прочутата комедия на

Войников, от която безспорно се е учил и Т. Пеев, тезата за „пагубното влияние“ не е така категорично и еднозначно заявена, както приемат някои тълкуватели.

В самия текст на „Фудулеску“ се натъкваме на ключа към едно друго възможно тълкуване на творбата, което допълва общоприетото по неочакван начин. В началото сюжетът следва успешните усилия на коварния прелъстител Фудулеску да завладее невинната Лина главно като я посвещава в едно „ново учение“. Нещо подобно има и при Войников, където обаче примамката има по-тесен, битов смисъл – говори се за „цивилизация“, но се разбира „добри обноски“; Т. Пеев се насочва към „по-философски“ аспекти на модерното, които са зафиксирани и в книги, чиито заглавия като че ли все пак напомнят за идеалите на Войниковите „цивилизатори“ – „Salonulŭ damelorŭ civilisate“, „Secretările damelorŭ civilisate“. Впрочем един безпристрастен поглед към „новото учение“ не би открил в него единствено отрицателни страни, така както и магьосничеството на баба Гена не е напълно негативно. (В скоби казано Т. Пеев е съвременник на Фр. Ницше, който започва да се изявява именно през 70-те години на миналия век, а през 80-те ще публикува „Тъй рече Заратустра“ (1883-84), „Отвъд доброто и злото“ (1886), „Антихрист“ (1888), от които ще се вдъхновява следващото поколение български интелигенти, които ще търсят смисъла на предлаганото от Ницше радикално разрушаване на стария морал. Смешно е да се уподобяват идеите на немския философ с репликите на един герой от пиесата на Т. Пеев. И все пак, въпреки напълно различната насоченост, някаква близост между аморализма на Ницше и „новото учение“ на Фудулеску може да се забележи. Преди да бъдат категорично формулирани всички значителни идеи известно време „се носят във въздуха“, редица автори подготвят появата им, не е изключено някой от тях пряко или косвено да е въздействувал върху българина, който да се е оказал вътрешно готов да ги долови и въведе в творбата си, което естествено не означава, – да се солидаризира с тях. Но това бе в скоби.)

Та по повод книгите, които Фудулеску дава на младата и не високо образована Лина, девойката възкликва, като може

би повтаря предишните думи на своя наставник: „Ама защо писателите съобщават новите теории на публиката в *иронически смисъл*." Една от причините според Фудулеску е, че „развитият човек ... като разбере целта им, *прозира тяхната ирония и взима за истинно и положително всичко, което те осъждат*." (с.113, курс. Н. А.) Така би могло да се възприеме и споменатото по-горе представяне на неблагонадеждния чорбаджийски син от „Даскал Генко". Впрочем подобна ирония, при това доста близка по дух до Каравеловия стил, се открива и в мемоарите на Т. Пеев при представянето на баба Гена:

„Много и безброй са бабините Генини познания и дарби. Да рече човек всичко да опише, ще трябва да напълни „цели томове", както едно време казал един дълбок книжовник. Тук повърхно още малко ще поговорим за баба Гена от страх да не досадя на читателя, макар някои нейни вярвания и философствания и да са интересни като народни вярвания...

– Но с тия нахвърляни бележчици измежду суеверията на баба Гена свършват ли се, пълно ли е описанието на нейната набожност? – ще попита читателят.

– Не, и хилядо пъти не – ще кажа аз, – защото баба Гена по своето благоговение и набожност не беше мирянка, а цяла презвитера, както я наричаше Старият или Черният поп Кръстьо."(с. 42) Това впрочем май е и единственото място в „Прекъснати мемоари", където Т. Пеев говори от първо лице единствено число.

Подобна стратегия на „иронично говорене" е широко разпространена, включително и в масовата култура чак до наши дни. Тя може да се открие и в първата „чисто порнографска книга" от българското възраждане – „Любовник или неговите в Цариград от любов приключения Превел от гречески Г. И. С." (Цариград, 1849). Същевременно модерната критика на XX в. непрекъснато настоява на многообразието от смисли в една творба, а някои деконструктивисти дори твърдят, че всеки текст носи в себе си смисъл, който е противоположен и дори подрива буквалния. Всичко това се родее с абсолютизирането на иронията, за която говорят и

героите на „Фудулеску". Естествено тук не се твърди, че с някои от репликите в драмата си Т. Пеев е предусетил някои от най-характерните идеи на хуманитарното познание на XX в., още по-малко – че ги е използвал съзнателно. Което пък не означава, че подобни идеи не биха могли да се насочат към една българска пиеса от 70-те години на XIX в. Или най-малкото – не може да се отрече, че един модел за тълкуване на литературата, пряко заявен в една творба, може да бъде отнесен и към нейното тълкуване.

Ако потърсим някакво единствено в цялото, не особено обемно, творчество на Т. Пеев, ще се натъкнем на парадокса, че с изключение на „Фудулеску" основен обект на сатиричното изображение е старото, ретроградното, простотията и суеверията, срещу които се изправя просветения човек. В една от дописките на Т. Пеев четем: „Моите почтени етрополци от три години насам като видяха, че с невежеството ся не излиза на глава, изпъдиха от помежду си несъгласието и недоразуменията и ги заместиха с грижи и старания, наредиха черковната община и училищното настоятелство и плодът на това тяхно поведение лъсна като една блестяща луна."[4] Но във „Фудулеску" попадаме на несъмнено сатирично изображение, което обаче е насочено към друг обект. Главният отрицателен персонаж е една типична комедийна фигура – измамника (или алазона в терминологията на Н. Фрай), той се родее с персонажи като Тартюф на Молиер, с Шекспировия Фалстаф и т.н. Въпреки че може да се допуска и известен личен момент, загатнат в писмата на автора до Григор Спасов[5], и ситуацията е позната – измамената добродетел – класическият ѝ вариант е много популярният на времето роман на Самюъл Ричардсън „Памела или Възнаградената добродетел" (1740). Финалът на „Фудулеску" обаче не е в комичен или сантиментален код, а в мелодраматично-героичен и напомня по-скоро за Шилеровите драми – прелъстителят бива убит, а отмъстителят отива да се предаде на властите. Днес ни е трудно да се идентифицираме с едно разбиране, което като че ли ни предлага Т. Пеев, не бихме приели, че честта на Благой е чак толкова засегната от злощастната предбрачна авантюра на жена му Лина. Това

пък ни дава основание да разглеждаме несъмнено положителните герои на драмата в контекста на сатирично представените „българи от старо време“ от предишните творби на Т. Пеев.

Не особено многобройните изследвачи на „Фудулеску“ обичат да цитират два фрагмента от неговите писма, между които няма пряка връзка. На 12 май 1874 г. Пеев пише на П. Хитов: „Ако в Браила и други румънски градове българите още спят от дълбокия и няма надежда да се пробудят, защото измешани с власи или турнати под тяхно влияние, те са изгубили всяко народно чувство, за мене беше поразителна нечувствителността на колонистите (в Болград – бел. Н. А.), които са барем изключително българе и трябваше да опазят своя самобитен народен живот.“(с. 192-193) Болградските български колонисти не се покриват напълно с персонажите от „Фудулеску“ дори само поради това, че Стефания е румънка, следователно и децата и не са българи в точния смисъл на думата. Българи са единствено двама от зетовете – Пейо Добрович и Благой Сливков.

Почти две години по-късно, на 26 февруари 1876 г. в писмо до В. Д. Стоянов авторът намеква за своята творба: „Тая зима аз се занимавах с драматургство. Тъй като казвам, да не мислите, че съм се полакомил да отнема занаята на г. Войникова? Никак не съм лаком в тоя случай, ако това и да не произхожда от голяма скромност. Написал съм една драма от българо-влашкия живот...“[6] Като свързват двете писма изследвачите, според мен малко прибързано, стигат до заключението, че темата на „Фудулеску“ е дълбокият сън на българите, „измешани с власи и турнати под тяхно влияние“. Това, което е безспорно от писмото до В. Д. Стоянов е, че Т. Пеев гледа на „драматургството“ като на „занаят“ и го свързва не само и не толкова с някакъв реален социален проблем („българо-влашкия живот“), а с ... Войников, което ще рече – и с вътрешнолитературните традиции и процеси.

Проблемът за „мнимото цивилизаторство“ и особено за запазване на националната идентичност несъмнено вълнува Т. Пеев, въпросът е дала с това се изчерпват значенията на „Фудулеску“. Нещо повече, и след Освобождението драма-

тургът пише в една бележка, останала в архива му: „Цивилизацията, истинската цивилизация има за цел само доброчестините на човека отделно и на семейството, обществото изобщо... Други е отговорът, когато разбираме цивилизацията лъжовна, погрешна, която наистина е котило на разврата и сиромашията – злочестини толкова големи, че нямат край, защото съсипват не само отделната личност, но цяло семейство, община, народ, държава..."[7] Когато цитира тези мисли Д. Леков основателно заключава, че „плодовете" от дървото на „Криворазбраната цивилизация" са като райската ябълка, която Ева откъсва".[8] Към това може да се прибави единствено, че плодът от дървото на познанието е многозначен символ, чието значение не се изчерпва с греха.

Споровете около авторството на Т. Пеевите драми също предполагат известни уточнения на изходните понятия и насочват към някои общи особености на творчеството му. Жанрът школски диалог, предназначен за годишно тържество, от който се развиват едноактни творби като „Даскал Генко", предполага различни от днешните критерии за авторство и допуска по-голяма свобода при боравенето с чужди текстове. Може да се допусне, че подобна игра е допаднала на драматурга, който при това очевидно не се стреми да наложи името си и дори полушеговито може да напише във фейлетона „Браилски искрици": „Когато говоря за списатели аз не мисля българските; такива, доколкото зная, едва ли съществуват."(с. 71) Очевидно Т. Пеев преработва познати образци и дори познати текстове, като в подбора им по правило може да се открие и някакъв личен биографичен момент. Подобно премоделиране на познати жанрови особености, пък и текстове, може да се открие и при „Фудулеску"[9], но на едно по-друго ниво, напълно съгласуващо се и с тогавашните, и с днешните критерии за авторство. Нещо подобно може да се потърси и в майсторския фейлетон „Браилски искрици". Съпоставянето с мемоарите и с останалите му произведения, включително и със запазените в ръкопис преводи, може да породи прочит, който да поизмести познатите акценти в тълкуването на драмата „Фудулеску" без да застраши цялостната оценка за авторските качества на дра-

матурга. Защото, известно е, единствено значителните автори и техните творби дават възможност за подобни различни прочити, единствено те съдържат опити за пренареждане и подриване на познатите традиции.

БЕЛЕЖКИ

1. **Пеев, Т.** Съчинения. С., 1976, с. 27. Надолу се цитира по това издание, като страниците се посочват в скоби.

2. Вж. **Каракостов, Ст.** Българския възрожденски театър на освободителната борба. С., 1973, с. 64 и др.

3. Вж. **Леков, Д.** Тодор Пеев. Страници от живота на един възрожденец. С., 1978, с .163. По устни сведения на Ив. Кацаров авторът предполага, че по-рано в Етрополе е играна и драмата на Т. Пеев „Високомерния", която не е запазена, пак там, с. 167. Други автори се съмняват, че „Даскал Генко" е поставяна в Браила.

4. Право, № 17, 21 юни 1871.

5. Вж. **Мирчев, П.** Етрополецът. С., 1977, 187-188.

6. Архив на Българското възраждане. Т. I, С., 1908, 352-353.

7. АБАН, ф. 22, арх. ед. 53. Цит. по. **Леков, Д.** Тодор Пеев – непознат възрожденски книжовник. – Сборник Тодор Пеев. 1972, с. 37.

8. **Леков, Д.** Тодор Пеев – непознат възрожденски книжовник... с. 37. Цитираният абзац не е включен в по-късните анализи на „Фудулеску" от същия автор. Вж. **Д. Леков.** Тодор Пеев. Страници...; **Леков, Д.** Българска възрожденска литература. Проблеми, жанрове, творци. 2, С., 1988, 43-66.

9. Вж. **Каракостов, Ст.** Цит. съч. Някои от посочените тук примери не са убедителни.

КОМЕДИЯТА НА ТОДОР ПЕЕВ „ДАСКАЛ ГЕНКО“ В КОНТЕКСТА НА ВЪЗРОЖДЕНСКАТА ЕДНОАКТНА ДРАМАТУРГИЯ

Христо Манолакев

Името на Тодор Пеев навлезе сред страниците на възрожденската литературна история изведнъж, почти сензационно.[1] Днес, близо двадесет години след неочакваното откритие, трябва да отбележим и друг безспорен факт – към вече установеното за Пеев-драматурга не е прибавен нито един нов щрих, нито един нов детайл.

Бих казал, че причините са изцяло обективни – недостатъчно архивни материали, осветляващи този аспект от живота и творческата дейност на Т. Пеев. Извън убеждението, че „Фудулеску, прокопцаният зет на хаджи Стефания“ е най-добрата в художествено отношение възрожденска пиеса, данните, с които разполагаме са доста скромни: 1. Две редакции на „Фудулеску“; 2. Един препис на едноактната комедия „Даскал Генко“; 3. Споменът на Ив. Кацаров, оспорвани, между другото, от някои изследователи.

От доста време се занимавам с проблемите на възрожденската драма и театър и трябва да призная, че в творчеството на Пеев повече ме привлича и интересува „Даскал Генко“. При „Фудулеску“, като че ли всичко е ясно и изучаването й би следвало да се съсредоточи върху един обстоен литературно-естетически анализ. Не бих казал същото, обаче, за едноактната комедия. Някои неочаквани текстови съвпадения с други възрожденски пиеси подтикват да се замислим за самостойността на текста. Извън проблемите на атрибуцията особено интересни са и някои жанрови въпроси –

какво е, например, мястото на произведението в развитието на възрожденската едноактна драматургия в прехода от школски диалог към по-крупна жанрова форма. Тук нямам възможност за обстойно изложение, поради което ще споделя само най-интересното от наблюденията си.

Ще започна с една уговорка.

Всяка литературно-историческа реконструкция по косвени данни и по пътя на аналогията е винаги относителна. Разбира се, това не означава, че подобен подход няма място в едно литературно проучване. Целта е да не се преминава в изследователската крайност на литературната фантастика. Ето защо онова, за което ще стане дума тук, въпреки дълбокото ми убеждение, че отговаря на реалността, е все пак само една хипотеза.

И така, онова, което знаем с точност е, че: „Даскал Генко. Комедия в едно действие. Браила, 1875." е ръкопис, излязъл из-под перото на Тодор Пеев, съхраняван понастоящем в АБАН.

„Даскал Генко" е школско-дидактична творба и определено се обвързва с традицията на Войниковите школски диалози и пиесата му „Чорбаджията". Трудно е обаче да говорим за някакво по-конкретно влияние, а по-скоро за онова идейно и проблемно-тематично въздействие, което Войниковото творчество оказва изобщо върху развитието на възрожденската драматургия. Именно Войников създава типажа на килийния даскал, отхвърлящ новото светско образование, попадайки в серия от комични ситуации при защитата на старото. Имам предвид даскал Цони от комедията „Чорбаджията". За да съм до край точен трябва да кажа, че между двете пиеси има и едно общо място. И двамата даскали демонстрират своите филологически познания (и съответно се саморазобличават) посредством един и същ пример, тълкуван по един и същ начин. С тази разлика, че при Д. Войников ситуацията е разгърната, предадена с повече реплики, докато при Т. Пеев тя е значително съкратена. Но на този момент подробно ще се спрем по-нататък.

Много по-голяма текстова близост съществува между „Даскал Генко" и едноактната комедия „Килия. Комедия в едно

действие от И. Х., Търново и русе. 1881“ За „Килия“ пръв съобщи Н. Ванков[2], а Ст. Каракостов разгледа бегло двете пиеси, но с основния му извод не можем да не се съгласим.[3] Тук ще предложим един цялостен съпоставителен анализ на двата текста.

1. Първото съвпадение между тях е в еднотипността на действуващите лица (даскал, поп, чорбаджия, няколко ученика), а двамата даскала имат и еднакви имена: даскал Генко.

2. В детайли сходно е и началното ремарково описание на сцената.

3. Почти еднакви са първите реплики като и в двата случая след вдигането на завесата даскалите се карат на учениците и ги ругаят: „Четете, бре пъси синове!“ („Даскал Генко“)[4]. „Четете бре, магарета!“ („Килия“).

4. Казахме вече за общото между Войников и Пеев. Да, но същият пример се появява и в „Килия“ като близостта му с „Даскал Генко“ е много по-осезаема, много по-явна, отколкото в първия случай. И в двете комедии попът моли даскала да му разтълкува едно неясно място от „църковните книги“: „Напряже лук свой и уготовя во еже состреляти его в туле.“ („Даскал Генко“), „Лук свой напряже и уготови иво же состреляти парведного в туле.“ („Килия“). И двамата даскали карат първо един ученик да го прочете и изтълкува и чак след това те „авторитетно“ се заемат със задачата. Отговорът на учениците е един и същ.

5. Функционално еднотипна е и появата на чорбаджията и в „Килия“ и в „Даскал Генко“. Той моли даскала да му напише едно писмо до „непрокопсания му син Иван“ (имената също съвпадат), който се е запилял по Влашко.

6. Сходна е подготовката за това „литературно“ дело на даскала и в двете пиеси.

7. След като написва писмото, даскалът го прочита пред всички.

8. Определено близки са първите изречения на това писмо: „О, трисогубоокаянний сине мой Иване!“ („Даскал Генко“), „О, препрославленний в трисогубо окаянство любодейний сине, мой Иване!“ („Килия“).

9. И в двете пиеси чорбаджията подканя даскала да надпише плика, като „адресът" е почти еднакъв.

10. Близки, макар и не напълно, са и финалите: след излизането на тримата, учениците започват да лудуват и погаждат „комичен номер" на завърналия се полупиян даскал Генко.

Но между двете пиеси се забелязват и някои различия.

1. В „Килия" действието е разделено на 6 явления, докато в „Даскал Генко" подобно деление липсва.

2. „Даскал Генко" е по-кратка.

2.1. Тук експозицията – началният диалог между даскала и учениците му – е предадена само в една реплика; в „Килия" този момент е разгърнат в цяло явление.

2.2. В „Килия" съществува един епизод – наказание на двама провинили се ученика чрез фалангата като за тях се застъпва попът. У Тодор Пеев това го няма.

3. Различията обхващат и самото действие.

3.1. В „Даскал Генко" липсват герои, които в „Килия" само присъстват статично и реално нямат никакво отношение към развитието на действието: а) жената на даскала (тя се споменава само в началното описание на сцената); б) малкия син на чорбаджията; в) майстор Съби.

3.2. Последователността на появата на попа и чорбаджията: в „Килия" първо се появява чорбаджията и след това попът, а в „Даскал Генко" е обратното.

3.3. В „Килия" попът дава на даскала два примера за тълкуване, а в „Даскал Генко" той е само един.

3.4. Различия има и във финалите, но тук е необходимо едно уточнение.

Финалът на „Килия" всъщност присъства и в „Даскал Генко", но като преразказана случка между даскала и попа: (срв. Дас[калът]: ... Кугато Велю бузаджията...).

А финалът на „Даскал Генко" като случка е вече друг.

4. Най-съществени са отличията в интерпретацията на образите на чорбаджията и попа, а оттук и в идейната насоченост на двете пиеси.

4.1. В „Килия" присъствието на чорбаджията е решено еднопосочно в битово-комичен план. Той довежда малкия си

син при даскала, за да го „направи човек" тук, а да не го изтърве като брат му Иван.

В „Даскал Генко" образът е изграден като типичен представител на партията на „старите" – консервативен, нетърпящ възражения, неприемащ чуждо мнение. Интересно е, че някои негови реплики насочват към Войниковата „Криворазбрана цивилизация".

4.2. Образът на попа в „Даскал Генко" е интересен с това, че идеите на новото се появяват тъкмо в неговите реплики. Той открито възразява на чорбаджията за „хаймание във Влашко" в една съвсем неподходяща за комедия реплика (срв. „Е, чорбаджи, бесят ги, ама нашият род пак не се свърша!"...), нещо, което в „Килия" изобщо го няма.

Направената съпоставка разкрива едно доста значително текстово съвпадение между двете произведения, което не ни позволява да направим извода, че това са независими пиеси.

Различията между тях са в два аспекта.

А. На композиционно равнище:

Липсата на някои незначителни образи, реплики, случки представят „Даскал Генко" като композиционно по-стегната пиеса, докато „Килия" е по-разлята.

Б. На идейно равнище:

„Килия" е хумористично по-лековата и безобидна, комедийно изобличаваща стария тип образование. В идейно отношение „Даскал Генко" е нещо различно – в нейния диалог има недоизказаност, граждански подтекст. Противопоставянето „старо – ново" надхвърля сферата на образованието и се насочва към злободневните проблеми на съвремието. Т.е. неин център е не само образованието, но и нещо друго, което, макар и неназовано, присъства. А тъкмо този граждански подтекст липсва в „Килия".

Така че „Килия" е външно по-атрактивна, докато „Даскал Генко" е по-драматургична. Като композиция и сценична организация „Килия" стои твърде близо до школския диалог, а „Даскал Генко" е вече жанрово по-избистрена и конкретна.

Направеният извод за близостта на двете пиеси на свой ред поражда няколко въпроса, чийто смисъл, най-общо, се

отнася до прагматиката на контакта, т.е. как се е осъществила връзката между двата текста.

Първото, което трябва да кажем е, че 1881 е годината на отпечатване на „Килия“, а не фиксация на времето на нейното създаване. На корицата на изданието е посочено, че е: „Представлявана в Свищов, Габрово, Русчук, Търново, Севлиево, Етрополе, Цариград, Ловеч, Шипка и Варна“. Последователността на изреждане на селищата не е случайна – тя указва точно реда на представянето на пиесата. (Това, както добре е известно, е обичайна практика за Възраждането). От доста време се занимавам с уточняване на възрожденския театрален репертоар. Действително, хронологично най-рано „Килия“ се споменава, че е играна в Свищов. Запазен е един протокол на читалището с дата 1 март 1870 г., в който се казва, че през месец януари 1870 г. наред с няколко други пиеси („Геновева“) е играна и „Килия“[5]. Второто упоменаване действително е от Габрово – за периода след 1870 г., но не по-късно от 1872 г.[6]

Но веднага възниква ново питане – дали става дума за една и съща пиеса, поради факта, че изданието от 1881 г. е подписано с инициалите „И. Х.“. Отговорът е положителен, защото от същия протокол на Свищовското читалище се установява, че упоменатите в него пиеси са поставени на Свищовска сцена от Илия Христович.[7]

От казаното следва, че „Килия“ е по-ранен текст от „Даскал Генко“. Посоката на нашите разсъждения неизбежно ни води към извода, че произведението на Пеев е възникнало от това на Христович. Трудно е, разбира се, категорично да го твърдим при положение, че до 1875 г. „Килия“ не е отпечатана.

Оттук нататък тази връзка можем да възстановим само хипотетично.

Във възрожденския театрален репертоар съществуват и „пиеси-фантоми“, чийто брой не е голям. Това са произведения, за които имаме сведения, че са поставени в повече от едно селища, но чийто текст не е отпечатан и съответно не е достигнал до нас. Обикновено те се разпространяват в ръкопис в определен регион, тъй като са имали успех при първо-

то си представяне. Най-често това са комедии. В рамките на Българското възраждане „Килия“ е точно такъв тип „пиеса-фантом“. Напълно вероятно е тя да е поставяна в Етрополе в периода 1870-1872 г., т.е. именно когато Т. Пеев учителствува в родното си място. Възможно е, разбира се, той да се е сдобил с ръкопис по друг път. Това засега не е възможно да се изясни. Мисълта ми е, че Т. Пеев не просто е познавал „Килия“, но е и разполагал с препис от текста, на чиято основа създава „Даскал Генко“.

В писаното за Т. Пеев определено се е наложило схващането, че „Даскал Генко“ е създадена по конкретен повод – празненството по раздаване на годишните награди в Браилската гимназия за 1875 г.[8] От направения дотук анализ мисля, че бихме могли (нека отново да отбележа – хипотетично) да детайлизираме процеса на нейното създаване. Пространството на празника „раздаване на годишните награди при завършване на учението“ е строго регламентирано. В него най-общо са обособени три ядра: тържествено слово, изпит на учениците, „училищно театро“. Всеки от компонентите има за цел да пропагандира идеите на своето светско образование. Този модел на празника, както е известно, е наложен от Войников. В периода 60-70-те години най-зрелищният елемент претърпява свое вътрешно жанрово развитие – това е естествената еволюция от представян школски диалог към едноактна пиеса. Празничният училищен театър формира свой относително постоянен репертоар, в който с най-голяма честота на представяне е „Чорбаджията“ на Войников. Когато се анализира „Даскал Генко“ трябва да се вземат под внимание и фактите от биографията на революционера-Пеев и времето на създаването – всички онези обществено-политически събития, които са се случили и са рефлектирали по един или друг начин в съзнанието на българина. Защото „Килия“ също пропагандира идеите на светското образование, също представя някаква социална критика ... и това е всичко. Тя по всяка вероятност е била доста популярна сред възрожденския зрител и радушно приемана преди всичко с лекия си хумор. С вродения си драматургичен усет Пеев използва рационално тези два момента като

ги трансформира в съответствие с „духа на времето". От една страна той доразвива социалното, привнасяйки за пръв път в едноактната драматургия определен революционно-политически подтекст. А от друга – преработва в сценично отношение пиесата, вземайки под внимание равнището на българския театрален зрител в Браила.

И така „Чорбаджията" – „Килия" – „Даскал Генко" – това е развитието на възрожденската едноактна училищна пиеса. Дистанция, текстово отграничаване не съществува; всяко произведение израства някак си естествено от предходното. Образът на килийния даскал се ражда у Д. Войников, но в центъра на произведението му е самата идея за светско образование. И. Христович извежда смислово непроменен образа на даскала на преден план, преди всичко поради сценичните му потенции. Приемайки „Килия" за изходен текст, би могло да се каже, че „Даскал Генко" е неин своеобразен вариант. Използвам тази неутрална формулировка, защото творбата на Пеев е твърде близка като текст и структура до „Килия" и е невъзможно да се абстрахираме от тази близост. И едновременно с това „Даскал Генко" е нещо по-различно, нетъждествено на „Килия". Ето защо няма да бъде пресилено ако кажем, че като композиция, сценичност и драматургичен заряд „Даскал Генко" е най-добрата едноактна пиеса, завършваща определен етап в развитието на жанра.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. история на проблема в предговора на Д. Леков към: Тодор Пеев. Съчинения. БАН, 1976.

2. Ванков, Н. История на учебното дело в България. Ловеч, 1903, с. 22.

3. Каракостов, Ст. Българският възрожденски театър на Освободителната борба. 1858-1878. С., НИ, 1973, 216-219.

4. Цитатите се дават по Тодор Пеев. Съчинения.

5. Ганчев, Ст. Принос за историята на Свищов. Свищов, 1929, 213-214.

6. Цончев, П. Из общественото и културното минало на Габрово. С., 1934, с. 522.
7. Ганчев, Ст. Цит. съч.
8. Вж. цитираният вече предговор на Д. Леков.

ДОБРИ ВОЙНИКОВ, ВАСИЛ ДРУМЕВ И ТОДОР ПЕЕВ – ТРИ МОМЕНТА В БЪЛГАРСКАТА ВЪЗРОЖДЕНСКА ДРАМА

Васил Балевски

Икономическото развитие на България през първите десетилетия на XIX век не оставя настрана и Шумен, който има щастието да не бъде засегнат[1] от водените войни, през 1806-1812 и 1828-1829, в които участвува и Турция. Бързото развитие на занаятите в града, както и на еснафа, му дават материалната възможност да поддържа едно добро училище с отлични учители. Унгарската и полската емиграция през 1849 година, годината на революцията в Унгария, а в Шумен са живели известно време и „знаменитият ръководител на тази революция Кошут, наедно с поляка Дембински“[2], също допринасят за културното развитие и издигане на града. „Между младежите се разпространило и свирене на музикални инструменти по ноти. Учител им бил маджарин Шафран“.[3] Боян Пенев твърди, че това е бил полски емигрант[4] и че това е бил първият капелмайстор на оркестър в Шумен. В Шумен се раждат и Добри Войников през 1833 година и Васил Друмев през 1841 г.[5], първите две големи имена в развитието на българската драматургия и на българския театър. И двамата са ученици на известния за времето си педагог Сава Доброплодни. И двамата са закърмени в една и съща градска и обществена атмосфера и трудно би могло да се предполага, че ще има големи различия във влиянието на учители, емиграция и родители. Войников свири на цигулка, Друмев свири на флейта. Явно и двамата са музикални.

Кримската война внася своите корективи в живота на Шумен, заемащ стратегическо място в Дунавския вилает. Училищата са затворени, защото в тях е настанена войска. Но войната и наличието на големи войскови единици раздвижва още повече икономическия живот и „дава тласък на българското събуждане“.[6] 1856 година е важна за българския театър с това, че на 15 август се е състояло „първото театрално представление у нас“.[7] Сава Доброплодни поставя собствената си комедия „Михал“. Главната роля играе Васил Друмев.

Добри Войников, помагал на Доброплодни известно време като учител, през 1855 година е напуснал Шумен и заминал за Цариград, където е постъпил във френския колеж на Бебек, където по-късно ще учи и Тодор Пеев. Там той прекарва три години и се запознава с френската литература, с френската комедия и „с произведенията на Молиера“[8] в частност. Овладява много добре френския език и едно по-високо, европейско познание.

Годината, в която Войников се връща в Шумен е 1858. Същата година, в която Друмев е вече постъпил в Одеската духовна семинария. Ние виждаме как пътищата им не могат да се пресекат, но фактите ни показват, че животът разделя двамата шуменци за дълго, за да се срещнат отново, но не на българска земя, а като емигранти, в Браила. Войников е създал вече своите прочути диалози, училищен оркестър, същевременно е успял да влезе в сериозни конфликти с местните чорбаджии. Той търси подходяща атмосфера, където да разгърне възможностите си и открива това място. Това е Браила, с голяма българска колония, с по-свободен дух и икономически възможности.

През 1865 година той създава театрално дружество и много скоро на 29 януари 1866 година е представена и първата му драма „Стоян войвода“.[9] „На 11 април 1866 г. е представена и драмата му „Райна княгиня“.[10] Войников вече е в центъра на театралния живот. Той е вече единица мярка. И по-късно Т. Пеев ще заяви, че не се стреми да задмине Войникова във занаята. Т.е. признава го като определено творческо постижение.

Има театрална трупа, която дава редовни представления, както в Браила, така и в околните влашки градове. За целта Войников ще създаде и подходящ репертоар. Не бива да забравяме, че той е френски възпитаник. И очевидно тръгва по пътя на Молиер – става директор, автор, режисьор, артист и всичко, което е нужно на театъра по това време.[11] Изобщо за Войников театърът става творческа съдба, отнема живота му и го подчинява на грижите си.

През същото това време и Друмев участвува активно в обществения живот на българската емиграция. В Одеса установява близки отношения с Раковски, дори напуска за известно време семинарията, за да участвува в легията, организирана от Раковски в Белград през 1861-62 г. Там той се сближава със Стефан Караджа и Иванчо Брегов, който покъсно ще му помогне при издаването на драмата му „Иванку". Друмев се връща в Одеса за да завърши Семинарията през 1865 г. Това са години на интензивна литературна дейност. Друмев се очертава вече като крупна фигура в областта на българската белетристика и в духовния живот на българската емиграция. През 1865 г. постъпва в Киевската духовна академия, която завършва през 1869 г. „Има основание да се допусне, че той се е върнал за малко в Шумен, но не останал там, а заминал за Галац"[12], където активно участвува със своя другар от детинство В. Стоянов в основаването на Българското книжовно дружество.

Същевременно, обаче, това е период на невиждан подем както в революционното дело, така и в борбата за независима българска църква. Подем, както в българските земи, така и в средите на нашата емиграция. Време, в което, обаче и двамата са намерили своето място от другата страна, страната на просветителите.

След големи борби за седалище на книжовното дружество е избрана Браила и от 1 октомври 1869 г. Друмев се считал вече на служба там. За председател е избран М. Дринов, но паради това, че не живеел в Браила, тази длъжност фактически изпълнявал В. Друмев. Деловодител бил В. Стоянов.

Ето кога Браила става мястото, отново допирната точка на двамата шуменци. За добро или за конфликти времето

ще покаже. Войников вече е представил на 11 май 1868 г. третата си драма „Покръщение на Преславския двор", издадена в Букурещ същата година. „Както се вижда Войников е писал тая си драма нарочно за празника св. св. Кирил и Методий, за да припомни на българите великото историческо събитие".[13]

На 28 февруари 1870 г. излиза знаменитият султански ферман, в който се учредява българската Екзархия в Цариград. Приключва един важен етап от борбата за църковна независимост.

През това време в Браила се разиграва един конфликт, който ще има голяма значение за развитието на българската драматургия. Това е конфликт, който ще раздели отново пътищата на двамата шуменци. Поставена е Войниковата драма „Велислава" на сцената през пролетта на 1870. Пиесата „била напечатана в началото на"[14] на годината. Покъсно, през 1875 г. Войников е преработил в бели стихове тази драма и стихотворната разработка получила името „Фросина" и е издадена едва след смъртта на автора през 1883 г., като има известна разлика в героите. Но да се върнем към „Велислава". След представлението последвала критиката на Васил Друмев, която е написана аргументирано, но която според мен поставя точка над драматургическото творчество на Войников, независимо, че през 1871 г. на 11 април, но вече в Букурещ, тъй като Войников е напуснал Браила, се поставя триактната му и последна драма „Възцаряването на Крума Страшни (издадена през същата година 1871, 2 изд. 1884).[15] Това напомня Нешо Бончевата критика на превода на „Илиадата" от Пърличев. Ето какво пише Друмев:

„Колкото за вътрешното достойнство на самата пиеса, то, за да не кажа прекалено, ще река само това, че откъм артистична страна тя е твърде слаба..."

„Истина е това, г. Д. П. Войников е положил начало на българското драматическо изкуство; но ако послуша приятелският ми съвет, господството му трябва да бъде по-внимателно при писането на пиесите си. Ако Войников искаше не само да си запази, но и да си увековечи доброто си име, то по право му се пада като основател и разпространител на

БАН
БИБЛИОТЕКА

българското театрално изкуство, той трябва да се постарае: 1) да поизучи историята на изкуството въобще, а особено на театралното изкуство; 2) при съставянето на коя-годе пиеса първо трябва добре да изучава предмета, а после добре да премисля съставянето, планът на пиесата; 3) да пази за кого прави тези работи и 4) всичко това да си постави за цел, към която да се стреми от всичко сърце и душа. И тогава нека бъде уверен господство му, че ще заслужи благодарност от българското потомство за услугите, които той прави в храма на българските музи ..."[16]

Към тази критика следва да се добави отново отрицателното му становище за Войниковите драми в критиката му за някои творби на Владикин. Споменавайки „Велислава" и „Възцаряването на Крума Страшни" Друмев задава въпроса: „Не догажда ли някому на ум, какво голямо зло правят на простосмъртните читатели лошевите тези книги?"[17] Явно конфликтът е продължил и се задълбочил, конфликт до края на живота и на двамата. За това споменава и Юрд. Трифонов[18], като за повод за написването на „Иванку, убиецът на Асеня" (по спомени на В. Стоянов). Но самият Трифонов опровергава това твърдение на Стоянова, като съобщава, че Друмев е започнал пиесата си още като студент.[19]

С „Възцаряването на Крума страшни" приключва един период от развитието на българската драма, периодът на творчеството на Добри Войников. Напълно логично е да се приеме, че след тежките критики на Друмев, Войников се насочва към комедиографията и изоставя драмата. В комедията той няма конкуренция. Още едно доказателство в повече: той напуска Браила и отива в Гюргево, където преподава до 1873 г.

Б. Пенев отбелязва, че историческите драми на Войникова, „макар и да нямат никаква художествена стойност, те не са без значение за развитието на нашата историческа драма"[20], „те изразяват една фаза в развитието на тая литература".[21]

Идва времето на В. Друмев с „Иванку, убиецът на Асеня". 1872 година е годината на изграждането на една нова драматургична творба. При Друмев ние не наблюдаваме то-

ва дълго развитие като драматург и театрал изобщо. Той се появява като метеор в българската драматургия и оставя неизлечими следи. При него появата на творбата е може би дълго обмислена, но завършекът е спонтанен. И след това – нищо публикувано в тази област. Но тази творба бележи едно ново качествено натрупване, в резултат на което покъсно ще се появят и драмите на Ив. Вазов. Б. Пенев отбелязва и това: „Наистина, драмата „Иванку" в много отношения надминава произведенията на Войникова – и при все това в нея забелязваме места, в които е отразено влиянието на Войникова. Ясно е, че Друмев, макар да е имал художествени образци, като драмите на Шекспира, не е можел да се освободи напълно от формите и тенденциите на Войниковите пиеси".[22] И при двамата е налице патриотическата идеализация на миналото и патриотическата тенденция. В заключение Б. Пенев казва: „Като драматург Войников е надминат и от Друмева, и от Вазова, – но макар и надминат, той има голямата заслуга да бъде пръв, да бъде този, който набелязва посоки, разкрива пътища – без Войникова ние не бихме имали нито Друмевия „Иванку", нито историческите драми на Вазова".[23]

В заключение може би най-точната преценка е направил Любен Каравелов за този нов момент в българската драма, като е заявил, че „тази пиеса ще загуби значението си след 50 години и все пак ще се прочете от много читатели".[24]

По това време в Браила се появява и Тодор Пеев. Вероятно той като близък впоследствие на Друмев, е бил в течение на всички тия събития. Но също съвсем сигурно е, че тези събития са оказали влияние и върху него и върху неговите амбиции, желания и възможности. Пеев е също с едно много добро образование за времето си. Той наследява поста директор на браилското училище от Друмев през 1873 г. Васил Друмев през тази година напуска Браила и се отдава на духовната си кариера. Войников вече трета година не е там. Според Дочо Леков на последното училищно тържество през 1875 година, когато българското училище в Браила бива затворено, е играна пиесата на Т. Пеев – „Даскал Генко".[25] Тази творба не е отпечатвана и е останала в ръко-

пис. Вероятно тя не е оставила никакви особени впечатления, тъй като бележки за нея не са известни. Но като факт, тя се явява като един вид свидетелство и критика на съществуващите порядки, както в образователната ни система, така и на духовния живот, който е доминирал всред нашата емиграция. Изключенията не са били много.

Следващата драма на Т. Пеев е „Фудулеску, прокопчаният зет на хаджи Стефания", написана през 1876 г. Творбата има интересна съдба. Пратена е на Друмев за преглед и одобрение, но само първите четири действия. Дълго време е смятана за творба на самия Друмев. Едва по-късно Д. Леков, при работа върху архива на Т. Пеев, намира и липсващото последно, пето действие[26] и така картината става пълна и ясна. Авторството на Т. Пеев вече не буди съмнение.

Това е една творба, която може би е създадена под впечатлението от „Криворазбраната цивилизация" на Войников, но всъщност е оригинален израз на таланта на Т. Пеев, не намерила нужната популярност, поради това, че е останала в ръкопис. За съжаление „тази творба не става достояние на възрожденската публика"[27] Но тя, макар и в ръкопис, разкрива интелектуалните възможности и подготовка на Т. Пеев. И независимо, че тематиката на Пеевите творби, не е историческа, тези пиеси все пак са последното звено от един период на българската драма, който бих си позволил да нарека „Браилски", не само по мястото, но и по духа, който ги е изпълвал, както и по патриотичното им звучене.

БЕЛЕЖКИ

1. Трифонов, Юрд. В. Друмев, Климент Браницки и Търновски, С. 1926, с. 10.

2. Пак там, с. 11.

3. Пак там, 14-15.

4. Пенев, Б. История на новата българска литература, Т. IV, ч. III, 1936, с. 756.

5. Тахов, Р. За рожденатa дата на Васил Друмев, юбилеен сборник Васил Друмев, 1992, Шн., с. 185.

6. Трифонов, Юрд. В. Друмев, Климент Браницки и Търновски, С. 1926, с. 16.

7. Пенев, Б. История на новата българска литература, Т. IV, ч. III, 1936, с. 760.

8. Пак там, с. 761.

9. Пак там, с. 765.

10. Пак там, с. 766.

11. Славейков, П. П. Национален театър, сб. Мисъл, I, 1910 (Ср. Събр. съч. 1923, г. IV, кн. 2, с. 93).

12. Трифонов, Юрд. В. Друмев, Климент Браницки и Търновски, С. 1926, с. 55.

13. Пенев, Б. История на новата българска литература, Т. IV, ч. III, 1936, с. 796.

14. Трифонов, Юрд. В. Друмев, Климент Браницки и Търновски, С. 1926, с. 60.

15. Пенев, Б. История на новата българска литература, Т. IV, ч. III, 1936, с. 796.

16. Друмев, В. „Велислава", Дописка от Браила, 28 април ия, в-к Турция, год. VI, бр. 13, 16 май 1870 (Съчинения на В. Друмев, т. 2, 1968, БП, 7-9)

17. Друмев, В. „Владислав Крал и Велики Княз Борис", Периодическо списание на Бълг. книж. дружество, г. I (1872), кн. 5 и 6, 336-340 (Съчинения на В. Друмев, т. 2, 1968, БП, с. 83).

18. Трифонов, Юрд. В. Друмев, Климент Браницки и Търновски, С. 1926, 61-62.

19. Пак там, с. 60.

20. Пенев, Б. История на новата българска литература, Т. IV, ч. III, 1936, с. 828.

21. Пак там, с. 829.

22. Пак там, с. 828.

23. Пак там, с. 832.

24. Каравелов, Л. „Независимост", Букурещ, г. III (1873), бр. 29.

25. Леков, Д. Тодор Пеев – непознат възрожденски книжовник, Сборник „Тодор Пеев", 1972, с. 29.

26. Пак там, с. 32.

27. **Чернокожев, Н.** Д. Войников. Българска възрожденска литература, сборник. С., 1991, с. 23.

ДРАМАТУРГИЧНИТЕ ОПИТИ НА П. Р. СЛАВЕЙКОВ

Лидия Михова

През 1846 г. сп. „Любословие“ – първото българско периодическо издание – информира своите читатели за „всеобщото изпитание на Шуменското взаимоучително славенобългарското училище“, състояло се на 11 август 1845 г. под ръководството на учителя Стефан Изворски. За подобни прояви по време на годишните училищни изпити продължава да известява „Цариградски вестник“ след спирането на „Любословие“. Сред имената на авторите във вестника е и името на Петко Славейков. По това време той е учител в Трявна и успява да предложи на местната общественост любопитни зрелища под формата на диалог – разговор между ученици по време на годишните училищни изпити. За това разказва неговият ученик Хр. Даскалов като се спира по-обстойно на изпълнявания „любопитен и смешен“ диалог „Парите и науката“.[1] За афинитета на младия учител към „позорището“ свидетелствува и разказът на поп Койчо Досев (през Хр. Даскалов) как Славейков е карал учениците да четат в черква по Тодоров ден съчиненото от него самия в стихотворна форма „Житие святаго Теодора Тирона“ „по следния оригинален начин: Житието го научавали двама ученици. По време на отпус, първият ученик се изправял във владиковия трон, а другият на амвона или пък в трона пред амвона. Първият хващал така: „Житие святаго Теодора, отче прочести“ и след като попът благославял, той продължавал: „Той, Светий Теодор по това време беше...“, след което вторият ученик подемал и отговарял с втория стих: „Когато Максимилиан в Рим цар беше...“ И така двамата ученици продължавали да се редуват един подир друг, всякой като

казва стих по стих, до край".[2] Зрелището вероятно е впечатлявало неизкушените още с „театрото" присъствуващи.

П. Р. Славейков е сред първите автори на школски диалози. Споменатият „Парите и науката", познат по запис на Хр. Даскалов, е бил „най-любопитен, най-впечатлителен, па и най-смешен".[3] С успех се играе в Болград разговора „Иван и Стоян".[4] Той се препечатва в „Нова песнопойка" (1857), както и в „Славейче" (1864), където е даден в по-разширен вариант. Диалогът третира семейно-битова проблематика и е разделен на две части, оформени като „Разговор първи" и „Разговор втори" – т.е. преди и след задомяването на Иван, който се жалва пред Стоян:

„Не та послушах тогази,
отидох, в тиня загазих..."

Славейков публикува диалози и по страниците на хумористичния си вестник „Гайда". „Разговор върху едно по модата женяние" разчита на комичния ефект на поантата.[5] Разговори изобилствуват и по страниците на листа „за шега и сатира" – „Шутош".

П. Р. Славейков разработва не един жанр, в който „диалогичността" се явява имплицитен жанров белег като: баснята; „питание и отговор" – форма позната на българските читатели от сборниците със смесено съдържание и дамаскините. Понякога тази форма е разрешена в хумористичен, сатиричен или пародиен план. Така е при „Хитър Петрови отговори", публикувани във в. „Шутош" (бр. 5, 26 ноември 1873 г.): „Кога ще стане болницата в Търново? – Когато не останат болни по светът". и пр.

„Питания и отговори" под формата на разговор между дядо и внуче срещаме и в „Звънчатий Глумчо" (г. I, бр. 2, 16 юни 1873 г.).

Повечето историци на българския театър и драматургия съзират в училищните диалози (разговори) началото на българския театър. За Б. Пенев те изиграват главно роля за развитието на театъра и създават вкус към театралното представление, но нямат принос за развитието на драмата. За други изследователи (В. Бояджиева, М. Брадистилова) първите български диалози са етап във формирането на драма-

тургията. Първите диалози обикновено биват разграничавани като „нравоучителни“ и(или) „публицистични“, което ще рече: диалози за „сцена“ и диалози за „четене“. Първите са свързани с формиращата се оригинална драма, а вторите възхождат към прозаичните жанрови форми – фейлетона, сатиричния разказ, жанровете на художествената публицистика.

Независимо от генетичните ядра и импулси, заложени в първите български диалози, независимо от авторските намерения – да представят творбата за изпълнение или за четене, оригиналните опити в диалога често водят към по-разгърнати драматургични форми – едноактната пиеса, драмата. Преди да създаде своите исторически драми и забележителната си комедия, Д. Войников пише диалози като постепенно увеличава броя на действуващите лица. Преди драмата „Фудулеску“ Т. Пеев написва едноактната пиеса „Даскал Генко“. Подобна е творческата участ на П. Р. Славейков. Той започва с школски диалози, за да опита след това в едноактната комедия, А после и в многоактната. Разбира се подобен преход не е нито задължителен, нито пък се превръща в модел за изпробващите перото в драматургията.

Тревненският учител, а по-късно редактор в Цариград проявява траен интерес към диалогичната форма. Пише стихотворни сатири под формата на диалог. В тях и чрез тях осмива невежеството, сляпото подражателство, мнимоучените, модите, консерватизма в мисленето и в бита, лъжепатриотството, сребролюбието. В някои диалогичната форма само външно напомня драматичните произведения. Но отчетливо изведената поука и тенденция, сблъсъка на две противоположни схващания, живия народно-разговорен език, на който се водят, опитите за езиково характеристика асоциират с драматичния конфликт и особености. Тези „най-обикновени „препирни“[6] между двама герои често разкриват не само конфликта между отделните схващания, но и движение, градация на чувството и тона.

Когато споменаваме Славейковите диалози трябва непременно да направим разграничение между тях и диалозите на Н. Бозвели, диалогичните сатири на Раковски (от типа на

„Изступлений дервиш"). Последните изявяват преди всичко авторовата публицистична идея и жанрово възхождат към фейлетона, сатиричния разказ, публицистичния трактат, но не и към драмата. Голяма част от Славейковите диалози още като намерение са предназначени за сцена. Те съдържат идеята за „позорище", за драматичност. Друг е въпросът доколко и как тази идея е осъществена.

* * *

Във в. „Гайда" П. Р. Славейков публикува произведението „Хитър Петър, Голий Стамен и баба Каркалицка". Като проблематика, а донякъде и формално, то подготвя появата на първия опит на твореца в драматургичния жанр – комедията „Малакова". Тя става част от репертоара на театралната група на учениците от „Робертовото училище" в Цариград, играна е в театрите „Османие", на Ортакьой, „Франсе" в Цариград, в Русе, Пловдив. Сюжетът е съвременен; тенденцията в творбата е да се осмее сляпото придържане към модата, консерватизма в мисленето, глупостта, невежеството. Проблематиката – позната от многобройните диалози на твореца. Езикът е разговорен, до известна степен тромав поради диалектизмите, влашката и албанската лексика. Иначе, това е първата българска драматична творба, в която има динамика – външна (на действието) и вътрешна (на тона, чувството). Творбата е издържана в композиционно отношение – ясно изведена завръзка, кулминация и развръзка (с разказа за намирането на „онуй нещо", идентифициране на „нещото" – т.е. малакова, изгонването на всички от Рашовица). Действието се развива в двора и вътре в дома на Рашови. Постепенно са въведени действуващите лица – пет. В първо явление разговарят Рашо с Русин, във второто действие се появява Рашовица, а в трето – гражданите Иван и Стоян. За Б. Пенев това е комедия на характерите.[7] Но Славейков търси комедийността и в ситуациите. Всяко от действуващите лица носи комедиен заряд – Рашо с неговата залисия и участ на мъж „под чехъл", Рашовица с нейния селски консерватизъм и реноме на жена, която бие мъжа си, гражданите – резоньори в известен смисъл на авторовата идея, също се оказват в комична ситуация – изгонени от

дома на Рашовица в края. Комизмът не трябва да се търси само в характерите, но и в ситуациите, които „драматистът" създава. Той извежда като „действуващо лице" един предмет – „нещото", т.е. „малакова". В диалога и ситуациите около неговото идентифициране се съдържа и главният комедиен заряд и ефект на творбата. Славейков представя „изчистени" образи и ситуации, подсказани от неговите хумористични диалози. В седемте сцени смешните ситуации изникват непосредствено. Ритъмът е забързан. В комедията атрибутите на града и атрибутите на селото се сблъскват, за да демонстрират комичния ефект от срещата на модното и консервативното. Подобен конфликт, другояче разрешен, откриваме и в „Криворазбраната цивилизация" на Добри Войников, и в драмата „Фудулеску", и особено в едноактната комедия „Даскал Генко" на Тодор Пеев. Около десетилетие след появата на „Малакова" Т. Пеев залага, подобно на Славейков, на комедийния ефект от представянето на мнимоучеността, консерватизма в мисленето и бита. Т. Пеев също търси комедийността не само в характерите, но и в ситуациите – сцените с учениците, които се подиграват на своя тесногръд учител; с писането на писмо до чорбаджийския син и пр. Далеч съм от мисълта да търся и насочвам към преки влияния на Славейков върху Т. Пеев. По-скоро става дума за общност в културните ситуации, за естествена приемственост, стил на епохата. И може би е случайна перифразата на известното от годишните календари Славейково двустишие в текста на „Даскал Генко": „Излюпи се пате – хади във водата;//опопи се поп – хади в механата". (у Славейков). В пиесата на Т. Пеев чорбаджията цитира „тазгодишното календарчи: Измъти се пате, хади в локвата;//упопи се поп, хади в кръчмата".[8]

* * *

В своя втори хумористичен „лист" – „Шутош" П. Р. Славейков помества не по-малко оригинални сатирични диалози. Някои изследователи определят „Съзаклятие срещу Шутоша", „Разговор между двама българи, слушан у един град в Тракия" като „фейлетонни сценки със злободневен характер в публицистичен стил".[9] В „Шутош" Славейков публи-

кува „Домашна сцена върху една прикя" – произведение, което споделя повече жанрови белези на „драма за четене" и възхожда към кратките драматични форми в сатирично-хумористичен дух, които изпълват следосвобожденските издания на литературната бохема. Във вестника творецът помества и две по-разгърнати драматични произведения – „Днешната ни търговия. Комедия в едно действие и дванайсет трагикомически сцени" и „Зимата на 1874. Комедия в три действия". В сравнение с комедията-водевил „Малакова" и двете споменати произведения са сценично и драматургично по-издържани. По отношение на мизансцена Славейков – „драматиста" търпи развитие. След загатнатия, споменат само мизансцен в „Малакова", в комедията „Зимата на 1874" декорът престава да бъде статичен. Авторът улавя детайлите, след което ги отдалечава, за да ги представи в завършен вид. Отново се връща към определена картина, образ, детайл, върху който фокусира вниманието на читателя и зрителя. Характерно в това отношение е описанието на сцената в първото действие.

Събитията в пиесата се развиват в градския дом на богаташите-филантропи Канеллиди. Проблематиката отново е актуална, злободневна. Сюжетът е взет от съвременния живот. Славейков замисля творбата като комедия на характерите. Героите са статични. Промените засягат главно статуса на семейството на честния, но разорен майстор Манол и на слугите на семейството на Канеллиди. Тук няма да открием отрицателни герои, персонифицираното зло. В това е и експериментът на автора. В „Гайда" Славейков публикува оригинална социално-битова комедия със заглавие „Сцена от домашния живот на нашите чорбаджии", подписана от Л. С. Кртица (Л. Каравелов). В своя опит за многоактна комедия в „Шутош" творецът извежда личния, битовия елемент като социален. Любопитно е, че в тази наглед непретенциозна като тема драма (стигаща на места до наивитет) той прави опит за нещо наистина необичайно – да създаде драма без конфликт, поне външно изведен.

В основата на школските диалози, винаги стои сблъсък, противопоставяне на две или повече становища, мнения,

човешки прояви и действия, сили, характери. Славейков, както сам отбелязва в предговора към творбата, се опитва да създаде драма на положителните характери. Верен на възрожденското разбиране за „театрото" като „училище", творецът решава да покаже положителния пример, но без да го противопоставя на отрицателния, т.е. да изведе доброто, независимо от злото. „Последната люта зима – пише авторът – даде повод „Шутушу" да се опита за една съвсем нова комедия в която е приета една съвсем нова метода, като се представят на сцената лица добродетелни, человеколюбиви и добре възпитани, всяко според който ред на обществото принадлежи, и които имат за главна основа на нравствеността – любовта към ближнийт. По-полезен или по-вредителен е тойзи начин на сценично поучение, затова ще съдят читателите. В тази комедия се постарахме до колкото е възможно да не излезем от кръга на фамилиарния живот и на нравите и обичаите в настоящата епоха." (к.м.).

Така или иначе, не като действуващо лице, неперсонифицираното зло присъствува в творбата – като фон, атмосфера, под формата на обстоятелствата на обществения живот, на случая, съдбата. В опита за избягване на персонификацията на „злото" творбата напомня донякъде пиесите на Чехов.

Всъщност подобно противопоставяне, конфликтът личност//надлични обстоятелства е познат на античните драми. Славейковото иначе непретенциозно произведение представя конфликта човек//държава с всичко онова, което тя означава – морал, нрави, законова уредба. Така творецът експериментира с нещо ново в нашата драматургия.

Жанрово творбата е определена като „комедия", макар в нея да няма комедийни ситуации, както е в „Днешната ни търговия", в „Малакова". Може би, заради щастливия й финал – „добрите" герои се оженват и това разрешава иначе неразрешимия социален конфликт. Може би, защото стремежите на основният действуващ герой – д-р Анаргирос – да възстанови социалната хармония се увенчават с успех.

Т. Пеев във своята драма „Фудулеску" също представя драма на характерите, но за разлика от Славейков ги проти-

вопоставя. Срещу „прокопсания зет на хаджи Стефания" застават Благой, Руска, Пею и самата Лина. Има нещо общо между произведенията на двамата автори – като атмосфера, настроение, но преди всичко в опита за разрешаване на конфликта. А него – конфликта – и Славейков, и Т. Пеев извеждат не само като личен, а най-вече като социален. Макар и малко наивно и при двамата творци този лично-социален конфликт е разрешен по сходен начин – чрез отстраняване на „злото": Анаргирос се оженва за дъщерята на Манол и по този начин избавя семейството на честния майстор Манол от нищетата; Благой убива Фудулеску и спасява света от частицата зло, което представлява мнимия цивилизатор, спасява и своята чест.

* * *

Съществен, не само за първите драматични опити в нашата книжнина, е въпросът за отношението факт//фикция, между реална и художествена действителност, между документалност и измислица. Като ученик в Белград Т. Икономов пише комедия в „три извършвания" и взема за сюжет истинска случка. За нея разказва П. Р. Славейков след Освобождението. Заета от „действителния" живот и творчески претворена е и „случката", „действието" в „Монолог или мисли на владиката Илариона..." на В. Попович. Славейковата едноактна комедия „Малакова" не е обвързана с действителен случай, но това я прави не по-малко актуална и вярна на българския живот и нрави. „Действителността на представлението" в „Зимата на 1874" е заето от „гръцкий Цариградский живот, от това разумява са и лицата са гърци, нашите бо Български лица и за комедия не годят се" – пише Славейков.

В своите критически рецензии за оригинални български драматични произведения Славейков разкрива възгледите си за драмата. Към развръзката на Войниковата „Криворазбрана цивилизация" той предявява изискване за вярност и придържане към българските нрави и характер, към българската действителност. „Една от недостатките на творбата – пише взискателният критик – е тая дето той (Войников) накарва българина да излезе на дуел. Колкото и криво да ся

са цивилизували някои българи, те не са дошли още до тази кривота и то е несъгласно инак с действителнийт български живот". За Славейков драматичното произведение трябва да отразява и пресъздава човешките действия, а те следва да наподобяват живата, реална действителност. В този възглед няма неразбиране на художествената условност, защото пак там авторът на статията подчертава „преимуществата на приблизителната действителност".[10] Пак в статията – отговор на Войниковата рецензия за „Иванку" на В. Друмев Славейков посочва, че „най-голямото изкуство в представлението на едно драматическо лице, било то главно или не, е да бъде вярна копия на истинска личност, защото тогаз само характерът бива интересен... За да се издяла един нов въображаем характер е, мислим ний – продължава авторът – много по-лесно, отколкото да ся снеме вярна копия от оригинал из една удалечена епоха."[11]

Разбирането за правдивост, правдоподобност и истинност на характерите и действията в драмите се разпростира и върху претенциите за езика на героите. По повод любителското представление на „Женевиева" (по Шмид) Славейков публикува в „Македония" (Г. II, бр. 217, 1868) следното: „В чтението человек е съсредоточен в едномислието и няма внимание, а в сценичното представление самите редове на автора възкръсват и се въплътяват в живи хора. И зрителят като гледа пред себе си действителния живот, иска да чува и живото народно слово... В драмите преводачът или съчинителят не трябва да се отделя от естествеността и от красотата на живия разговорен език и да употребява безразлично думи, принадлежащи изключително на писмения език". Ако би познавал произведенията на младия „драматист" Т. Пеев, Славейков би останал удовлетворен от опитите в „Даскал Генко" за характеризиране на героите с техния език – диалектен, „изкълчващ" „учените" думи, от последвалия тази техника комичен ефект.

Самият Славейков освобождава школския диалог от претрупания, претенциозен, наситен със синонимни повторения език (характерен за неговите братя по перо). Неговите герои говорят с езика на човека от народа. Помпозността на

фразата, фалшивата приповдигнатост са им чужди. С критическите си статии и оригинално творчество дългогодишният труженик на книжовното поприще успява да допринесе не малко за налагането на правдоподобността на действия и характери като основно изискване пред българските драматурзи. Съвременната и актуална проблематика, за които ратува и които отличават неговите диалози и пиеси, от своя страна, ще изиграят роля при налагане на реалистичното, правдиво възпроизвеждане на живота в българската драма.

БЕЛЕЖКИ

1. Даскалов, Хр. Спомени за учителската, книжовната и обществена дейност на П. Р. Славейков в Трявна. – Училищен преглед, V, 1900, 449-480.

2. Пак там.

3. Трявна в миналото. С., 1927, с. 16.

4. „Съветник", I, бр. 23, 30 септ. 1863.

5. Славейков, П. Р. Разговор върху едно по модата женяние. – „Гайда", II, бр. 12, 16 ноем. 1863.

6. Пенев, Б. История на новата българска литература. Т. III, 551-553.

7. Пак там, с. 460.

8. Пеев, Т. Съчинения. Състав. и ред. Д. Леков и И. Сестримски. С., 1976, с. 105.

9. Бояджиев, В. Летопис на българската драма. С., 1980, с. 23.

10. Славейков, П. Р. (Седем бележки под линия в статията на Д. П. Войников за драмата „Иванко") – Читалище, г. III, кн. 7, 30 април 1873 и кн. 8, 31 май 1873.

11. Пак там.

ПЕСЕНТА В БЪЛГАРСКАТА ВЪЗРОЖДЕНСКА ДРАМА – МЕЖДУ ЗРЕЛИЩНАТА И КНИЖОВНАТА КУЛТУРА

Росен Тахов

Времето на Есхил, V в. пр. н. е. Дванадесет души с отмерена стъпка и песен излизат на орхестрата, кръгла площадка с олтар в средата, намираща се в основата на амфитеатъра. Това е Хорът – колективно действащо лице в античната гръцка драма. Започва „Прикованият Прометей".

Времето на Добри Войников, XIX в. от н. е., по-точно – 60-те и 70-те години на столетието. Двадесет и четири души с отмерена стъпка излизат на сцената. Дванадесет са музиканти, другите дванадесет са певци. Завършва „Стоян войвода след падението на българското царство".

Този аналог е почти абсурден – Прометей и Стоян войвода са толкова далеч, колкото Войников от Есхил. Веднага се набива в очи обаче, че дори символиката на числото 12 (12 + 12) е спазена (в древногръцката комедия Хорът е бил от 24 лица, хоревти). А ето и конкретният спомен на очевидеца Илия Блъсков. „Завесата пада – разказва той – рогозката се дига от сред. След това, ето че оркестърът излиза на сред: 12 ученици с инструментите си и други 12 зад тях без инструменти. Дръпват се излека лъковете, писват свирките, гръмва басът, тънки гласове от уста на другите 12 ученика по същите ноти на свирането придружават оркестъра. Те пеят стихотворения – „повременни спеви"."[1]

Обширните „Повременни спеви" (436 стиха) са поместени в края на „Стоян войвода".[2] По същия начин постъпва Войников и във „Възцарението на Крума Страшний". При-

бавена е песента „Напомнювание на един пътник", своеобразен поетически епилог, в който е вградена сянката на славния Преслав.[3] И още един факт. Подзаглавието на „Покръщение на Преславский двор" гласи: „Драма в четире действия с пения и осем зрелища". Тук античният модел е спазен особено стриктно, като Хорът е ситуиран в конструкцията на самото сценично действие.

Случаят с Есхиловия поклонник Войников е симптоматичен за българската възрожденска драма. В нея, най-общо казано, релефно присъства *песента*, която разбира се далеч не е само анахроничен глас от дълбините на древността. Явлението е сложно и многопластово, както е сложен и многопластов и самият общокултурен процес по онова време. Няколко примера...

В драмата „Юстина" на Тодор Станчев сценичната схема също е действие + песен + действие + песен и т.н. до финалното

ПЕНИЕ
Да сте живи,
да сте здрави,
да сте благословени.[4]

В Блъсковата „Изгубена Станка", „разпоредена в сцена" от Богдан Манчев, хайдутинът Желе пее:

Отде са йе чуло, видяло,
мома войвода да бъде, леле,
мома войвода да бъде
на седемдесят юнаци, леле...[5]

В драмата на Любен Каравелов „Хаджи Димитър Ясенов" от една страна Хор от туркини извива:

Кой ти купи коланчето?
Ха-ха-ха, коланчето![6]

От друга пък Недялко, хъш от Влашко, проточва глас:

Стани, стани, юнак балкански,
от сън са дълбок сабуди,
срещу народа отомански
ти българете поведи...[7]

При Станчев темата е историческа. При Блъсков и Манчев проблематиката е хайдушка. При Каравелов – револю-

ционна. Заедно с това обаче при него материята е разслоена. Известно е, че той е бил враждебно настроен към модните любовно-сантиментални песни. Каравелов заедно с Христо Ботев и Нешо Бончев отрича т. нар. анакреонтична лирика, събирана и тиражирана в редица песнопойки. Писателят не е могъл да приеме нито „Отгде да начена, о, любезна моя", нито „Кой ти купи коланчето?". И ето, че този естетически конфликт рефлектира в драмата, посветена не на кой да е, а на Панайот Хитов.

„Вносните" песни кореспондират с проблема „криворазбрана цивилизация", разработван от Добри Войников, но и от Тодор Пеев. В неговата драма „Фудулеску, прокопцаният зет на хаджи Стефания" е вградена народната песен „Пушка пукна море, пушка пукна". Пеев използва фолклора като контрапункт на ориентализирания „бон-тон". Нещо повече – при сблъсъка на различните ценностни системи се появяват и трагични нотки. Песента е фон на Благоевата мисъл за самоубийство.

На глава ми море,
на глава ми,
море на глава ми, пиле Стано,
байряк забодете...

– се чува отвъд сцената, а героят се терзае: „Ами ако се застреля? Да, всичко би се свършило обеднъж. Смъртта е вечно успокоение."[8]

Колкото и обаче да са се дистанцирали от новата интонационна среда, възрожденските драматурзи не са могли да избягат от нея. През 1868 г. Добри Войников издава в Браила „Песни любовни, хороводни, сватбенски и смешни". Дори Любен Каравелов в крайна сметка свързва името си с „Нова песнопойка", тиражирана в Търново през 1878 г. Самите песносбирки, чиято макрожанрова характеристика е размита от взаимни проникванията, съдържат гатанки, басни, анекдоти, публицистични фрагменти и не на последно място – театрални диалози. Като „народни книги", те са част от „народната култура", която по думите на Бахтин „е имала през средните векове и през епохата на Ренесанса продължавала да има своя специална територия – площада, и свое

специално време – празничните и панаирните дни".[9]

Сборовете и седенките, мегданите и площадите, пазарищата, тържищата и панаирите са територията на възрожденските песнопойки. Излагали се медни сахани, везани тъкани, габровски ножове, божигробски броеници, калаени кръстчета, „сахатници" от Лондон, „мазила" от Париж... Тези средища са немислими без песенните подвиквания за хубостта на стоката, за очите и снагата на онази българка, която ще носи гривните, герданите и платовете. Немислими са без акробатите, фокусниците, смешниците, шествията от камили и гълтачите на огън. Без изкуството на „глумците", мечководите и народните музиканти. А тъкмо народният музикант е неизбежен персонаж във възрожденската драма. Маркиран е трафаретно – музикантът от низините, певецът от низините обикновено е просяк, обикновено е слепец, обикновено е гуслар. В „Райна княгиня" гуслар настройва инструмента си и жаловито извива глас. В „Хаджи Димитър Ясенов" певецът е просяк. В „Цвятко войвода" от Атанас Узунов персонажите са дори два: просяк-гъдулар и просяк-гайдар.

Ако се взрем далеч назад (както при случая с античния Хор), може да открием гусларовия архитип в самия Омир. Или в ослепените Самуилови войници, които няколко десетилетия изкарвали хляба си благодарение на людската милостиня. Възрожденският автор обаче е могъл да го вземе направо от пазарището или панаира. Тоест – от зрелищната култура той влиза в книжовната култура, вписва се като персонаж в драматургичното действие.

Примерите, колкото и да са оскъдни, са достатъчни за илюстрация. Знае се например, че Слепеца Йеремия, сръбски пътуващ книжар („торбар"), е разпространявал песнопойки („песмарици"), като е изпълнявал съдържанието им в съпровод на гусла.[10] Знае се също, че Наум Тахов, наричан Наум Орбол или Наум Слепия, полага огромен труд и през 1895 г. издава в София „Сборник от македонски български народни песни".[11] Наум Тахов-Слепия обикаля сборовете, пазарите и панаирите, където е могло да се направят истински открития. Още в 1861 г. сп. „Български книжици" помества една творба, придружена от следната характерна беле-

жка: „Следующата песън ни ся изпроводи от иедин родолюбец, който, както ни уверява, като я чул да я пеят българете на Узунджовскийт панаир, ся бутнал в сърдцето от чувствата, които тя изражава и я преписал, за да ся обнародува. Ний мислим, чи тя ще намери еще и други много таквизи чувствителни сърдца".[12]

Известно е, че уличните певци в Западна Европа окачвали зад себе си платна, върху които били изобразени възловите сцени от съдържанието на песните. Те прекъсвали изпълнението в най-любопитния момент, когато слушателят трудно би си тръгнал, без да заплати стойността на пълния печатен текст. От подобни картинки и поясненията към тях през XVIII в. в Русия възниква т.нар. „лубочна литература" – песни, анекдоти, исторически сказания, авантюристични повести и др. По същото време популярният английски книгопродавец Томас Дейвис е и актьор. Наричали го „джентълмен, търгуващ с книги".[13] Онзи, който предлагал песнопойки по панаирите в Узунджово, Ески Джумая, Сливен, Неврокоп, Прилеп, Серес също е бил *актьор* – по призвание или по принуда. През 1860 г. Стефан Гидиков пише на Георги Раковски „...За да кындърдисаш един дивак да земи книга, тряба да му хортуваш 3 часа, и то я сполучиш, я не!"[14]

Из обширната империя пътуващите книжари правели „фокуси", стъкмявали „тайни лекове", „предсказвали бъдещето", давали съвети с най-общ характер. Такава артистична фигура е например Хаджи Найден Йованович Татарпазарджичанина. През 1851 г. той издава в Белград „Новобългарски песни с царски и други нови песни или похвали и съдби баща сос сина". Разнася песнопойката облечен във „френски дрехи", възседнал семерлия кон. Ето част от неговия репертоар според това, което си спомня Димитър Паничков: „...Яйце да ходи по полицата: върже го с бял конец, вързан за ръката му, ачи подложи шапка и вика: „Ге, ге, ге!", дърпа с ръка невидимия бял конец и яйцето падне в шапката; или: прокара нишка с тел през чабука и вързаното яйце върви отвън по него. Правеше и пържен петел да кукурига: намокри го с керечева вода, та му опада перушината, намаже го с пърже-

на каша, приспи го в някой съд и го сложи на софрата. Посред нощ петелът се разшава и закукурига. Палеше свещ с върха на ножа, – кибрит тогава още нямаше..."[15]

Такъв е и Георги Дончев Гърдов, възпят от Иван Вазов в стихотворението „Старият книгопродавец". Той разигравал съдържанието на „Високи умни хитрости Бертолдови", където са поместени и песни, по начин, който неизбежно „хващал" публиката:

Как се веселяха и смееха с глас,
за хитрий Бертолда кога им зачитах!
Челяк да се смее, и то е добро,
а тоз Бертолд дявол, истина е смешен:
еднъж кат показах образа му грешен,
сбра се да го гледа цялото хоро.[16]

С малко по-късна дата такъв е и песнопоецът Стойко Генин от Калофер. През 1881 г. той отишъл в Пловдив, за да се яви пред руския консул с някакъв вехт цилиндър на главата. Дядо Стойко, който редовно пеел на Великденския събор на Еленкина ливада, който възпял и Сръбско-българската война от 1885 г., не се разделял с цилиндъра дори върху магарето, когато отивал на лозето или в гората за дърва.[17] Поведението му далеч не е само ексцентрична приумица. Найден Йованович, Георги Дончев и Стойко Генин са на границата между зрелищната и книжовната култура. Те могат да сторят фокус, да стъкмят книга и когато се наложи, да интерпретират нейното съдържание. Изкуството им битува в контекста на патриархално-фолклорното съзнание.[18] Демонстрираният артистизъм обаче е не само в художествен и тематичен, а и в *предизвикателен план* от миналото към настоящето.

И още нещо – твърде съществено. Чрез подобни атракции по сборове и панаири някои от „театралните песни" се фолклоризират и стават изключително популярни. Така е с песента „Зигфриде граде" от „Многострадална Геновева". Така е и с „Вино! Вино!" от Друмевия „Иванко". Николай Кауфман прави късни записи на двете творби: през 1953 г., 1954 г., 1955 г., 1960 г.[19] Този факт вече е свидетелство за обратното движение – от книжовната култура към зрелищ-

ната култура. От драматургичния текст – през читалищната сцена – към мегдана или площада. От гусларя пред декорите към гусларя от сборището или панаира. Което в крайна сметка показва колко криволичещи и неравни са пътеките на българската възрожденска драма.

БЕЛЕЖКИ

1. **Блъсков, Ил. Р.** Спомени. С., 1976, с. 160.

2. Стоян войвода след падението на бъл[гарското] царство. Трагическо представление в три действия от Х. Д., Букурещ, 1866, 53-69.

3. Възцаряването на Крума Страшний. Драма историческа в три действия с пролог от Д. П. Войникова. Букурещ, 1871, 52-54.

4. Юстина. Драма в три действия с пролог и песни от Т. Х. Станчев. Русчюк, 1871, с. 40.

5. Изгубена Станка. Драма в пет действия. Разпоредена в сцена от Богдана Манчев, ученик у Централното болградско училище, и представена за пръв път на театро в Болград 1870 година. Букурещ, 1870, с. 44.

6. Хаджи Димитър Ясенов. Драма от пет действия от Л. Каравелова. Букурещ, 1872, с. 40.

7. Пак там, с. 3.

8. **Пеев, Т.** Съчинения. С., 1976, с. 162.

9. **Бахтин, М.** Творчеството на Франсоа Рабле и народната култура на Средновековието и Ренесанса. С., 1978, с. 171.

10. Вж. **Новаковић, С.** Српска књига. Њени продавци и читаоци у XIX веку пред освитак XX века. Београд, 1900, 55-63.

11. Сборник от македонски български народни песни. Събрал Наум К. Тахов. С., 1895. 4, 220 с.

12. Български книжици, 1861, кн. 20, 355-356.

13. **Curwen, H.** A history of booksellers, the old and the new. Detroit, 1968, p. 87.

14. Архив на Г. С. Раковски. Т. 2. С., 1957, с. 637.

ЧИТАЛНЯ
БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

15. **Начов, Н.** Хаджи Найден Йоанович. С., 1904, с. 19. (Отпечатък от „Периодическо списание", кн. LXV.)

16. **Вазов, Ив.** Събрани съчинения в 20 тома. Т. 1. С., 1955, с. 251.

17. Вж. Сборник на Калоферска дружба. Кн. 2. С., 1924, 167-168, 206-207.

18. Вж. **Леков, Д.** Литература, общество, култура. С., 1982, с. 190.

19. Вж. **Кауфман, Н.** Български градски песни. С., 1968, 159-160, 288-289.

ЕТРОПОЛЕЦЪТ ТОДОР ПЕЕВ И НЕГОВИТЕ ПИСМА ДО ВАСИЛ ЛЕВСКИ

Михаил Василев

Преди повече от две десетилетия, благодарение работата на литературоведи и историци, бе възкресено от незаслужена забрава името на етрополеца Тодор Пеев.[1]

През един есенен ден на 1842 г. семейството на хаджи Пейо Стоянов Инджев и неговата съпруга Гена се сдобива с мъжка рожба – Тодор. Това е десетото дете в семейството. Тодор Пеев се ражда в старата бащина къща на „Аджи Пейовото", на левия бряг на р. Малки Искър от Лиската надолу. Детето расте заедно с другите братя и сестри, общо 13 на брой. В „Аджи Пейовото къщовище" дворът е просторен. Ден и нощ дотук достигат ударите на ковашките работилници и самоковите, приятната глъчка на табаханите, шумът на дюкяните от „Ковачето", „Кораба", „Малкия пазар", екотът на църковните камбани и часовниковата кула. Малкият Тодор омаян се взира към Балкана; „Илдъз табия", „Шиндарника", „Бачийще", „Гроотака" го мамят към тях. А вечер слуша легендите за Пухтьо и Бързак войвода, за Рада и Велика войвода...

В края на 1848 г. Тодор Пеев постъпва в етрополското „школьо" при даскал Димитър Дидов и Симеон Подбалкански. После учи в Ловеч, а в 1858 г. е ученик на Сава Филаретов. Едва навършил осемнадесет години е вече главен учител в Самоков. Тук съставя „Главни правила на самоковското училище" – уникален училищен документ с актуално звучене и днес. След Самоков пътищата го отвеждат в прочутия „Роберт колеж" в Цариград. В най-реноми-

раното учебно заведение в Османската империя заедно с високото образование и петте езика (немски, френски, английски, турски, гръцки), които овладява, Тодор Пеев се учи и възпитава, усвоява редица житейски истини. После неговото слово слушат учениците в Силистра и Кюстендил. През 1870 г. Тодор Пеев се завръща в родния си град и се заема с много ентусиазъм за окончателното подреждане на новото училище. Предприема редица преобразования в учебното дело. Освен класно мъжко училище открива и девическо, увеличава броя на учениците и въвежда класно-урочната система. С неговото лично участие и с помощта на етрополските еснафи през 1871 г. е построена още една училищна сграда.

Етрополци тачат и уважават даскал Тодор. При него те идват за раздумка и съвет, да научат новини: „И баща му чорбаджи Пейо бе пръв в меджлиса, ама и даскала назад не остана".[2] Сред местните турски управници той се ползува с доверие и почит. Скромният и обаятелен даскал, наследил възрожденския дух на просветителите и иконописците от Варовитската книжовна и иконописна школа, възпитаван в свободолюбието и гордостта на балканджиите, е сред най-верните другари на Ботев и Левски. С тях етрополският побратим „драгинко Пеев" поддържа приятелски взаимоотношения и истинска дружба, за която има запазена богата кореспонденция. Тодор Пеев е в постоянна връзка с Апостола, който в неговото лице намира един от най-верните си помощници и сподвижници в революционната борба в Орханийско и в Етрополския край. За това Пеев отбелязва в спомените си: „Първи път се видяхме в родния ми градец Етрополе, гдето Васил Левски заедно със свещеника Георги Тутмаников от с. Джурово дойде и откри частен революционен комитет. Това беше през есента на 1870 год."[3] Пред евангелието, кръста, камата и пищова бъдещите комитетски дейци полагат клетва за вярност. В комитета са включени Мишо Вълчев, Григор Спасов, Иван Герчев, Хино Лазаров, игумена на манастира Хрисант, поп Кръстьо Дончев и др. За председател е избран Тодор Пеев, секретар Илия Вълчев, касиер Илия Правчанов.

Като председател, Тодор Пеев разкрива изключителни способности на революционен деец, както пише в спомените

си Стоян Заимов: „Етрополския комитет в продължение на едно късо време бе добре уреден. По уредбата и дейтелността си бе един от най-добре уредените революционни комитети. Това се дължи на пъргавия ум и живата дейтелност на главния учител – Тодор Пеев – председател на комитета".[4] Подготовката за решителните бъдещи действия се постига главно чрез просветна дейност. Затова Т. Пеев решава да осъществи идеята си за откриване на народно читалище. На 7 януари 1871 г. е открито етрополското читалище „Напредък" и единодушно за председател е избран Тодор Пеев. В читалището се изнасят сказки, беседи, театрални представления, раздават се книги. Т. Пеев си дава сметка, че това, което върши, не може да не влезе в очите на властта и затова търси приятелство ту с Орханийския каймаканин, ту с някой влиятелен турчин. При едно от техните гостувания в дома на Т. Пеев, през юни 1871 г., без да предупреди идва и Левски. Срещата с турците е неизбежна, но и двамата запазват самообладание. По-късно Дякона ще сподели пред своя приятел: „Ти бай Тодоре имаш хубави връзки. Де нашите хора да дружат така повече с турските първенци. Гледам, ти човек от въжето можеш да свалиш с тези си познайници".[5]

На общото събрание на Българския революционен комитет проведено в Букурещ от 29 април до 4 май 1872 г. Т. Пеев е избран за секретар и е включен в комисията за преработване програмата и проектоустава на организацията заедно с Л. Каравелов, В. Левски и К. Цанков. Както отбелязва и И. Унджиев „на това събрание Тодор Пеев представлява единадесет революционни комитета от Българско. Той е делегат на почти всички комитети от София до Етрополе"[6]. Тук, в Букурещ Тодор Пеев и Васил Левски се срещат и разговарят по бъдещите задачи на революционната организация в Етрополе и Орханийско. По-късно Т. Пеев си спомня: „Тогава другарувах там с Левски почти през цял месец май".[7] Освен срещите, между двамата се води и лична кореспонденция. Трите писма, на които ще се спра, са от лятото на 1872 г., когато Апостола се завръща в родината от Влашко. В първото писмо на Тодор Пеев до Левски от

18 юли, след като го поздравява с „...желаемото ни „добре дошле, брате“, той подробно го осведомява за дейността на комитета в Етрополе и уточнява: „...сполуката на общата ни цел налага да уважаваме законите и властта на привременното ни правителство... Затова бъдете уверени, че ни най-малката мисъл не преминава през ума ни да меняваме или неодобряваме работи и постановления, които са одобрени с общото вишегласие. Ето защо не само ще се стараем да се съобразяваме с приказанията на централния комитет, но и будно и строго ще преследваме всеки, който би дръзнал да не се покори и съобрази с тях“.[8]

В това писмо Пеев точно отразява настроенията сред народа и готовността му да участвуват в бъдещото въстание: „народът ни брате, бактисал от тиранство, готов е и ризата си от гърба да даде стига само умно и вярно да вървят работите ни. Ето кое трябува и вас да утешава, да ви радва и насърчава в народното дело“.[9] Умен и тактичен във взаимоотношенията си с турските власти и спечелил тяхното доверие, Пеев използува тази позиция, за да прикрива своята революционна дейност и неведнъж да спасява от провал народното дело в района: „По причина на познатото ни приключение (убийството в Орхание на дякон Паисий от Димитър Общи – б.м.) – пише той до Левски на 29 юли 1872 г. – стават строги издирвания: заптиета и други шпиони, преоблечени различно, ходят по селата и току речи явно говорят за комити. Аз писах на сичките ЧК (частни комитети – б.м.) около нас добре да се пазят...“.[10] Не по-малко загрижен е Пеев и за Левски и недвусмислено го предупреждава: „Затова, наш брате, всяко ваше помръднување може да е опасно за народното дело и за вас, та вие трябува и да стоите там... дотогава, докогато видим, че обстоятелствата ни позволат, за да сме честити да ви видим лично...“[11] И допълва: „за сяка работа, която имаме да извършим, трябува по-преди да промишляваме противното и лошавото, което може да ни сполети от страна на неприятелите“.[12]

В това писмо Тодор Пеев се спира обстойно на възможността да се проведе общо събрание на представителите на революционните комитети, ръководено от Левски. Като ха-

рактеризира обстоятелствата, той смята, че „може да се отложи събранието на делегатите за по-подир" и изтъква, че „българските села са с голямо подозрение". И още – „Ние тъдява и в къщите си не можем да правим приятелски събрания от повече лица, а камо ли в едно село да се събират депутати с непозната цел".[13] Левски обаче не се отказва от идеята за свикване на общо събрание на местните комитети. Той изглежда не е уважил възраженията на Тодор Пеев, задето след седмица, в третото си писмо от 6 август 1872 г. до Левски етрополецът още по-решително се противопоставя на идеята за свикване на събрание защото работата на революционните дейци е представена „много увеличено, а на събранието тя ще се види сякому съвсем слаба"[14] Пеев поема и защитата на Д. Общи – помощник на Левски в Орханийско: „не можем да укорим Общият брат, защото само чрез тоя способ, той е сполучил да разпали народа доволно..."[15] Той разглежда подробно редица въпроси, свързани с дейността на организацията и провеждане на общото въстание, а именно: за оръжието и униформата, за изпращането на младежи на военно обучение, за изграждане на революционни окръзи (съсредоточия). Заедно с тях той отбелязва и най-важната задача в момента: „един час по-скоро пращане на апостоли за разпространявание на народната ни цел по сичка Европейска Турция. Тогава само и материалните ни средства могат да бъдат по-достатъчни, и времето на революцията – по-ближно".[16]

Опитът на Тодор Пеев в революционната борба му подсказва, че „ако отложим революцията ни дълго време, народът ще се обладае от равнодушие и студенина, та не ще може нищо да се свърши".[17]

Като напомня на Апостола за изградените от него революционни комитети в Лом, Силистра, Черна вода, той умело го съветва: „избирайте си учени, важни и влиятелни между народът и деятелни работници. Тогава само работата ще земе по-голямо значение". [18]

И в трите писма на Тодор Пеев тонът и обръщенията са като към най-близък човек – безспорно доказателство за приятелството му с Васил Левски. За по-близките им отно-

шения свидетелствува и фактът, че в писмото от 18 юли 1872 г. той кани Апостола на сватбата си, която ще бъде след един месец. Тези писма, както и писмата на Тодор Пеев до Каравелов, Стамболов, З. Стоянов, Ив. Драсов и други спадат към най-значимото документално наследство от епохата на Възраждането. Всички те хвърлят светлина върху една част от живота и дейността на етрополеца Тодор Пеев.

В живота си Тодор Пеев подчинява всичко на дълга, съвестта, човечността, далече е от стремежите за високи постове и власт след 1878 г. Останал без работа, той се обръща с молба за помощ към Захари Стоянов, която остава без отговор: „Дванадесет години съм учителствувал преди Освобождението и искам още няколко години да бъда учител в тукашното мъжко или девическо училище. Тая добрина няма да направите мене, бай Захари, а на мойте четири дичица, които ще ви споменават и благославят".[19]

Тодор Пеев е личност, оставила трайни следи във времето. С основание известният наш историк Иван Унджиев твърди: „По своята дейност и значение този забележителен син на Етрополе, другар и съратник на Левски и Ботев, принадлежи не само на родния си град, но и на целия български народ".[20]

Ето защо книжовното и просветното дело, цялостната родолюбива дейност на Тодор Пеев заслужават полагащото му се място и признание в националната ни история.

БЕЛЕЖКИ

1. **Арнаудов, М.** Българското книжовно дружество в Браила. С., 1966; **Унджиев, И.** Васил Левски. Биография. С., 1967; Сборник „Тодор Пеев". Съст. и ред. Д. Леков, ИМ-Етрополе, 1972; **Пеев, Т.** Съчинения. Съст. и ред. Д. Леков и Ив. Сестримски, С., 1976; **Мирчев, П.** Етрополецът. С., 1977; **Леков, Д.** Тодор Пеев. Страници от живота и съдбата на един възрожденец. С., 1978.

2. **Мирчев, П.** Етрополецът. С., 1977, с. 148.

3. **Пеев, Т.** Личен спомен за Васил Левски. – В: „Васил Левски. Сборник по случай 25 години от смъртта на Апостола". С., 1898, с. 143.

4. **Заимов, Ст.** Миналото. Очерки и спомени. С., 1969, с. 6.

5. **Райков, Д.** Етрополе. Изд. на НС на ОФ. С., 1968, с. 36.

6. **Унджиев, И.** Васил Левски. Биография. С., 1967, с. 258.

7. **Пеев, Т.** Съчинения. С., 1976, с. 65.

8. Пак там, с. 175.

9. Пак там, с. 175.

10. Пак там, с. 178.

11. Пак там, с. 178.

12. Пак там, с. 179.

13. Пак там, с. 179.

14. Пак там, с. 179.

15. Пак там, с. 180.

16. Пак там, с. 180.

17. Пак там, с. 180.

18. Пак там, с. 181.

19. Пак там, с. 211.

20. Сборник „Тодор Пеев". 1972, с. 6.

„ДРАГИНКО ПЕЙОВ!“

(ЗА ЕДИН ДИАЛОГ ПРЕЗ БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ)

Румяна Дамянова

Обръщението „Драгинко Пейов!“ от знаменитото Ботево писмо, писано на 12 февруари 1876 г., насочва само и единствено към автора му – Христо Ботев и към известните фрази, които всички знаем наизуст: „Аз ще направя ръцете си на чукове, кожата си на тъпан и главата си на бомба, пък ще да изляза на борба със стихиите!“.[1] Самият адресат на това Ботево писмо, конкретната личност за която е било предназначено единствено (без илюзията, че ще попадне в ръцете на потомците и ще зазвучи като исторически текст) – сякаш губи своята личностна определеност: той остава само „Драгинко Пейов!“

Литературната история постепенно възстановява личната творческа съдба на Ботевият кореспондент – етрополеца Тодор Пеев – учител, преводач, деловодител на Българското книжовно дружество, вестникар, автор на драматургични произведения, но и революционер.

И все пак, дори и само това обръщение – „Драгинко Пейов!“ да ни е останало като свидетелство за личност на Тодор Пеев – сякаш е достатъчно, за да очертае мястото му в паметта на потомците. Със своята непринуденост (то звучи прекалено свойски, белег за роднинска връзка и едновременно означава нещо близко, свое, драго), това обръщение мигновено поставя Тодор Пеев в центъра на историческите събития, прави го част от тях. Прави го съучастник не само на ставащото, но и на онова, което е почувствувано и изстрадано, за да се роди знаменитото Ботево писмо.

След прочитането на писмото изчезва всяко съмнение – адресатът Т. Пейов е онази личност, която би разбрала

смисъла на борбата „със стихиите“, би усетила неудовлетвореността във въпроса на Ботев „А ние какво правиме?“. А това е и големият въпрос на времето, въпрос, който Христо Ботев има доверието да го зададе на своя кореспондент и то тогава, когато е на прага на най-значителното дело в своя живот – заминаването с четата за България.

Така видян, диалогът Ботев – Тодор Пеев придобива и друг мащаб. Сякаш обръщението „Драгинко Пейов!“ е не толкова лична изповед на Ботев, колкото послание до съвременниците. Неусетно, само с това обръщение Христо Ботев поставя Тодор Пеев *редом*, прави го неотделим от своите убеждения и дела, прави го съучастник.

С това писмо започва и завършва кореспонденцията между Хр. Ботев и Тодор Пеев. Дори не си задаваме въпроса: необходими ли са други писма, много писма, които да илюстрират техните отношения? В обръщението „Драгинко Пейов!“ и в текста на писмото е казано всичко – кратко и гениално. С един само щрих Ботев отпраща в бъдното не само своите идеи и мисли, но и своите единомишленици – един от тях е Тодор Пеев. Изкушавам се да кажа, че подобен импулс съдържа и последното Ботево писмо, в което обръщението „Драги ми Венето, Димитре и Иванке“ има същата историческа роля, става пророчество.

Тодор Пеев има историческия шанс да общува с действителните творци на българската история през втората половина на XIX век. Запазените писма, а те не са много, илюстрират тесните му връзки с Любен Каравелов, с Панайот Хитов, с Марин Дринов, с Васил Левски и други.

От запазените няколко писма до Васил Левски, в които Т. Пеев нарича себе си „единомисленник“, проличава образът на народната революция, видян през погледа на един мислещ човек, загрижен за съдбата на делото, но и за бъдещето на своя народ. Запознаването с писмата на Т. Пеев до Левски, писани 3-4 години преди Ботев да напише своето писмо, разкрива една друга страна от личността на Т. Пеев: той е историческото лице, което своеобразно пречупва идеите на времето, адресирайки ги до Левски и поемайки ги през писмото на Ботев, осъществявайки на практика, големия

диалог на епохата – диалогът между личностите, творци на историята.

В писмата си до Левски Т. Пеев достига до публицистични прозрения за настоящето и бъдещето; в тях проличава не само талантът му на организатор и съучастник в подетото дело, но и грижата за обединението на народа и отговорността за неговия бъдещ живот.

„Милий брате – четем в писмото на Т. Пеев до Левски, писано точно четири години преди писмото на Ботев – 18.II.1872 г. – Времето е късо, страданията големи, а народното единство и ревност като са сигурни, то трябува да се ползуваме от тях: моралното разпространяване на светата ни цел трябува да върви най-бърже, но и материалното, сиреч въоръжаването на народа не трябува да закъснява нито на минута".[2]

„Советувайте колкото можете повече, а и Вие сами се пазете и гледайте тайната да не излезе на бяло, защото втори път мъчно ще бъде да поведем народът така, както сме го повели сега".[3]

„... един беден и слаб народ, какъвто е българският, подчинен, убит и ограничен отвсякъде, става решителен и ревностен в народното предприятие, ако само му посочат на материална и морална помощ от други народи".[4]

Уловил същността на българската народопсихология в такива критични моменти в историческата съдба, Т. Пеев не без болка за „студеността и бездействието" на българите, споделя своите мисли с Левски, съзнавайки непосилната задача, която му предстои: „Работата не е малка, че имате на ръка да съедините и съберете цял български народ".[5] Няколко години по-късно, в знаменитото писмо на Ботев до Тодор Пеев ще прозвучи същата гневна равносметка за пасивността на съвременниците, казана по Ботевски: „Въпросите решени, целта обозначена, времето и разстоянието определени, следователно тука се иска не молитва, а мотика. А ние какво правим?"[6]

Скептицизмът на борците, които на практика остават в народната памет като революционери-оптимисти, е знаменателен факт в културната ни история. Наред със съзнанието

за бездействието на съвременниците и ясния въпрос: „А ние какво правим?“ – стои и твърдата решимост да се излезе на „борба със стихиите“. И сякаш драмата от потушаването на Априлското въстание, трагичната участ на четите, минали Дунава, е заложена още в тези ранни прозрения за смисъла на борбата и светостта на революционното дело така дълбоко почувствувани от най-смелите и жертвени личности на Възраждането. Едно друго, почти неизвестно писмо на Панайот Волов да Тодор Пеев (писано след разгрома на Старозагорското въстание през септември 1875 г.) от м.декември 1875 г., само два месеца преди Ботевото писмо разкрива скептицизма на мислещата личност, но и дълбоката убеденост на революционера от избрания път. Това писмо разкрива дълбоко осмисляне на съвременния политически момент, критическа преоценка за зрелостта на решение за подготовка на Априлското въстание, и е една философска промисъл за времето и историята. Сякаш мислите на Т. Пеев в писмото му до Левски са проецирани в това писмо на П. Волов и достигат своя съвършен израз в писмото на Ботев:

„Неволно ми дохожда на ума – дали не сме още способни за тези предприятия, за които сме се заели? Но тези мисли са противни на моите убеждения, като считам, че *человек подготовлява епохата*, затова макар и да има с хиляди такива пречки отпредя ми, пак не мога се отрече от избраната един път за всегда цел!“[7]

И така – Васил Левски, Панайот Волов и Христо Ботев – и сред тях Тодор Пеев, както се подписва в писмата до Апостола „единомисленник“. Личности, приели като единствена повеля – свободата на отечеството – преплитат своите съдби и споделят своите изповеди с етрополеца Тодор Пеев. Той се оказва средищна фигура за осмисляне на българската национална историческа съдба, една основна страна от историческия диалог на времето, без която той не би се състоял така.

БЕЛЕЖКИ

1. **Ботев, Хр. Събрани съчинения, т. I, С., 1971, с. 519.**
2. **Пеев, Т. Съчинения. С., 1976, с. 175.**
3. **Пак там, с. 178.**
4. **Пак там, с. 179.**
5. **Пак там, с. 181.**
6. **Ботев, Хр. цит. съч., с. 518.**
7. **Бурмов, Ал. Априлското въстание 1876 година.** Анотация на документи и материали., т. I, 1955.

ДРАМИ ОТ ТОДОР ПЕЕВ

ДАСКАЛ ГЕНКО

КОМЕДИЯ В ЕДНО ДЕЙСТВИЕ

Действующи лица

Генко, даскал
Петко, чорбаджия
Съби, поп
Пенчо
Колю
Иван
Стоян } ученици
Марин
Бончо

Действието се представлява в една стая, образец на старовремска школа.

Браила
1875

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

Явление I

В кътът на стаята огнище, край което клокочи гърне с боб. До огнището седи даскал Генко, пред когото се намира един чехларски тезгях. На тезгяхът вети обуща, чехларски уред и даскал Генко разтеглюва със зъбите си една мешинена кръпка. Край него лежи един дълъг прът, на стената ближна виси фаланга, а пред тезгяхът малко надалеч наредени учениците, от които някои бърборят с висок глас и сричат по старому: како, ръце, есть=кре, слово, твердо есть=те=кресте; буки, он=бо, живейте, иже=жи=божи; иже, кратка й=божий; покой, он=по, мислети, он=мо, помо, земля, иже=зи=помози! Други лови мухи, трети бърка в ушите на ония, които сричат, а четвърти поддира едного със сламка. Даскал Генко, който разтеглюва мешинената кръпка, сегизтогиз се поразгледва в учениците и ги мъмри.

Даск[алът]. Четете, бре пъси синове! (След това замахва да ги удари с прътът, а учениците всички обеднаж забърборват и сричат, както и по-преди. Не подир много време задава се поп Съби и дохожда с почитание при даскалът.)

Поп[ът]. Добр' утро, кир даскале!

Даск[алът]. Дал ти бо' добро, дядо попе; добре дошел, седни де! Аз май съм се залисал тук с тези еминии, хе (сочи еминиите с устните си), ама сегичка ще свърша.

Поп[ът]. Добре, добре, гледай си работата, кир даскале; аз мога и да почакам. (Сяда и измъква изпод мишницата си една книга, която разгръща и хваща да чете без глас. Даскалът си свършва работата наскоро и запитва попът.)

Даск[алът]. Е, дядо попе, кажи ми сега как си, живоздраво ли си?

Поп[ът]. Слава богу, да речем, кир даскале. (Погладва се по челото и си намеща камилявката.) Ами вие как сте, децата учат ли, учат ли?

Даск[алът]. Учат зер, како ша праят; ако ни учат, то прътът еле го хе, увива им се окол' шията!

Поп[ът]. Тъй, тъй, кир даскале; нека се учат, сега е време. Право им казваш твоя милус:

„Учете ся, дети,
во младия лети,
когда прииде старос
да не буде жалос..."

Аслѣ като учението добро нещо няма ки. Блазе ономузи, който учение спичели. Ето аз вечи устарявам, от ка' съм са запопил требника сѐ в ръцете ми и ден са не минава да не чета: куе на сватба, куе на кръщене, куе на умряло. Ама нали на младост малко учих и досега на много места не му проумявам на читвоту. Та максус съм дошъл сега, кир даскале, да изтълкуваш някои думи.

Даск[алът]. Какво й то?

Поп[ът] (разгъва книгата). Ей, тука хе! (Чете.) „Напряжѐ лукъ свой и уготѡвя во ёже состарѣлѧти егѡ въ тѹлѣ." Хич бир тюрлю, кир даскале, не моя да разумея къко ше са риче това?

Даск[алът]. Тики! Холам, дядо попе! И за таквис лесни рабути, чи да питаш! На! Да викнем едно от моите дица, сигичка хе да ти го изтълкува. (Повиква едно от децата.) Пенчо бре, ила тук! (Иде Пенчо и треперешком се преближава, а даскала му подава книгата.) Чети тука де и тълкувай на дяда си попа!

Пенчо. На, на, напря, пря, пряжже, намрежи!

Даск[алът]. Какво намрежи бре, диване! Сляп ли си, та не видиш, че е напряже? (В това време му зашива един шамар и Пенчо изпуща книгата, а даскалът го изпъжда.) Махни се оттука! Седем години става, отка' учиш, и още да сричаш не можеш, хъ! (Обръща се сетне към попа). Тях ге е май страх, дядо попе, та за по-скоро нека аз да ти го изтълкувам. (Взема книгата и чете.) Напряже лукъ, санким упържи си лукът, и уготовя=и сготви го; во ёже сострѣлѧти егѡ въ тѹлѣ, демек, хм... Чакаааай.... демек, хъъ: да го стрелне в тила, чу ли, дядо попе?

Поп[ът]. Тики, какво било. Пък аз колко си не бих главата, а че нищо не могох да му разумея! Ама тъй е то: за учен чиляк сичко й лесно. Ех, учение, учение! Кешки по сто пъти на ден да съм бит, че тебе да съм научил!

Даск[алът]. Е-е-е, тъй то, дядо попе, ама сяка рабута си има и мастура; да би, каже, сяка муха мед брала, бръмбала би набрал най-многу, чи е гулям! Беки ти искаш синките хора да знаят учение? Това не са можи. Еле ги, хе (сочи учениците) тез магарета видиш ли? Кой седем, кой осем, кой десят гудини учат при меня, ачи пак насякъде ни моят да читат!

Поп[ът]. Мъчно е, ама е добро ученето!

Даск[алът]. Добро е зер. Кугато Велю бузаджията, за да ми благодари, дето бях научил сина му Драгня да си записва вересиите с въглен на вратата, беше ми донесъл едно прасе, аз казвам на тези диванета, хе (сочи учениците) да се учат. Ама те туй и не земат, а мислят туку да играят. Та и тогава пъсите синове зели, че извадили из торбата прасето, а че гудили вътре едно коте. Ама и аз им платих за туй я! (В това време влиза чорбаджи Петко с чубук в ръката, иде клатишком полека и горделиво говори.)

Чорб[аджията]. Добър ден ба, даскале! Како праиш, учиш ли, учиш ли?

Даск[алът]. Дал ти бо' дубро, чорбаджи (Стават на крака и даскалът, и попът.) Како ша прая, куе уча, куе пушивам тука, хе (Сочи тезгяха.) Нали знаеш, чорбаджи, даскалската рабута каква й? Ако увисни чиляк на даскаллъко, май кисат са прихраня.

Чорб[аджията]. Е, ама и ти, даскале, сига не му й времито да са плачиш. Ей гу Димитровден като утри ша доди. Тугис си прикажи халът елбетя, аз ша ти пумогна. Сидни сига де! (Обръща се и към попа.) Сидни и ти, дядо попе! (Сядат.)

Даск[алът]. Благодаря, чорбаджи, да сте живи и здрави! Аслъ да ни сте вий, бо' знай како щеши да стани с моят даскъллък!

Чорб[аджията]. Я остави ти тези, ами слушай да ти кажа идно нещу. Нали знаш ти, та и дяду поп знай (като се

обръща към попа, който потвърдява, казващиц: „Ъ-хъ, помня"), чи унъз гудина наш Иван утиди на Влашку? Сига чувам от хората тоз проклети син са развалил и фанал хептен лоши пътища: фърлил путурити бащини си, та навлякъл идни тесни банаврещи и заприличал на дявул... А чи и на краката си нахлул идни обувки, налипени на петите им пенчета и заприличал на вампирска кукила! Та па не стига туй, ами зафанал да ходи пу кафинета да пуши цигара и да обикаля и други тамкашни сбирища, дету ималу, казват, друговерски книги, на които и той са научил да чите?! Иллям, даскале, зъмни да му напишиш идно писму, хем хубаве да го изкастриш и да му кажиш, чи за син гу ни броя вечи, аку са ни устави ут този път! Чу ли?

Даск[алът]. Неки, чорбаджи, да напиша. (Взема книга, изважда дивитя, гъшето перо и начнува да пише. А чорбаджията се обръща към попа.)

Чорб[аджията]. Ам' ти, дядо попе, как си? Няма ли нейди кръщавани или упявани, та си са залисал тук?

Поп[ът]. Ачи май кисат, чорбаджи, затуй и аз додох да си поразгуворя с кир даскала, хем да гу пупитам и за някои работи от учението.

Чорб[аджията]. Бе, холам, и вие с туй учение! Беки дъното му искате да намерите! Нали знаш там да си устуяваш в черква каквото му й реда, друго какво искаш?

Поп[ът]. Тъй е, чорбаджи, ама чиляк дудей жув, сѐ са учи. Идно време, както знаш, нямаши гу май учениту, ама сига, видиш ли, ей ги хе (сочи учениците) и тези дица знаят и да читат, и да пишат!

Чорб[аджията]. Бе, холам, виждам ги аз тях, ама и с туй учени, санким някуй файда ли има свита? Научило са, научило, а чи излязлу от чивещината навън.

Поп[ът]. Е, то пък синките учени ни са идно, я?

Чорб[аджията]. Ба, ни са. Не видиш ли Добрювът син? Ходи по Френско, та си кълчи врата 4-5 години, а чи доди тука надут, ни пузнава ни баща, ни предни хора, ни пупови. А каква рабута върши на баща си? Срам гу й да поведе конят на уда! А дай му да яде в петък и сряда блажно, това го направва. Аслъ право имат хората, дету казват, чу от

учените ша са свърши свитът.

Поп[ът]. Така, чорбаджи, ама и св. Иван Златоуст беше учен човек и колко той помогна на цял свят!

Чорб[аджията]. Ти ми пак четеш твоите! Аслъ не отбираш какво ти казвам ки. Не си ли чувал ти, дядо попе, приказката за учения философ, който познавал небото и броил звездите, а гиреня пред себе не виждал? Ами деспотия лани не чу ли, къту казваше за други един по-дълбок философ, който изял къдя да си й пара, а чи куга си дошел в къщи и видял на таванът идна грида налайнена, за която си бил главата три дни и три нощи: как са е качил там вол да я налайнени и пак не можал да са сети? А че най-сетне берекят версин на простата глава на баща му, който му убадил, чи гридата била улайненена, кугато била на земята. (В това време даскал Генко свършил писмото и се прокашлюва, за да обади на чорбаджията, че го е свършил. Чорбаджията напълня чубука, запаля го и се обръща към даскалът и му казва.)

Чорб[аджията]. Аферим, даскале. Беки го свърши? Я да ми го прочетеш сиги!

Даск[алът]. (Откашлюва се и чете.) „О, тресогубоокаянний сине мой Иване! Понеже убо известихъ ся обаче о твоемъ тресогубовлекомое и триклятое житие, яко зѣло оскорбление души моея злощастнѣ окаянное бо и несносное мое чермнѣние, понеже не възсияетъ яже сотворилъ еси и неподобна суще тресогубовлекомая и отъ 318 отци проклятое влечение ехиднообразное и не будеши синъ мой аще на тебе возвращенное житие останетъ, а во адъ кромѣшки и геенна огненная отидеши и зуботъ заскрежеши. Аминъ!“

Чорб[аджията]. Ха тамам! Тъй му са стуи нему, куга ни знай да си пучита хлябът! Сига, даскале, сгъни туй писмо и го запичети, а чи му напиши утгорнуту.

Даск[алът]. Сегичка, чорбаджи! (Сгъва писмото, но съвсем бавно, погледва съвременно към чорбаджият и говори.) Бе, жанъм, тези млади кръвта ли ги кара, дявул, сатана ли ги блазни, туку кату излязат из бащината си къща, развалят са. Туй има ли, по-добре й чиляк дитету си на ябаня да ни пуща. Искаш ли да та слуша и да й чиляк, къту изучи

часословът при даскал Генка, дай гу на мастур да пробадя с иглата по 30 000 пъти на час, да видиш как става чиляк...

Чорб[аджията] (пуши чубукът и казва): Евет, тъй, тъй, даскале.

Даск[алът]. Не са минали десетина гудини, пугледниш гу калфа станал, а чи сетне и майстор, и вртокъщник. А пък там, у Влашко, с куго ходи, ни зная; пугледниш гу пурасъл, а чи ни си гледа рабутата, ами зема и на царя рабутите да не харесва!

Чорб[аджията]. Бе, холам, даскале! За главата им е туй, дето го правят, аннадън мъ. Ний тука триперим ут турчина, а те, пъсите синове, турчина искат да бият! Чева не помниш миналите години какво станаха Кънчовият и Петровият син? Избесиха ги, боже, прости ма, като кучита.

Поп[ът]. Е, чорбаджи, бесят ги, ама нашият род пак не се свърша! Видиш ли твоя милус, чи откак зафанаха да бесят такива синове, то и на турците стана тясно около шията? Едно време нямаше такива синове, ама и турците ни яздеха като коне и в къщите ни правеха каквото си щяха: додеше ти в къщата турчин, нахраниш го, напоиш го, а чи после ти иска да му платиш диш парасъ и додето той яде домакинът трябваше да остави при него жената си и децата си, а той вън да му развежда конят; ако ли турчинът няма кон, то той си даваше царвулите да му ги развождат. Ами ние, пуповете, какво ли не патехме? И в къщи, и на улицата, и в черквата ни нападаха и безчестяха. На най-светлият ден туку речеха: „Сега ще да колиме гяурите!“ Слава богу, откак зафанаха младите наши да им се упират, то и нас турците зеха да ни четат за хора. Аслъ тъй си е то: юнак ли си, турчина се бои от тебе и те почита; страшлив ли си, той повече те мъчи и те безчести.

Чорб[аджията]. Е-е-е и ти, дядо попе, зел си да четеш дълги молитви като на задушница! Я остави ги ти тези, че става късно. (Обръща се към даскалът.) Та ти, даскале, още ли не си го изкалъпил? Идна рабута ша свършиш и тя запъртак ша излези. Ха де, запечатвай го по-скоро!

Даск[алът]. Сигичка, чорбаджи, сигичка. (Взема с пръста си малко чириш, залепва писмото, ударя го с мощата,

обръща го и пише: „сна пнсмо по дадасѫ въ рѹцѣ ємѹ Иванъ съ честію въ вѹкѹрешъ". След това прочита надписа и подава писмото, като казва:) Буюрун, чорбаджи!

Чорб[аджията] (взема писмото и става). Хайде сега, даскале, нека дойде и дядо поп да идем да се почерпим. Ама знаш ли ти тъдява някъде по-добро?

Даск[алът]. А чи какво да ти кажа, чорбаджи; дядо иконом доди вчера, запъхтял са от бързани като юрдек, и ми са похвали, че тук, до кюшето, на Коля Бурилото в кръчмата имало добро винце. Като го пиеш, каже дядо иконом, искри излизат из очите ти. Да идем там!

Чорб[аджията]. Да идем! Не ли дядо иконом пинва от него, то не ще да е за изхвърляне. Поповете от тъз страна ги бива. Тевекел не казва тъзгодишното календарчи:

"Измъти са пати, хади в локвата;
упопи са поп, хади в кръчмата."

Даск[алът] (облача джубето си набързо с подгъната яка, взема бройниците и тръгват. Даскал Генко се обръща към учениците си и казва: „Брей, хем да четете и да не играете, че видите ли фалангата, краката ви изсушавам!" Излизат).

(Току щом се затваря вратата школска, от учениците Пенчо си разпина двете ръце, туря ги на носа си, обръща се към вратата, от която излезна даскалът, и захваща да свири на присмех като из бурия.)

Пенчо. Дбру! Дбру! Дбру! Не щем да играем, дбру!

(След това улавя, че наплескува с мастило дръжката на пръът и го оставя на мястото му.)

Иван (захвърля часословът, става и захваща да скача и да вика): Дбру! Дбру! Не щем да четем, удбру!

Бончо (залага си кракът зад Ивана и го прескундува, като вика): Дбру! Дбру! Не щем да играем, дбру!

Колю (възправя се пред дъската и изобразява с тебешир магаре, отгоре на което надписва: „Даскал Генко").

Марин (тегли Стояна и му казва): Ставай, бре даскале, да те възседна! (И го възсяда.)

Иван (дохожда и възсяда Марина. Падат всичките и се струпулясват един въз други).

Бончо (улавя по за един крак Ивана и Марина и ги тегли).

Стоян (измъква се изпод Марина и възсяда Бонча. Пак се струпулясват и падат върху Бонча).

Марин (измъква се изпод другарите си и отива, та потеглюва Коля, възсяда го. Колю пада. Дохождат другите и се качват въз Ивана).

Даск[алът] (в това време даскал Генко отваря вратата и извиква): Бре кучешки синове! Това ли ви заръчах аз вам, хъ? Чакайте сега да ви науча как се седи в школа! (Дръпва прътът и го стоваря въз учениците, след което, разпенен от яд, улавя да брише с нацапаната си ръка носът и мустаките си и се учернюва. В това време всичките ученици се начувалват на вратата и побегнуват освен Пенчо и Колю, които, като не свариха да побягнат, дръпват книгите, седват трепериком и захващат да сричат): како, ръце, есть=кре, слово, твердо, есть=сте=кресте. (Даскал Генко се възправя въз Пенча и залавя да му се кара.)

Даск[алът]. Защо ти играеше, та не четеше, бре кучешки сине, ха! Казвай де!

Пенчо (трепери и се оправдава плачешком). А... а... аз, аз си чи... аз си читях, даскале; пи... пи... питай Ко... Ко... Коля и той беше край мене, че... че... четеше си и той, ами другите додоха, та ма свалиха долу и зеха да ма възсядат. Аз им виках да не ма закачат, чи шъ ги убадя на тебя, а те зафанаха и да ма бият, като ми викаха: „Де, де! Обади ни, де!"

Даск[алът]. Ах, кучешки синове! (Полита да ги търси, отваря вратата и се връща.) Побегнали, а? Чакайте, кучешки синове, аз ща ви науча вас!

Пенчо. А чи после, даскале, аз са утървах и тамам бях тръгнал да та повикам да додиш, а ти туку отвори вартата.

Даск[алът] (обръща се към Коля). Ами ти, бре магаре! Ти защо беше станал, та не седеше на мястото си да читеш?

Колю (плаче, хълца и се оправдава). Ти... ти не... ти не знаеш, даскале, че... че онези ма хванаха, та ма биха, за... защото им рекох, чи шъ ги уубадя на тебя, дето та писали ту... тука...

Даск[алът]. Де са ма писали тез кучешки синове?

Колю. А чи, даскале, ту... ту... тука, хе (Дига си ръката и не смее да посочи черната дъска.)

Даск[алът]. Казвай, бре магаре! Де са ма писали?

Колю. А чи, даскале, на... на... на дъската.

Даск[алът] (обръща се веднага, гледа на дъската и извиква): Скоро това да обършеш!

Колю (става, избърсва дъската. В това време даскал Генко се разхожда, бъбре и попържа децата).

Даск[алът]. Сега аз ви прощавам. Ама онези кучешки синове! Хелбетя, утре те шъ ми паднат в ръцете, за да ги науча аз тях как са в школа играй! Утре да дойдете по-рано да държите фалагата на тези кучешки синове. (Казва това и излиза, а Пенчо и Колю си турват ръцете разчеперени на носът и свирят на присмех.) Дбру, дбру, дбру, фалангата, дбру! (Даскалът ги чува, връща се, дръпва пръстът да ги гони, викащиц:) Ах, проклети, ехидноотровни семена.

(Завесата се спуща.)

ФУДУЛЕСКУ, ПРОКОПЦАНИЯТ ЗЕТ НА ХАДЖИ СТЕФАНИЯ

ДРАМА В ПЕТ ДЕЙСТВИЯ

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО

Лица

Хаджи Стефания Ганчовица, вдовица на 50 години, богата арендашка
Опре Фудулеску, зет хаджийкин, млад човек на 30 год[ини], живее в къщата на тъщата си и той е вртокъщник
Мата, хаджийкина дъщеря, оженена за Фудулеска
Руска, втората й дъщеря, оженена за Пея Добрович
Пею Добрович, вторий зет на хаджи Стефания, учител в Свищов
Лина, третата хаджийкина дъщеря, мома на 16 години
Тинтура, адвокатин в Букурещ
Вакареску, примар в мушията на хаджи Стефания
Тинка, килерджийка, бивша бавачка
Букур, вет слуга на Фудулеска

(Действието става лете в село, в хаджийкината мушия.)

Широк салон в хаджийкината къща. Покъщнина тежка и старовремска. Неголеми огледала на стените. Срещу сцената се намерва вратата на салонът, надясно друга врата, която води във вътрешните стаи, а наляво трета – води към балконът. На дясната страна на сцената има околчеста маса, около която са наредени 5 – 6 столове и едно канапе. На масата стоят две лампи с подсвещници.

Явление I

Хаджийката, после Мата

Хаджийката (сама. Разплеснала се на канапето със съвършено спокойствие и равнодушие). Ох, боже! Добър човек беше Хаджият, ама и той си имаше кусурите. Току речеше „Ти си гледай къщните работи, а в друго се не мешай" и не щеше барем да знае от сегашният свят... Бащата бива подпорка на децата си, но той, бог да го прости, това и не смяташе. Зер колко му не казвах: „Хаджи, Мата не рачи да се ожени за наш слуга, тя не обича Пенча Ваташелът", а той не щеше да чуе нито името на Опря. Ама виж сега, Мата се пристана на Опря, ожени се за него, а Хаджият умря от яд, но в къщи нито се познава, че сме останали без домакин – биля и по-добре ни е сега. Умен ми е Опрю, прокопцан ми е той! Радва ми се, почита ме, весел е и като влезне в къщи, сякаш и къщата се разсмивва. Ами пък Лина, колко я той обича и нагажда! Това тя никога у баща си не е виждала. Сполай ти боже, че ни не забрави и подир смъртта на Хаджият! (Мисли...) Ах, защо аз не налегнах и за Руска, ами послушах Хаджият, та я даде на онзи българин, а че сега и писмо нарядко получавам от нея. Това ми е много тежко и никога няма да простя на Хаджият...Няма да му простя и за туй, дето той с българските си адети отиде, та предаде на чужденци парите на децата! (Влиза Мата).

Мата. Мамицо, много съм ти благодарна... (Целува й ръка.) Ти не знаеш колко е добър мой Опрю и колко те той обича! Тръгна, за да нагледа орачите в мушията, а мене ми заръча да дода при тебе и да те разговоря. Ами нещо те гледам ухилена, да не си се замислила пак за тати?

Хаджийката. Не, мила дъще, и аз си премишлявах и благодарих бога, че ме помилва с прокопцан зет. Ами ти хубаве го почитай и му се радвай. Видиш ли как той пое всичките работи на баща ти и как добре ги кара? Боже сполай ти!

Мата. Той, мамо, и мушийските работи нагледва, а че и за изучването на Петра и Лина много се грижи. Снощи ми

казваше: „Руска вече, както е одобрил и покойният ни баща, си е намерила късметят: лош-добър, Пею Добрович ѝ е вече мъж и зестрата ѝ е дадена, ами трябва сега Линината зестра и Петровият дял да се настанят негде с лихва, за да им растат парите.

Хаджийката. Добре казваш. И аз исках за това да поговоря на Опря, ами го гледам отрупан с много главоболия, та ми се не ще да му досаждам.

Мата. Напротив, мамицо, за Опря това е спокойствие. Виж той какво ми казва: „Човек, когато си изпълнява всичките длъжности, тогава е и спокоен." И наистина каква радост ще има той, когато те гледа да тъжиш за едно и за друго?

Хаджийката. Като с така, Мато, а ти му кажи, че желая да му се помоля да се погрижи за тия пари на децата.

Мата. Аз за това, мамо, вече съм му приказвала. Сега не остава друго освен твоя милост като майка да му кажеш. (Ослушва се. Вън се чува тропот.) Дали не ще да е пък Опрю? Той е, той. Разгеле, мамо, сега можете да се разговорите и за това.

(Влиза Опрю запъхтян, снема си паларията и се брише по челото с кърпа.)

Явление II

Същите и Опрю

Опрю. Да ме простите, мамицо, че не дойдох по-рано. Рекох, мамица едвам сега е станала, нека аз отида да прегледам работниците, додето се пооправи, а че тогаз да ида да я видя. Ето ме и дойдох! (Приближава се с почит, целува ръка и сяда край Хаджийката.) Ами как прекарахте нощта, мамицо, спокойна ли бяхте?

Хаджийката. Благодаря на бога, сине! Много бях добре и сега ми е така леко и драго, като те виждам!... (Целува го по челото.) Бог да те поживи, че ти взема мястото на Хаджият, та аз сега нямам и за какво да се грижа.

Опрю. Благодаря ви, мамицо! Много сте милостива към

мене и затова не мога ви се отплати с всичката си синовна почит, освен да се радвам, когато от всяка страна сте спокойна.

Мата. Та за какво ли пък има да се грижи мама? Слава богу, мъж достойн в къщи имаме и тя трябва само да си рахатува на старини. Доста се е грижила, доде да ни отгледа.

Опрю (весело погледва към Мата). Мое пиленце, ти си много добродушна и знаеш да почиташ родители! (Целува я.) Благодаря ти, че с това ми помагаш, за да направиш полек животът на мамица.

Хаджийката. Да ми сте живи, мои гълъбчета. И Мата е добра, но и ти, Опре, като че от сърцето ми си се откъснал... Много си добър. Видиш ли, Пею Добрович, доде беше жив Хаджият, все ни спохождаше с Руска, а откак Хаджият умря, стават толкова години, и писмо вече нарядко получавам. (Насълзяват ѝ се очите, брише ги с кърпа.)

Опрю. Е, мамицо, няма какво да се прави. Пею е отистина човек неутесан, каквито са въобще българите отсреща. Станалото вече не се връща и ваша милост трябва да се утешаваш, че това ще ти бъде за наука – да пазиш да не изгориш другата челяд.

Хаджийката. Та за това аз приказвах по-преди и на Мата. Виж, Опре, ти имаш много главоболие, но пак се грижиш за доброто на Лина и Петра. Ами аз ще да ти се моля още за едно нещо. (Опрю се услушва сепнато.) Зер ти им си и брат, и наместо баща. Виж, покойният предаде Линината зестра и Петровият дял на тукашните българи. А отгде зная аз няма ли да пропаднат тез пари, като са в чужди ръце? Та и добивът им е никакъв. Ами виж ти, Опре, тез пари да се вземат, а че направи, както е по-добре.

Фудулеску (с въодушевление). Да, мамицо, и мене за това много ме е грижа! Аз с благодарение бих се постарал за тая работа, но виж, че покойният е оставил завещание, в което пише тез пари да ги управлява тукашната българска община...

Хаджийката. Тая община не ми е ни в клин, ни в ръкав и парите трябва да са на наши ръце. Нима аз ще оставя

българите да ми опропастят и челядта, и имотът, каквото Хаджият направи с Руска?

Фудулеску. Добре казваш, ваша милост, че тез пари не са сигурни. Зер, чувам, българската община харчила от тез пари за черквата, която прави сега. Е добре, но утре, кога потрябват парите, от кого ще ги вземем? Много зле е направил покойният и това зло трябва овреме да се предвари.

Хаджийката. Това ми приказва вчера и адвокатинът г. Тинтура. Ами аз май не му отбрах каквото ми казваше, та рекох да се посъветвам с тебе. Ти, сине, имаш много работи, та не е зле да повикаш г. Тинтура, за да условим него.

Фудулеску. Твърде добре, мамицо. Аз съм готов да направя каквото ми заповядате. (Става на крака.) А че и да нямах други работи, без адвокатин все не се може. Зер за парата българите са лакоми хора и ще се борят с всичките си сили, та трябва и ние добре да се справим.

Хаджийката. Ти вече виж там, каквото трябва, Опре, завърши и зарад мене: това е мъжка работа.

Мата. Тъй, тъй, мамо, Опрю ще всичко да завърши, а ти само бъди спокойна.

Фудулеску (сяда край Хаджийката). Нели твоя милост, мамицо, за всичко, каквото направя аз, си съгласна и пред всякого ще казваш, че твоя милост искаш така – работата ще се свърши твърде лесно. (Към Мата.) Ами ти, ангелче, недей забравя, че мамица не е пила кафе.

Мата. О, то е вече сложено в софраджарията. Там е и Лина, току трябва да вървим.

Фудулеску. Тъй като е, мамицо, ваша милост заповядайте да си пиете кафето, а аз да пратя Букура да повика г. Тинтура. Но позволете ми по-преди, мамицо, да ви проведа. (Става, подава ѝ ръка, подигва я от столът и я повежда.)

Хаджийката (пъшка, като се подига). Ох, благодаря ти, Опре. (Тръгват, Хаджийката под ръката на Опря, а след тях Мата. Опрю завежда Хаджийката до вратата отдясно, предава я на Мата и се връща.)

Явление III

Фудулеску

Фудулеску (сам). Ха, така! (Клати глава, разхожда се по сцената и си трие ръцете.) Да ви науча аз какво ще се каже българин във влашка земя! Чуваш ли, хаджи Ганчо-о-о? Ти не рачи да ми дадеш дъщеря си – влах не харесваше, ха! Но тоя влах не би прост като тебе: той успя да си свърши работата сам и против твоята воля; той влязна под кожата на дъщеря ти; закле й се, че само нея обича; увери я, че ще й бъде вечен роб; убеди я, че животът си ще жертвува за нейната доброчестина; погъделичка й женското честолюбие, че тя ще бъде първа между жените, че ще бъде почитана от всичките цивилизовани фамилии, ако го вземе тоя влах, аз същият (бие се по гърдите) ожених се за дъщеря ти, ожених се с благословията на жена ти, която има по-голямо доверие в мене, отколкото в тебе. А ти, българска главо, от яд и животът си изгуби. Но с това твоят български инат пак не се свърши! Ти и подир смъртта си поиска да тикнеш в българщината сина си и дъщеря си Лина: ти предаде тях и имотът им на българско туторство... Не, хаджи Ганчо, не! Нели е сега Опрю господар в тая къща (тропа с крак), нели него за всичко питат, нели му се молят той по волята си с всичко да се разполага, работата няма да върви вече тъй! Ти ако си бил роден да работиш като вол и да трупаш само имот, Опрю е роден да светува и да се наслаждава от тоя имот. Не оставя Опрю тоя имот в български ръце!... Е-хе, умен е Опрю, знае си той работата: подучих глупавата Мата да разбърка изветрелият мозък на майка си, разположих в пълновластно свое владение ангелчето Лина с теориите на новото учение, подпратих адвокатинът Тинтура да омае старата още по-добре и всичко потече според моите планове: хората ми се молят вече да им пристоя... молят ми се – това е работа, която ще се изяви формално... (Мисли.) Не зная само защо г. Тинтура се забави толко! (Звони и после вади табакерата и прави цигара.) Да, трябва да го повикам по-скоро да се определи работата: желязото се чука, доде е

топло. (Запаля цигарата. Влиза слугинята, към която се обръща.) Чуваш ли, Тинке? Кажи на Букура по-скоро да дойде тук.

Тинка. Сегичка, коконе! (Излиза.)

Фудулеску (сам). Да, да се услови г. Тинтура и да му се даде платка, разбира се, тлъстичка, та от все сърце да се старае. Гладна мечка, казват, хоро не играе. Та какво ме е грижа? Камик не ще хвърля, че да ме боли ръката, я: платката му ще излезне от делът на Петра и Лина.

(Влиза Букур.)

Явление IV

Фудулеску и Букур

Букур (държи шапката си под мишца и стои склюкан). Да живеете, коконе, какво заповядвате?

Фудулеску. Слушай! (Букур трепва, изправва се и стъпва на двата си крака.) Познаваш ли ти онзи човек, очилатият, с когото вчера бяхме в примарията?

Букур. Хайде де-е-е, pêcatele mele!* Че как да го не зная, коконашоле! Малко ли пъти, когато ходя с ваша милост в Букурещ, ви съм виждал заедно и му съм слугувал като на свой господар?

Фудулеску. Е, добре. Сега той е при примарят. Иди му кажи да заповяда тук, в къщи, ама сега в същата минута. А че му кажи да вземе със себе си и примарят. Чу ли?

Букур. Чух, коконашоле, твърде добре. (Излиза.)

Явление V

Фудулеску

Фудулеску. Да, платка добра, а че сетне и прокура, потвърдена от примарят, да даде тъща ми на г. Тинтура.

*Хайде де-е-е, горко ми! (рум.)

По-нататък той си знае работата – скроихме я твърде добре. „Stat în statŭ nu se poate, prin urmare şi comunitatea Bulgara nu exista.“* Това е принципът, чрез когото ще обезоръжим тукашните българи и ще унищожим тестаментът. А че сетне? Сетне е лесна работата: притежател на редовна зестричка и на тъщините си парички, Опрю развъртя работа, с която напълни очите на всичкият свят – всякой го счита за пръв богаташ, а това е достатъчно, за да се поверят нему парите... Тогава, ех блаженство! Тогава ще Опре още по-... (Чува близък тропот и се притича до масата, взема книга и се навожда да чете. Влиза Лина.)

Явление VI

Фудулеску и Лина

Лина. А, нене, пак нещо любопитно?... (Подмигва кокетливо към книгата.) Упростете ме, дето ви безпокоя. Там с мама не мога ни минута да стоя. (Подава ръка.) Всичкият й говор се върти около духовници, лампади, светена вода...

Фудулеску (става, улавя й ръката с двете си ръце, дълго време я стиска и гледа отгоре). Не, сладка сестрице! Напротив, признателен ви съм, дето обичате да дохождате при мене. Вие не знаете колко ми е мило и драго на всяка минута да ви виждам!...

Лина. Ако не знаех, че сте искрени, нене, никак не бих повярвала, че заслужвам таквоз внимание.

Фудулеску. Как да не заслужвате? У вас умствена живост и острота, мисли най-нови, отхрана най-благодатна и чужда на ръждясалият фанатизъм от някакви нравствености; а че при тез хубави вътрешни дарования, които завладяват душата, като се вземат пред вид и вашият вънкашен ангелски изглед, вашето красноречие, бога ми, всичкият си живот

*„Държава в държавата не може, следователно и българска държава не съществува.“ (рум.)

само при вас бих преминал! (Подава й стол, когото прилепва до своят.) Седнете, сестрице!

Лина (като сяда). Благодаря ви, нене! Но и вие сте толкова любезен мъж, дето мене не ми се е случвало да срещна вторий.

Фудулеску. Да, не мога ви отказа правото на това, драга сестрице, че и у някои мъже се срещат добри качества, с които те се отличават твърде много от другите мъже.

Лина (намеща се на столът по-близо до Фудулеска). Да, колкото за вас и мама с всичките си старини добре ви е опознала. Колко ви обича тя!...

Фудулеску. Но жената, сестрице, със своята нежност, със своите тънки и привлекателни външкашни и вътрешни черти представлява съвсем друго нещо. Тя е в сила да завладява сърцата, затова народите от памтивека са я обожавали в името на Венера, Аврора, Минерва и пр.

Лина. Ами там, нене (погледва към книгата), какво четете? Мога ли да видя и аз? (Наднася се над книгата и пак сяда.)

Фудулеску. Как не? Вие знаете твърде добре, че не само таз, но и всичките други книги, които ви дадох да прочитате, купил съм ги за вас.

Лина. Благодаря ви, нене! Откак взех да прочитам тез книги, сякаш, че се преродих. По-преди смятах, че срамуването на едно момиче е най-добро нещо; уверена бях, че тя, като не погледва към един мъж любовно и страстно по желанието си, е най-честната; вярвах, че за всяка любов и по свободната си воля, отнасяна към цивилизовани мъже, трябва да получа от бога наказание; смятах, че само безчестните моми могат да удовлетворяват своята свободна воля; с една реч, всичкото това ме представляваше като една груба селачанка и не бях друго освен робиня.

Фудулеску. Да, мила сестрице, светата свобода, личните права, които има човек сам за себе, загинват, изгубват се, ако той слуша богословските басни, които са написани в катехизисът и Евангелието, и изветрелите философии на ония нравоучители, които с ограниченията на нравствеността докарват човека до скотско състояние.

Лина. Туй, нене, добре разбрах аз в книгата „Salonulŭ damelorŭ civilisate“*. Затуй Франция достигна да е най-цивилизована страна...

Фудулеску. Драго ми е, сестрице, като гледам, че усилията ми не са отишли на вятъра. Вие вече сте си съставили твърде ясно оценение върху разликата между ръждясалата ваша теория за робската нравственост и ограничение и между новото учение за безграничната лична свобода.

Лина. Ами защо, нене, гледам, писателите съобщават новите теории на публиката в иронически смисъл?

Фудулеску. À propos, сестрице, вие ме попитахте тъкмо за туй, от което трябва да ви предпазя. Вие знаете, че поголямата част от человечеството се намерва под натискът на духовенството и нравоучителите.

Лина. Да, да, нене.

Фудулеску. На тези тирани им иде мъчно да изгубят влиянието и властта си над човеците, затова подбуждат правителствата, уж в интерес на държавите, да ги покровителствуват и да им помагат. Тия тирани критикуват и се присмиват на новото учение.

Лина. Ха, затуй те кряскат толкова против новото учение!

Фудулеску. Да, но за развитият човек тези средства са повече полезни, отколкото вредителни. Защото той, като разбере целта им, прозира тяхната ирония и взема за истинно и положително всичко, което те осъждат. Туй правило, сестрице, трябва да държите всякога, когато прочитате някой роман със съдържание от новото учение.

Лина. Дето ще рече, и в „Salonulŭ damelorŭ civilisate“ трябва да чета животът само на свободните жени, а краят на книгата, гдето са изложени уж лошавите следствия на тоя живот, види се, по мъдруванията на ръждясалите нравоучители, него не трябва и да погледвам.

Фудулеску. Да, мое ангелче! Видите ли доколко вие сте вече развита и казахте именно това, което аз щях да ви разправя? Добър успех сте направили, сестрице!

---

*„Салон на цивилизованите дами“ (рум.)

Лина. За тоя успех, нене, само вам имам да благодаря. (Стиска му ръката, която Опрю целува.) Голяма чест съм имала, дето вие взехте Мата и влязохте в къщата ни, та облагородихте всинца ни. А то да бяхме останали на ръцете на баща си, бог знае какви робини щяхме да станем на някои българи!!

Фудулеску. Това е явно, сестрице. Покойният беше човек прост, каквито са и ония българи, дето работят в мушията ни. Сетне спомогнала му честта, та спечелил малко пари и заслужил доверието на мамица, която, ако и да е румънка, мислила, че с време той ще се цивилизаса. Но той без никакво предуготовително учение не можал нито румънски да научи, както трябва.

Лина. Затуй той заръчва в тестаментът си да се грижи за нас и за парите ни с Петра българската община. Ама не ще да им умръзне! С българи аз нямам работа.

Фудулеску. Да, туй нещо и мамица е много наскърбило. Тя иска тез пари да се вземат от българите, та нарочно за това повиках адвокатинът г. Тинтура, когото очаквам сега.

Лина. Моля ви се, нене, гледайте както и да е да приберете тез пари. От ваша милост другого не вярваме. Ами нека аз да ви оставя, за да се разговаряте свободно с г. Тинтура.

Фудулеску. Напротив, сестрице, вашето присъствие може да бъде полезно за работата.

Лина. Тъй, но това е мъжка работа, която вие най-добре ще свършите.

Фудулеску. А, никак не, според теорията на нашето учение жената е свободна и във всичко равна с мъжът.

Лина. Добре, аз съм тук, ако потрябвам. Сега любопитството ме кара да ида да прочета тоз роман. (Сочи книгата.)

Фудулеску. Да, и това добро. (Подава й книгата.) Заповядайте сестрице, тук вие още по-добре ще се запознаете с безграничната свобода на красният пол.

Лина (чете заглавието на книгата). „Secreturile damelorŭ civilisate"*. Ах, нене, много хубаво нещо! Благодаря ви и за

*„Тайните на цивилизованите дами" (рум.)

това. (Стиска му ръката.)

Фудулеску. Няма защо, сестрице. Това ми е длъжност, която трябва да изпълня, толкоз повече, че ви обичам, обичам ви, сестрице Лино! (Стиска ѝ ръката и я целува.)

Лина. Също и аз, нене. Сбогом и по-скоречко да се видим пак! (Оттеглюва се заднишком към вратата надясно и се покланя.)

Фудулеску. По-скоречко, по-скоречко, сестрице! (Покланя ѝ се и въздиша страстно от разпалена любов.)

Лина (усмихната). Всякога, всякога, нене... (Праща му целувка и излиза.)

Явление VII

Фудулеску, после Тинтура и Вакареску

Фудулеску (трие с ръка гърдите си от удоволствие). Ох, хубаво е туй ангелче! Добре ме слуша и вярва, завладях го вече – завинаги е мое. Новото ми учение не ще го остави да се жени, то не рачи да стане робиня и да се подчини на мъж... Тъй я; другояче как можех аз, като Мата е взела вече да ми става отвратителна – как можех да живея без проспатура? И зле ли е я, като ще глътна и нейната зестричка? Честит си ти, Опре, честит! (Тропа се на вратата. Опрю се ослушва и казва:) Entrez!

(Влизат Тинтура и Вакареску.)

Явление VIII

Тинтура. Ah, bonjour, bonjour, mon cher! (Подава ръка.)

Фудулеску. Bonjour, respectele mele!* Заповядайте, седнете, моля ви. (Тинтура сяда. Фудулеску се обръща към Вакареска, който върви след Тинтура и си стиска раменета.) Добре дошел, г. Вакареску, заповядайте, моля, свободно като у вас.

*Бонжур, моите почитания! (рум.)

Вакареску. Merci. (Сяда свитичко.)

Фудулеску (обръща се към Тинтура и му подава табакерата си). Servez vous, Monsieur! Обезпокоих се малко, като ви почаках, а вие не дохождахте. Помислих си дали не сте тръгнали за Букурещ.

Тинтура. Бива ли тъй, я? Това не беше възможно подир вчерашното ни споразумение, но се забавих, защото почаках малко г. Вакареска.

Вакареску (подига си непохватно ръката и от срам почесва единът си мустак). А-ха, ходих в село за една малка работа.

Фудулеску. Благодаря и ви уверявам, че услугата ви ще бъде наградена.

Тинтура. Наградата, господине, за мене е душевната радост, която ще опитам, като съборим тез българи. Ами вие разговорихте ли се с тъща си? Приготвихте ли я? Работата от нея зависи.

Фудулеску. Тъща ми е доста приготвена и без мен. Доверие няма на българите и на общината им не само защото са чужди за нея, но главното за това, че тяхната община не е припозната от правителството и парите на децата ѝ могат твърде лесно да се опропастят.

Тинтура. Твърде добре. Сега трябва от страна на г-жа Хаджийка, както говорихме, да се направи едно пълномощие. (Обръща се към Вакареска.) Нали тъй, г-не Вакареску?

Вакареску (почесва се от срам по ухото). А-ха, а че да се легализаса от примарията.

Тинтура. Ха, тъй, да си жив и здрав! (Иронически към Фудулеска.) Видите ли г. Вакареску как си знае работата? Затуй аз ще се старая в Букурещ да го настаня на по-добър хляб. Ама и вие сега не го забравяйте.

Фудулеску. Хай-де де-е-е! Mai mult de cât sigur.* Без туй бива ли я? И него, та че и с вас даже отсега ще си направим условията. Вашата работа е мъчна и са потребни разноски. Ами да повикам старата. (Звони.)

---

*Повече от сигурно (рум.)

Вакареску (малко въодушевен, но все от срам се почесва по тилът). Да сте живи и здрави, господари! Като нас хора без вашата помощ никога не могат... (Влиза слугинята.)

Явление IX

Същите и слугинята

Тинка. Какво заповядвате, коконе?

Фудулеску. Мамица в софраджерията ли е?

Тинка. Преди малко пи кафето си, а че отиде в своята стая. Там е Лина, струва ми се.

Фудулеску. Ами коконата къде е?

Тинка. Младата коконица ли? Тя беше отишла при Ромус.

Фудулеску. Иди ѝ кажи да иде при мамица и да я заповяда да дойде тук.

Тинка. Сегичка, коконе. (Излиза.)

Тинтура (към Фудулеску). Вие имате момченце, чувам. На колко годинки е?

Фудулеску. А че (мисли) сега кара третата.

Тинтура. Да ви е живичко. Хубаво име сте му дали! Да, Ромус, историческо народно име.

Фудулеску. Благодаря ви. А че ние, румъните, трябва да възкресим народното си величие.

Вакареску (откашлюва се и сгъва дрехата си с едната ръка). Така, сега вече излязоха нови имена, а нашият дядо поп през дене си казваше, че не били християнски.

Тинтура. Толкоз е отбрал той...

(Чува се тропот. Влиза Хаджийката под браца на дъщеря си Мата. Фудулеску става, отива насреща ѝ, взема я под ръка и я води, а Мата се връща. Тинтура и примарът стават на крака.)

Явление X

Същите и Хаджи Стефания

Фудулеску (води Хаджийката). Заповядайте, мамицо! (Подава ѝ голям стол (кресло).)

Тинтура (покланя се на Хаджийката и ѝ подава ръка). Добро утро, господжа!

Вакареску (свива рамена, гледа неопределено се кланя негъвкаво, без да го усети някой).

Хаджийката (седнала). Добро утро, г-не; добре сте дошли. Заповядайте, та седнете. (Погледва Вакареска да го покани. Сетне се обръща към Фудулеска.) Ами негова милост да не е нашият примар?

Фудулеску. Да, мамицо, той дойде с г. Тинтура, ще ни бъде потребен. (Към Вакареска.) Седнете, г-не!

Вакареску (обръща се назад, погледва столът, оттегля го малко и сяда свитичко. Сяда и Фудулеску).

Хаджийката. Как сте, г. Тинтура?

Тинтура. Целувам ви ръката, г-же, добре съм. А ваша милост как се поминувате?

Хаджийката (издиша лекичко). Ех, г-не, човек доде е жив, все не е без грижа. Но благодаря богу, че на старини ме помилва с добър зет, който много ме теши. (Погледва милозливо към Фудулеска.)

Фудулеску (Става, целува ѝ ръка). Благодаря ви, мамицо, вие сте много милозлива към мене.

Тинтура. Да, г-же, г. Фудулеску е и вежлив, и интелигентен; вярвам, животът ви при него е съвсем спокоен. Ето и сега, гледам, за работи съвсем ваши и на децата ви той се е завзел с най-голяма грижа.

Хаджийката. Да, виждам и аз, че му тежим с нашите частни работи, които покойният заплете и объркa. Но няма какво да се стори. Освен Опря друг по-ближен нямам, за да се завземе за тая работа. Ами ще ти се моля, г-не, да му помогнете и ваша милост.

Фудулеску. Г-н Тинтура, мамицо, е готов с все сърце да се потруди. Ще трябва само да му дадем сега една прокура,

а че сетне той ще се грижи за всичкото...

Хаджийката. Твърде добре, сине. Вижте там, каквото е потребно...

Тинтура. Да, затуй сега доведохме и г. Вакареска (сочи примарът, който се понадигва и си приглажда косата), за да потвърди прокурата.

Фудулеску. Сега, мамице, ваша милост трябва да подпишеш прокурата, а че сетне да се потвърди. (Подава ѝ един лист писана хартия.)

Хаджийката. (поема хартията и я преобръща непохватно). Ти знаеш, сине, че аз не мога да пиша, ами подпиши ти заради мене.

Тинтура. Да, да, г. Опре. Подпишете ваша милост, а г. Вакареску ще засвидетелствува, че сте подписали зарад г[оспод]ство ѝ. (Обръща се към Вакареска.) Нали, г. Вакареску?

Вакареску. А-ха, така е. (Чеше се по тилът и се свива.)

Фудулеску. Тъй като е, да подпиша аз. (Взема перо и подписва. Сетне подава листът на Тинтура.)

Тинтура (разгледва подписът). Твърде хубаво-о-о! (Към Вакареска, като му подава листът.) Сега, г. Вакареску (Вакареску става и се вторачва в листът), ваша милост ще напишете отдоле така: в доказателство, че тая прокура се направи по желанието на г-жа хаджи Стефания Ганчуляска, подтвърдява се от страна на местната примария, като се полага и примарският печат. Подир това ще се подпишеш и ваша милост.

Вакареску (поема листът непохватно и го туря на масата. После взема мастилницата само с песъчницата и перата, доде да я сложи, изтървава я и се разсипва пясъкът. Извиква уплашено). Ух, какво направих аз? (Хаджийката го изгледва с негодувание, а Тинтура се смее под мустак.)

Фудулеску и Тинтура (заедно). Нищо, нищо! (Навеждат се, събират перата и пясъчницата.) Само малко пясък се е разсипал. (Турят мастилницата пред Вакареска).

Вакареску (взема перото непохватно, върти го и мисли. После се обръща към Тинтура). Какво казахте да пиша?

Тинтура. Пишете: в доказателство (чака Вакареска

да напише).

Вакареску (започнува да пише и изтрвава перото). Их, ето го пак падна. Аз май не съм навикнал с такива пера.

Фудулеску. Нищо,нищо! (Към Тинтура.) Я напишете вие, г-не. Вас ви познава това перо, а г. Вакареску сетне ще подпише и удари печата.

Тинтура. Да, бива и тъй. (Взема перото и пише. Вакареску се вгледва с любопитство и учудване. Сетне Тинтура подава листът на Вакареска, като му сочи где да подпише.)

Вакареску (взéма листът, прочита със сричане писаното и се чуди). Хубаво писмо! (Взема перото и твърде бавно подписва.)

Тинтура. Ха, така; благодаря. (Посипва с пясък подписът.) Сега ударете и печатът. (Сочи му мястото.)

Вакареску (разпетлява палтонът си и вади кутия, обвита с кърпа. Развива кутията, изважда печатът и го подава на Тинтура). Я го ударете, ваша милост, че пò ви приляга оттам.

Тинтура. Добре казвате. (Взема печата, намастилва го и го удря. После гледа как се е отпечатил, насипва го с пясък, одухва го и подава прокурата на Фудулеска.)

Фудулеску (взема прокурата и я разгледва). Твърде добро. (Към Хаджийката.) Сега, мамицо, да дадем на г. Тинтура 150 жълтици за разноски, па като свърши работата, ще му броим още толкоз.

Вакареску (прехапва устните си от учудване).

Хаджийката. Добре, само трябва г. Тинтура по-скоро да свърши работата.

Тинтура. След един месец ще имате решението в ръка. Но засега вие трябва да държите работата съвсем тайно.

Хаджийката. Благодаря, г-не. (Към Фудулеска.) По-сетне, Опре, аз ще ти дам 150 жълтици за г. Тинтура. Ами сега трябва да дадем нещо на нашият примар. (Вакареску се ококорва. Хаджийката вади портмонетът си и го дава на Опря.) Виж, сине, че дай нещо на г. Вакареска.

Фудулеску (отваря портмонетът, изважда пет наполеондора и ги подава на Вакареска). Заповядайте, г. Вакареску!

Вакареску (става и взема парите). Да сте живи и здрави,

коконице. (Стои на крака и погледва Тинтура.)

Тинтура (става). Но, господже, сега ми позволете да си отида, защото имаме малко работа с г. Вакареска. Колкото за вашата работа, имайте я още от сега като свършена.

Хаджийката. Благодаря ви, г-не. (Подава му ръката си.) Сбогом и не забравяйте да пишете на Опря...

Тинтура. О, то едно на ръка. (Към Фудулеска.) С вас ние пак ще се видим подир малко, но нека се простим засега. (Подава му ръка.) Сбогом! (Тръгва.)

Вакареску (превива се, уж че се покланя). Целувам ви ръката.

Фудулеску и Хаджийката (заедно). Сбогом, сбогом!

(Тинтура и примарът излизат.)

Явление XI

Хаджийката и Фудулеску

Хаджийката. Аз, сине, рекох ти одеве да занесеш посетне парите на г. Тинтура, защото нямах отгоре си.

Фудулеску. Толкоз по-добре, мамицо, че ще му ги занеса по-сетне и ще се видим пак, преди да тръгне, за да го задължа още веднъж да гледа работата по-добре.

Хаджийката. Така, така, сине: да гледа работата да се свърши по-скоро. (Влиза Тинка.)

Явление XII

Същите и Тинка

Тинка. Коконице, там къде черквата се вижда каруца. Вътре ми се мярна една жена, като че беше Руска.

Хаджийката (сепва се). Руска? Боже! Дали ще бъде моята мила дъщерка? Ох, колко добре ще ми стане, ако бъде тя!! Скоро, Тинке, прегледай по-добре!

Тинка. Сегичка, коконице. (Излиза.)

Фудулеску. Мамицо, ако е Руска, недей нищо да ѝ отва-

ряш за работата, която ще върши г. Тинтура. Хем заръчай и на Лина нищо да ѝ не обажда. Твърде добре знаеш какъв е Пею Добрович...

Хаджийката. Хич бива ли такваз работа? Ами и ти заръчай на Мата да не би пък тя нещо да им обади.

Фудулеску (става). Я чакай да видя аз... (Отива към прозорецът, гледа, после се обръща към Хаджийката.) Мамицо, те са: Руска и Пею идат. (Чува се тропот от каруца и звънци.)

Хаджийката. Ох, боже, св. Богородичке! Сполай ти, че ме поживи да я видя. Чакай (застрашително ѝ клати глава), аз ще да питам сега Пея защо я той не довежда по-често!

Фудулеску. И ти, мамицо, намерила си кому да се караш! Пею Добрович е дърво, което не отбира от дума... (Отваря се входът в салонът. Влизат Пею, Руска и Тинка.)

Явление XIII

Хаджийката, Фудулеску, Пею, Руска и Тинка

Хаджийката. Ох, милата ми дъщерка, рожбо, Руске!

Руска (обвива се о шията на майка си). Мамо, мила мамо! (Целуват се.)

Хаджийката. Рожбо, забравихте ни вече, Руске! (Разпущат се.)

Руска. Не, мамо, никога, никога се майка не забравя. (Целува ѝ ръка.)

Пею (оставя си пардесюто и паларията настрана и дохожда при Хаджийката). Добър ден, мамо! (Целува ѝ ръка, обръща се към Фудулеска.) А, добър ден, брате! (Подава му ръка.)

Фудулеску. Добър ден, добър ден! (Поема ръката на Пея.) Рядко ни дохождате, и то ненадейно! (Подава ръка на Руска.) Добре дошли, сестрице! (Руска му се покланя.)

Хаджийката. Е, седнете сега да видя какво правите, как преминахте в пътят?

Руска. Добре, мамо, добре, много добре. Боже, колко ми е мило, като ви виждам! (Хаджийката се насълзява и брише

очите си.)

Пею. Да, мамо, пътуването лятно време бива най-приятно. Руска не можеше да се нарадва на хубавата и весела природа.

Фудулеску. А ти, мамицо, без сълзи не можеш да изкажеш радостта си... (Към Руска.) Видите ли, сестрице, колко е чадолюбива мамица, а вие с г. Пея вече ни забравихте.

Пею. А, не, брате! Напротив, всякога ви помним, затова и дохождаме от толкоз далече.

Руска. Ами Мата и Лина, мамицо, къде са, та ги не виждаме?

Хаджийката. Преди малко излязоха оттука. (Към Тинка.) Я виж, Тинке, къде са те. Обади им, че Руска и Пею са дошли.

Тинка. Да, коконице, те и не знаят тая радост. (Излиза.)

Пею. Още, мамо, как се минавате сега със стариите?

Хаджийката. Ех, сине... (Въздиша.) Хубаво, всичко добро, ама нели Руска е далече от мене?

Пею. Е, мамо, като е човек жив и здрав, все се вижда, хем по-весело. Видите ли как радостно се срещнахме сега? (Влизат Лина и Мата.)

Явление XIV

Същите и Лина и Мата

Лина (спуща се връх Руска, прегръщат се дълго време и се целуват). Сестрице, Руске, добре дошла!

Руска. Добре, добре нашла! (Разпущат се. Руска си отрива очите с кърпа. Обръща се към Мата.) Ах, сестрице! (Прегръща я.)

Мата. Мила Руске, забравихте ни! (Целуват се.)

Лина (покланя се на Пея и му подава ръка). Добре дошли, бае Пею!

Пею (покланя се на Лина). Добре ви нашел, сестрице, колко ми е драго, дето ви виждам!

Мата (към Пея). Тъй, и нам е драго, ама преди да се здрависаме (на шега и кокетливо), аз ще се оплача от вас,

г. Пею. Отведохте Руска, а че и на ум ви не доходи вече да ни посетите.

Пею. Ех, сестрице, кой не обича разходките и да се вижда с любезните си роднини? Но случи ни се твърде далечко и невъзможно да дохождаме по-честичко.

Фудулеску (иронически). Да, далечко. Който, г-не, обича роднините си, той е готов да направи и по-големи жертви.

Руска. Е, бае Опре, вие обвинявате току нас. Позволете ми сега (на шега) и аз да се оплача малко от вас: ние все дохождаме тука, макар и нарядко, а вие никога у нас не сте доходили.

Пею. Да, брате, можехте и мама да вземете да я разходите.

Хаджийката. И вие, Пею, карате старите хора да пътуват...

Лина. Та и няма за какво да се ходи в Българско. Какво ли може човек да види и да се научи от тез диви места?

Руска. Не, сестрице, всяко място си има своите хубости. Но и ако се съглася на минута с вас, че е тъй, вие пак би трябвало да дойдете заради нас, ако не за мястото. (Проветрява се с кърпата.)

Хаджийката. За тез работи ние и други път ще си поговорим. Ами я да видим сега Руска и Пею да си отпочинат, че са уморени от път.

Мата. Да, мамицо, а че и да си похапнат.

Пею и Руска (заедно). Не, мамо, не сме до толкоз уморени, а и така сега някоя работа не вършим: все си почиваме.

Хаджийката. Тъй е, ама трябва да се гостим. Как додохте пък навреме, тъкмо когато и масата е сложена за обед.

Лина. Да, мамо, току да вървим.

Фудулеску и Мата. Да вървим, да вървим. (Фудулеску подава ръка на Хаджийката, която става. Лина взема под ръка Руска. Мата върви успоредно с Пея. Излизат.)

(Спуща се завесата.)

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

Лица

Хаджи Стефания
Мата Фудулеску
Руска Добрович
Лина Хаджийкина
Опрю Фудулеску
Пею Добрович
Тинка
Слугиня

Явление I

Руска

Руска (сама. Ходи назад-напред по сцената, малко смътена). Днес аз си тръгвам оттука, а и досега не се наех да се разговоря с Лина... Трябва, както и да е, да я предпазя, да я избавя. Другояче тя ще се опропасти, ще загине!... Но как да ѝ дометна за предпазване? От дометване тя малко отбира, а да ѝ кажа направо, право в очи, това може да я разсърди, това е опасно: ще се разлелека, ще обади на всичките, а че иди се тогаз бори с Опря! (Мисли малко...) Ах, боже мили, животът бих си дала, току само да мога се научи какво да сторя сега... Дали пък наистина я кара на лош път онзи провалник или току мене така ми се струва?... Ама виж, че и Пейо е забележил таз работа! Зер тия книги, дето ги чете тя, ами ония някакви нови теории, с които ми се хвалеше? Не, тук не е чиста работата, трябва да има нещо!... Да, аз ще се разговоря с нея, ще я закълна, страшно ще я закълна правото да ми обади. Аз ще отменя мама, която е заслепена

от Опря и нищо не види, нищо не чуе... Сирота Лина! (Лина влиза.)

Явление II

Руска и Лина

Лина. Колко ми е жал, Руске, като си отиваш днес! И тоя твой пусти мъж в минутата се познава, че е недодялан българин – току рекъл: „Аз (криви му се) ще си вървя, аз ще си вървя, дадох дума на общината да се върна, трябва да стоя на думата си.“ Нà, такъв хубостник е той!

Руска (ухилена). И ти, Лино, току задиряш горкия ми мъж! Всички него прекорявате...

Лина. А че как да го не корим? Там, в школата, малко ли са даскали, и без него би се поминала общината му барем малко време. Ама не, той като задърдорил още от сутра „трябва, трябва“... Наистина българин! (Сърдито тропа с крак.) Хей, кога се аз заженя, със злато да ми го обсипват, българин не вземам. Ами за тебе, Руске, дето си отиваш така скоро, много ми е жал, вярвай!

Руска (дохожда при сестра си, целува я и я прегръща). Та и мене, Лино, и мене ми се не ще да тръгна, но какво да се стори като трябва? А че не е и малко – две недели стават откак ви гостуваме. Ти знаеш, че мене всичко тук ми е мило: всяка стая, всяко кюшенце ми наумяват веселото детинство – сто години да се минат, не бих помислила оттук да се деля!

Лина. Ами кога ще пак да ни додеш, Руске?

Руска. А че, право да ти кажа, не зная; зер това мъж ми знае.

Лина. Их, ето пак „мъж ми“... Пък той е такова говедо, което можеш да поведеш, накъдето искаш... Нима ти не можеш да додеш самичка и без неговата воля?

Руска. А-а-а! Какво казваш ти, Лино! Как се може? Нима ще дръзна да го наскърбя? Та мене ми е жал и да го оставям самичък.

Лина. Дето ще се рече, ние и до година не можем те дочака. Жално наистина!... Ха, добре, че ми доде на умът: я ми кажи, Руске, защо твоят Пею Добрович е всякога така мълчалив и надут? Та и с нане Опря защо не продумва нито дума, като че се е карал с него?

Руска (сяда). Да, те нещо не се сговарят. Кой знае какво ли имат помежду си!

Лина (сяда край Руска). Такова нещо наистина се съгледва. Ами ти защо не помъмреш Пея да се поправи? Зер за какво му си ти нему жена?

Руска. Каква си смешна, Лино! Как мога аз да мъмря мъжа си и да се бъркам в собствените му чувства! Хм, не харесва му бай Опре и толкоз! Насила мил можеш ли му го направи?

Лина. Не, Руске, както и да казваш, а това – да оправиш непокорният мъж – е твоя работа. Ето и мама, и кака Мата чувала съм колко пъти са приказвали за това!

Руска (с любопитство). А какво са приказвали?

Лина. А че казват, че Пею дотегнува на всички със сериозността си, а най-повече с това, дето и не погледва на бая Опря.

Руска. Ха-а! Ето какво било... (Обръща се полека настрана.) Сега ще ми прилегне да ѝ дометна за него... (На Лина.) Ами ти, Лино, как мислиш за Пея?

Лина. Аз ли? А че аз... (двоуми се) аз, право да ти кажа, не зная...

Руска. Ама не искам, мила сестрице, да ми хитруваш. Отдавна ли си се научила да криеш така? По-преди такава хитрина ти нито помисляше.

Лина. А че, Руске, боя се да не би да ти кажа нещо неприятно...

Руска (прегръща и целува сестра си). Нима ти можеш ми каза неприятно нещо? Нима аз не зная как ме ти обичаш?

Лина (притиска се до Руска). Тъй, Руске; аз много те обичам, повече от всичките в къщи: ти знаеш как бяхме с тебе верни дружки...

Руска. Е, видиш ли? Ами на вярна дружка бива ли да се хитрува? (На шега.) Ама аз искам да ми обадиш правичка-

та: ти, моя вярна дружка, откъм чия страна се държиш?

Лина. Да ти обадя право, Руске, аз държа с нене Опря... Пею е всякога толкова мълчалив, щото ни дума не можеш измъкна из устата му; а нене Опря и досега се шегува с мене, играе си като с детенце и много ме обича, та той и към Пея е всякога вежлив и любезен: ама Пею за всичко това ни дума благодарна не казва, напушил се като някой вол. Това всички казват – и мама и кака Мата...

Руска. Зная, зная... Ами ти, Лино, много ли обичаш нене Опря?

Лина (запъхтяно). Да, разбира се, обичам го. (Успокоено.) А трябвало ли би да го не обичам?

Руска. А защо го ти толкоз обичаш?

Лина (сепнато). Ти, Руске, като че искаш да ме изпитваш? Гледам, и лицето ти завчас стана някак напрегнато. Малка ли е причината, дето аз обичам нене Опря? Ти помниш кога се ожени той за Мата, ти беше вече пораснала, а аз нямах повече от 11 години – тогава бях още в пансионът, каквото и Петър сега; нене Опре ми донасяше там и кофетури, и играчки, и на разход ме водеше по булвардът и в общата градина... Тато умря, а той захвана още повече да ме разхожда, танцуваше с мене и у дома, и на балове..., а пък Пею надали ме хванал за ръка повече от два пъти!

Руска. Ти, Лино, с приказките си всякога ме забъркваш: исках на прощаване да се разговоря с тебе за нещо си, а ти ме съвсем умота...

Лина (сяда благочинно, туря ръцете си на колена по пансионски начин и показва сериозно лице). Добре, сестрице, заповядайте да говорите, аз ще слушам.

Руска. Ето ти-и-и! Сега пък друга хубост: захвана да ми се преструваш и да политикуваш! По-хубаво дай ръка и да се разхождаме. (Става, взема Лина под ръка и полека ходят по сцената.) Аз исках да ти кажа... Лино... (Запъва се) вчера видях в стаята ти някакви книги...

Лина (изчервява се). А че какво има от тях? Мене ми ги даде нене Опрю, за да ги прочитам...

Руска. Работата е друга, сестрице, и ти, струва ми се, сега пръв път в животът си не ми казваш право. (Вървят

полека, Лина гледа в земята.) Тез книги може да ги чете жена, която е получила пълно образование, а ние с тебе нито в пансионът доседяхме, за да се доучим. Аз от голяма обич ти хортувам това, Лино, недей се сърди.

Лина. Вярвай ме, мила сестрице, не ти се сърдя, хортувай.

Руска. Ти можеш пак да хитруваш; но аз, казах ти вече, от голямата си обич ще ти говоря искрено. Лошавото е, че нас на нищо за в работа не ни научиха, затова ти и не знаеш къде да се денеш, па ако има някой да подбужда в тебе вредителни начала, ти се залавяш да четеш нехелни книги, на които ме е срам да спомена и името... Ето аз се ожених и благодарение на добрият ми мъж още в първата година се преродих... Ти, Лино, не го познаваш добре, та затова не можеш и да го оцениш. Той е нравствен, умен, кротък – като един ангел е!... (Замислюва се малко.) И тъй ето какво: ти, Лино, остави тез книги, захвърли ги и не ги чети; кажи на нене Опря, че не прави добре, дето ти дава таквиз книги...

Лина (гледа в земята и говори полека.) Това нещо, Руске, аз не мога да му кажа...

Руска (зачудена). Как не можеш? А защо това?

Лина (завчас силно си прилепва лицето до гърдите на сестра си). Не мога... Не съм в състояние!...

Руска (уплашена). Истина ли ми казваш, Лино?! О! Каква злочестина!! Не, Лино, аз не те оставям тук, ще те заведа у нас, тръгваш ли с мене?

Лина. Да, вземи ме оттук дори и сега, по-скоро.

Руска (милва сестра си). Драга Лино, сирота сестрице, да бягаме оттука! Аз вече съм се молила на Пея, той много се зарадва и е благодарен да додеш у нас.

Лина (бързо). Ами ако ме не пуснат, тогава какво ще правим?

Руска. Наистина, ако не те пуснат... (Говори с увлечение.) Слушай, Лино! Ако не те пуснат, закълни ми се, страшно ми се закълни в нашата християнска вяра, в името на твоята чест и съдба, че на никой начин ти не ще се оставиш да те измами и че няма да вярваш нито една дума

на тоя лош човек, на таз пария!

(Влиза Фудулеску. Лина става полека, отива към вратата и излиза.)

Явление III

Руска и Фудулеску

Фудулеску (хахне). Ха-ха-ха! Патетическа сцена!... Колко ми е драго, дето чух, макар и крайт, на хубавият ви разговор! Следвайте, сестро, следвайте... Вие сте имали евангелска дарба да изгонвате бесовете, но напразно се опитвате с Лина: в нея няма нито един бяс, освен тия, които вие ще ѝ нафукате в главата! Ами пък страшните думи: „лош човек, пария!". Смея да ви попитам – на кого се струпваха тия гръмотевици и кой е таз пария?

Руска (разпалена, тръгва към Фудулеску). Ти, г-не Фудулеску!

Фудулеску (кланя се ниско). А, mersi pentru onóre*, но я обадете ми защо. (Сяда спокойно.)

Руска (сяда и тя). Аз завождам Лина със себе си, забележи, по нейната молба, чу ли?

Фудулеску. Лина? По нейната молба? Как, отдавна ли правите тая интрига?

Руска. Ти, г-не, си все така смел, какъвто беше и с мe...

Фудулеску (прекъсва думата ѝ). Не се поправям! Да, аз съм човек de convingerĭ şi maxime stabile**. (Става на крака.) Ами вие съвсем ще развалите Лина, затова аз сегичка ще се постарая да я видя и да изпъдя всичките драгии, които сте нафукали в главата ѝ. (Тръгва.)

Руска (скоро става и се изпречва на пътя на Фудулеска). Поспри се малко! (Колко повече говори, повече и повече се разпаля.) Какво, нема ли не ти стига, дето разврати сестра ми Мата и угаси животът на баща ми? Ти, готован (Фудулеску се покланя), с шарлатаниите си най-първо спечели довернето на невинната ми майка; сетне с лъжовни клетви и измама

*А, мерси за честта ... (рум.)

**Да, аз съм човек със стабилни убеждения и принципи. (рум.)

прелъга сестра ми; баща ми, честният тоя старец, със скърцане на зъби бе принуден да те остави да се венчаеш, не можа да претърпи тоя срам и умря. Тогава ти смело се вмъкна в къщата и с твоите громки фрази и празни думи ти искаше всинца ни да извадиш от ум... Но аз те усетих и умеях да те отблъсна. А сега, потънал в безделие и обяден до пресищане от всичко готово, намислил си нов грях – да погубиш Лина! Наистина достоен подвиг!... Не те е срам, ами още имаш очи да гледаш светът и уста да поддържаш мръсните си прищевки!... Но дордето съм аз с Лина, няма да сполучиш туй, няма, чу ли?

Фудулеску. Всичко чух şi mê închinũ elocanţeĭ Domnieĭ vóstra*. Но по-преди я ми кажете вие кой ви даде право да ме съдите, а сетне да ви кажа аз, че не трябва да се мешате на чуждата свободна воля – nu aveţĭ dreptũ a viola sentimenturile Lini...**, също и моите.

Руска. А-а-а, ти пак се показваш с твоите фрази и теории, които аз добре познавам. Виждам, че напразно се трудя да ти говоря, затова можеш да ме оставиш спокойна (разпалено) – аз ще свърша всичката работа и без тебе: ще се реша най-сетне да открия на Лина всичко и тя ще добре да те оцени.

Фудулеску (издигва гласът си). Но сега аз не те оставям така лесно! Ти си дошла в къща, сега вече чужда за тебе, и смущаваш спокойствието на тая къща, разстройваш фамилията...

Руска. Доста толко смелост! Хайде махай се!

Фудулеску (спокойно). Наистина доста... (Отива към вратата и се обръща.) Вие нищо не можете направи, нито пък Лина можете убеди...

(Излиза, но във вратата се среща с жена си и с хаджи Ганчовица.)

---

*Всичко чух и се прекланям пред красноречието на Ваша светлост. (рум.)

**... – нямате право да насилвате чувствата на Лина ... (рум.)

Явление IV

Фудулеску, Руска, Хаджийката и Мата

Хаджийката. Ти, Опре, какво така си станал женски господ? (На шега.) Мато, поопердаши го, да се не закача той с чуждите жени!

Мата (на шега, плаши мъжа си). Е, тъй хе! Аз, мамо, отколе вече съм намислила да го побия.

Фудулеску (смее се). Вие знаете, мамицо, че ние с Мата още пред сватбата се условихме да си даваме един другиму пълна свобода за всичко.

Хаджийката. Така вие току правите помежду си някакви учени условия. По-добре би било да имате добър живот на старини.

Фудулеску. Всякой, мамицо, си хвали мечката: на твоя милост харесват стариите, а на нас с Мата – проспатурите.

Хаджийката. Ах, моят прокопцан зет! (Целува Фудулеска по челото. Сетне към Руска.) Видиш ли, Руске, тъй трябва и ти да поучаваш твой Пея.

Руска. Не, мамицо, моят честен мъж никога няма да бъде оплескан и окалян с такава цивилизация!

Хаджийката. Арно, дъще, както обичате. Ами мене ми е жал, дето си отиваш: малко, дип малко ни погостувахте!... И в старо време имаше младоженци, ама те подир сватбата, като дойдеха у майчини си, преседяваха по три и по четири месеци. А вие с Пея като че на горещи въглени стъпяте тук: още ви не съм видяла и вие бягате от майка си. Или зле ви хранят тук – санким, право да кажа, и не зная добре, я.

Руска. Как, мамо! Ние сме от всички тук доволни и бихме благодарни да ви погостуваме още цял месец, но не се може. Пею е на обща служба и подир три дни се свършва отпуст му – в тез дни едва ли ще можем да си отидем.

Мата. Наистина, Руске, тая работа на никаква не прилича: всинца ти се молим и не можем да те умолим да посе-диш още...

Руска. За туй мене не трябва да се молите, а на мъж ми.

Фудулеску. Него не трябва да молим, а трябва като две и

две четири да му докажете, че се може и трябва да останете. А така, като е мъчно да му се докаже, то не трябва и да го молим.

Руска. Така, бае Фудулеску, ама мъж ми желае да живее с трудът си и за него е голяма работа да остане без служба – тежко му е да се принуди да живее на чужди гръб, макар и на моя сметка...

Фудулеску. Ах, сестро, сестро, ти пак в моята градинка хвърляш камънчета! Но разбери, че аз живея за сметка на тая фамилия, на която принадлежа – следователно живея на своя сметка.

Хаджийката. Их, и вам не ви омръзват тез кавги! Барем да е за работа, а то за нищо и никакво! Я оставете това, та да помислим за Руска, че тя сега тръгва. Приготвено ли е всичко за път?

Руска. Всичко, мамо, всичко е приготвено и наложено.

Хаджийката. Ами печената гъска и пражените пилета турени ли са?

Руска. Пею каза, че не трябва...

Хаджийката. Зле е казал той – трябва да се турят. (Звони. Влиза слугинята.) Я викни Тинка.

Слугинята. Твърде добре, коконице! (Отива.)

Хаджийката. Ами плачинта, яйченик, пексимети и пресно масло?

Руска. Мъж ми казв...

Хаджийката (пресича й речта). Стига си и ти, Руске, с тоя твой мъж! Нима аз готвя туй за него, за свищовският готован, боже, прости ме? Нему дай му за път малко боб и праса, а че и една бъклица вино, па го остави; ами ти, моя дъще, като си родена тук, в Румъния, и не си научена как бъде, с какво ще се храниш през тия три дни?

Руска. А че, мамо, твърде много ястие ни давате. То стига и за десет душ.

Хаджийката. На път срок не бива, дъще. Пази боже, с бога шега не бива (кръсти се), може да ви се случи и неделя, и две да пътувате. Или туй дето го ти казваш, твой Пею го е сметнал? Ха, разгеле, ами къде е той, та се не вижда тъдява?

Мата. Повика го баба попадия. Дядо поп щял да му приказва за някое дете, което баща му искал да го прати на учение в Габрово.

Фудулеску. Прости българи! И на дяда попа кукувица умът е изпила. Хората дохождат в Румъния да се чивилизисат и да спечелят дрептурите й, пък той ще праща чуждите деца в Българско!

Руска. Ако всичката румънска цивилизация е като твоята, тогаз по-добре господ да пази българите и от такваз цивилизация, и от дрептурите ви...

(Влиза Тинка.)

Тинка. Какво заповядвате, коконице?

Хаджийката. Слушай! Всичкото, каквото вчера приготвихте за път за Руска – каквото вече има: печено, пражено и варено, – всичкото наложи добре и го тури в каруцата. И за Петра приготвеното тури на башка. Хайде върви! (Тинка отива. Хаджийката на Руска.) Ти, Руске, остави сега Пеювите философии, ами като минете през Галац, иди при брата си Петра в пансионът, кажи му добре да се отнася и здравето си да пази, че той ще на старини да ме теши. Зер като вие вече ни забравяте! А на директорът Замфираки Митруполис обади от моя страна скришно много-много да не претоварва Петра с всякакви науки и да му разваля здравето.

(Влиза Тинка)

(Спуща се отпочивателната завеса.)

Явление V

Същите и Тинка

Тинка (бързо). Всичко, коконице, самичка наложих: гъската и пилетата турих отзад на каруцата, прясното масло, наденичките и плачинтата откъм лявата страна в кошът, а откъм дясната стра...

Хаджийката (пресича думите на Тинка). Добре, добре! Хади ти върви си гледай работата. (Тинка излиза.)

Руска (тръгва малко подир Тинка). Благодаря, благода-

ря, Тинке! (Повръща се към Хаджийката.) Много, много ти благодаря, мила мамо! (Целува ѝ ръка.) Туй ястие ние с Пея не можем изя нито в 10 дни. Но, разгеле, като имаме повече ястие, аз ще ти се помоля, мамо, да пуснеш с мене Лина, за да ни погостува малко.

Хаджийката и Мата (заедно). Лина ли? Нима ти се е молила да я заведеш?

Руска. Не, ама аз отколе мислех да ви се помоля. Пусни я, мамо, барем за 2-3 месеци. Тя там ще се поразходи, ще види свят...

Фудулеску. Я ми кажи, сестро, при какви хора ще заведеш Лина? Тя и тук не живее в гората. (Подига рамене от недоумение.) А там, в Българско, при дебелоглавите идиоти? В такова общество, сестро, искаш да развиваш Лина!

Руска. Засрами се, бае Опре, от приказките си! Белки тук от вашата развалена цивилизация се добива по-добра отхрана?

Хаджийката. И право, Руске, гледай да се не приучи там Лина на диви манери и да ѝ се напълни главата с простотия, зер тя е още млада.

Руска. Мамо, Лина там, напротив, ще се ползува. Там светът е честен, а това е най-нужното за доброчестината на едно момиче. Тук не остава друго, освен ти, мамо, да позволиш на Лина, а колкото за нейното съгласие – лесна работа.

Хаджийката (внимателно погледва към Фудулеска). А че как така обеднаж? Право, Руске, аз не зная... та Лина не ще има време да си събере и нужните дрешки.

Руска (целува ръка на майка си). Мамо, мила мамо! Аз самичка ще ѝ събера дрехите и всичко хубаве ще наложа, даже и Пея ще склоня да почака до утре, ако Лина не може се приготви днес. (Към Мата полека.) Драга сестрице, продумай и ти на мама една думица.

Мата (погледва към мъжа си). Аз, Руске, не зная... Според мене добре би било Лина да иде, хем ще се поразходи, ами виж...

Хаджийката. Аз, Руске, ще си помисля малко, трябва, да се посъветвам...

Фудулеску. С мене, мамицо, Руска не дава да се съветва-

те; затова после недейте да ми се сърдите, ако се върне Лина в къщи с диви манери и вземе да гледа на синца ни така любезно, както и Пею Добрович.

Руска (разпалено). Не забравяй, бае Фудулеску, че Пею е мой мъж; (към Хаджийката), а твой зет, мамо!

Фудулеску. Може, но за мене той е чужденец и душманин на нашата къща. (Към Хаджийката.) А ти, мамицо, сетне не ми намирай махна, че не съм ви предпазил... (Нежно и с почест целува ръка на Хаджийката и се оттегля в краят на сцената.)

Хаджийката (смътена). Аз, Руске, ще помисля... Их, колко ми е тежко, като нямам с кого да се посъветвам! Отец Порфирия го няма, а Опре казва „не е моя работа". Ами ти, Мато, какво ще речеш?

Фудулеску (зад Хаджийката и Руска смига на жена си да се не съгласява за Лина).

Мата. Както обичате, мамо, така направете. (Фудулеску й прави заплашителни знакове. Тя ококорено се вгледва ту у мъжа си, ту у сестра си.) Мой Ромус и Фабиус са толкова привикнали с Лина, щото страх ме е... да не им стане мъчно без нея.

Руска. И да не е Лина тук, Мато, дечицата ти си имат бавачки.

Мата (побъркано). Да, бавачки има: с Ромуса ходи Станкуца, а с Фабиуса – Митана...

Руска. Их, мамо! Та за какво ли има да и се съветвате! Ако ли пък искате да попитате някого, тогава, струва ми се, най-добре е да попитате Лина – зер тая работа до нея е най-близка.

Хаджийката. Тъй, тъй; да повикаме наистина Лина. (Иска да звони.)

Фудулеску (бързо я доближава). Заповядайте мене, мамицо, аз отивам да я повикам. (Старателно излиза, Руска иска да тръгне след него, но от задната врата влиза Пею.)

Явление VI

Хаджийката, Мата, Руска и Пею Добрович

Руска. А, ти, Пею, се върна! Ами какво правят дядо поп и баба попадия? Те трябва да са забравили вече български...

Пею (туря на масата паларията си и сяда до Руска). Здрави и весели са дядо поп и баба попадия. Добри хора! Нито влакно не са изгубили от българщината. Ами така е то, като не влизат в къщата му развалени хора...

Мата. Видиш ли, мамо, Пею не си оставя адетът: той все току гледа да ни кори.

Пею. Не, господжа! Таквоз нещо аз и не помислям. Рекох тъй, защото това е право, вечна истина: с каквито се събереш, на тях ще заприличаш.

Хаджийката. Их, и вам как ви не омръзва току да се пречкате за нищо и никакво!

Руска (додето Хаджийката говори, шепне на мъжа си нещо скоро и с разпаление. После с глас.) Ти, Пею, не безпокой мама; добре, че дойде да ти обадя, че аз измолвам Лина да я пусне мама у нас на гости. Вярвам и тя ще се съгласи, но мама не се решава да я пусне.

Пею. Наистина, мамо, оставете Лина да дойде у нас. Много я обичаме и това ще много да ни благодари.

Хаджийката (разположено). Ние, Пею, решихме да попитаме Лина: ако обича, нека тръгне, а Руска вече да се грижи да я доведе.

Мата. И не по-късно от един месец!

Пею. Вече там ще видим: ние ще се стараем да ѝ не стане мъчно, а че ако обича, нека поседи и повечко.

Хаджийката. Моля те, Пею, пазете я: тя ми е деликата, като крехка тревица, от всичките по-слаба. Ама вие сте май ленивички на писането, та гледайте по-честичко да ми пишвате.

Руска. В неделята, мамо, по два пъти ще ви пишем, само да се не грижите за нея. Ами за какво се бави тя тъй, че не дохожда?

(Лина полека отваря вратата на салонът, пристъпва мал-

ко и се обръща назад. След нея се вижда Фудулеску, който си чупи ръцете и й отправя отчаяни умолителни знакове. Подир това Лина се обръща към сцената и дохожда при действующите лица. Сяда. След нея подир няколко секунди показва се Фудулеску, който сяда на прозорецът срещу Лина.)

Явление VII

Хаджийката, Руска, Мата, Пею, Лина и Фудулеску

Мата. А, ето и Лина!

Руска. Мамо, вие искахте да попитате Лина...

Хаджийката (по-преди обърната към Пея, погледва към Лина). Е, Лино, Пею и Руска те канят у тях на гости. Кажи щеш ли да идеш?

Лина (през всичкото време дордето седеше мълчаливо с увиснала глава, като я попитва майка й, бързо се подига. Фудулеску незабележно й отправя умолителни знакове). Моля ви, какво казахте мамо? Аз не дочух...

Хаджийката (мъмре я на шега). Раничко си захванала да мислиш: и тебе ще мама да ожени... Ами слушай какво ти казвам сега: Руска те кани у тях на гости.

Лина. Да, аз вече зная... Тя ми приказва...

Руска. Ето кажи и пред мама, Лино, че искаш да ни дойдеш на гости.

Лина (погледва към Фудулеска крадешком. Той си туря ръцете на гърдите, прекланя глава и с мълчание я умолява). Аз още не съм решила...

(Влазя Тинка.)

Явление VIII

Същите и Тинка

Тинка. Вън, коконице, е дошъл онзи калугерин. Пита за вас. Името му е толкова мъчно, бог да те пази, щото човек не може и да го изрече...

БАН
БИБЛИОТЕКА

Хаджийката. Приемни го, Тинке, аз сегичка ще дойда. (Тинка излазя.)

Фудулеску. Аз мисля, мамицо, това тръгване за Лина не е играчка: за първи път в животът си да излезне из къщи за няколко месеци това е също като едно мъненко пиленце, още ненаперушинено, да излети из гнездото си. А тя до полуда обича децата ми... Оставете я по-добре да си помисли: тя до довечера ще ни обади какво е намислила.

Лина (скоро). Да, тъй, мамо! Може, аз ще ви отговоря след един час или и по-рано.

Хаджийката. А че помисли си, дъще; право казва Опрю – като из гнездо излиташ. (На шега.) Може би там да ти се поиска и любовник зер... (Става и целува Лина по челото.) Ти тука си помисли, а аз да ида да се разговоря и посъветвам с божият човек. (Става. Фудулеску й подава ръката си и я води през сцената, като й шепне нещо. Излизат.)

Лина (срамежливо, като излиза майка й). И ти, мамо, как се шегуваш...

Мата (става). Ох, да видя и аз какво правят моите гарванчета. Зер, бавачките след обед спят: те са ги напуснали. (Излиза.)

Явление IX

Руска, Лина и Пею

Лина (подбягва към Руска и я целува). Мила сестрице, прости ме! Много съм безхарактерна!... Их, какво беше добре да ме беше завела у вас още когато се свърши сватбата ти... Тогава с радост бих тръгнала, а сега?...

Руска. А какво сега? Не ти ли самичка, Лино, преди четвърт часа ми се молеше да те изведа оттука, а сега нима се раздума?

Лина. Не, Руске, не се раздумах. Ама ако да знаеш... (поглежда към Пея и си снижава гласът) какво ми той приказва одеве, когато доходи след мене!...

Руска (с половин глас). Лино, Лино! Не вярвай го ти него! Какво ти приказва?

Лина (погледва към Пея). Приказва ми... (спира се.)

Пею (отмества се от балкона и взема паларията от масата). Като се съберат да пият кафе, ти, Руске, ме повикай, аз съм на дворът, ще ида да се поразходя.

(Пею отива.)

Явление X

Руска, Лина и после слугинята

Руска. Е, какво приказва той? (Влиза слугинята.)

Слугинята. Руске, старата кокоиица ми заръча да запомдаш при нея. Там е онзи калугерин... Их, как го викаха? Хъ, отец Порция ли беше или Порфия, не мога добре да го случа. Викат те да го послушаш как проповядва. Там е и кокону Фудулеску. Всички го слушат.

Руска (с нетърпение). Кажи, че сегичка отивам. (Слугинята излиза.) Е, казвай, Лино, по-скоро.

Лина (говори силно с вълнение). Той ми казва, Руске, страшни работи: каза ми, че той никога не е обичал сестра ми Мата; че сбъркал с нея, дето я взел, защото го не разбира и не му е лика и прилика; казва ми, че само мене обича до полуда, обича ме за пръв и последен път в животът си; че самата наша съдба ни е събрала двама; че ако аз го отхвърля, то той или умът си ще изгуби, или ще се убие... (Закрива си лицето с ръцете за една минута.) Какво да сторя? Научи ме, Руске, избави ме!

Руска. Нищо не вярвай, Лино! Той всичко лъже, вярвай, че нищо няма да си стори.

Лина. Да, догдето говоря с тебе, и мене тъй ми се струва. Но виж, че ти само днес ми приказваш за това, а той ми щепне стават няколко месеци. (С увлечение.) Зер, токуречи, аз го вярвам вече! Аз вече, Руске, го обичам!! (Закрива си лицето с ръцете.)

Руска. Злочеста! Но ти я си помисли колко е тежък тоя грях! Зер той на тебе не е чужд!... Ти най-сетне навеки ще погубиш себе си... За да се отървеш, по-добре помоли се богу с гореща молитва. Но преди това я ми кажи ти не

вярваш ли в бога?

Лина (през сълзи). Не питай ме за това, Руске? (Вади си кърпата и отново си закрива лицето.)

Руска (с ужас). А-а-а! Ето догде те е развил той тебе!... Браво, хубави теории ти е разказвал!!... Да, сега е вече късно и аз, може, не ща мога да те избавя, та вече и бог не може да те избави – ти си се отметнала от бога... (Лина плаче силно.) Ах, Лино, Лино!... Сирота Лино!... Слушай Лино! Тоя мръсник и мене дръзна тъй да ме наскърбява... Изповядваше и се кълнеше, че ме обича... Аз му отговорих с презрение... И ти му отговори така!

Лина (плаче пак баялдисала и не слуша сестра си). Дай ми... вод... вода... (Хълца. Влиза слугинята.)

Слугинята. Коконата пак ме проводи за твоя милост, Руске: сърди се защо се бавиш толкова.

Руска. Дай по-скоро вода! (Навожда се към Лина.) Успокой се, Лино, за бога!

(Слугинята излиза и тоз час се връща с вода.)

Руска (към слугинята). Иди кажи на мама, че аз сегичка ида. (Слугинята излиза.) Лино, пини, пиленце! (Дава ѝ вода.) Сирота моя сестрица! (Нежно я глади по главата и я целува. Лина се успокоява полека-лека.) Ти поседи тук, додето отърча аз до мама... (След малко мълчание.) Но помисли и свести се! Разбери, че ти ставаш богоотстъпница! (Лина изново туря кърпата на очите си.) Но прости ме, Лино, дето те браня, знай, че това ти правя от голяма обич. (Целува я няколко пъти и отива. В същата минута от другите врата влиза Фудулеску и полека се приближава до Лина.)

Явление XI

Лина и Фудулевку

(Начнува Фудулеску да говори полека, после малко по малко се въодушевлява. Лина го слуша, в началото без да свали кърпата от лицето си, сетне спуща ръцете си и погледът ѝ от смътен и жаловен променява се в поглед, пълен от

любов и доверие.)

Фудулеску. Аз послушах, Лино, краят на разговорът ви. Тая хубостница, сестра ви, иска да погуби всичката ни фамилия – за това, че ако вие не ме послушате, то аз, преди да се застреля, ще се хвърля в развален пиянски живот. Зная, че с това не ще заглуша силната си към вас любов (бавно), но барем ще достигна до такова срамно положение, щото вие със страх и презрение ще се отхвърлите от мене... Тогава мене ще ми олекне – ще зная, че вие вече не ме обичате. Може да се изцеря още тогава, ако след такъв срам и горчивина животът и да е непотребно нещо. (С въодушевление.) Но да умра сега, когато вие и аз се обичаме така горещо, един другиго, когато нищо не пречи на нашата доброчестина, когато животът ни е райски!... Не! Аз сега не искам да мра – аз искам да живея и да живея само заради вас; затова ще се боря, ще пролея и последната капка от кръвта си, за да ви не дам на Пея!! (След малко мълчание.) Вие, мило ангелче, знаете, че аз имам своя религия... Много време се борихте с мене за вашата религия и в тая борба аз излязох победител, а вие се предадохте. Но сега пък аз се предавам на вас. Аз се покорявам на високата и незнайна воля, която ни е събрала! Но вие нима ще тръгнете против тая воля?!... Помислете си най-сетне, моя гълъбичке, и вижте, че вие ще убиете мама, която не ще може да надживее домашното разстройство; ще убиете сестра си, ще осиротите децата ѝ, които ви толкоз обичат!... (Нежно.) Нима вие, толкоз кротка и хубавелка, толкоз любезна и милозлива, ще приемете да станете грозна причина за развалата на всичкият ни дом?!

Лина (с отчаяние в гласа). Боже мили, какво да сторя? Вижте, нене, че аз пък от сърце ви обичам!...

Фудулеску. Който обича, драга душо, той вярва, дори загинва за любов... (Приближава се до Лина и нежно наколеничва пред нея.) Но ти не трябва и няма да загинваш. Напротив, ще живееш живот най-честит; зер няма да идеш за мъж, няма да станеш робиня – и свършена работа. Тогава ти ще си имаш своя вечна воля, а пък аз през всичкият си живот ще те галя, ще те милвам, само тебе ще дишам, тебе

БАН Институт за литература БИБЛИОТЕКА

ще гледам, ще слушам и помишлявам... Ах, моя гълъбице, мое ангелче, съгласи се на предложението ми, речи „да" и туй „да" ще бъде залог на нашата блажена любов... блестяща доброчестина за всякога!...

(Около вратата се чува тупкане от стъпки. Фудулеску скоро става на крака и се оправя, сяда. Лина бързо си изтрива лицето. Влизат Хаджийката, Пею, Руска, Мата и Тинка.)

Явление XII

Лина, Фудулеску, Хаджийката, Пею, Руска, Мата и Тинка

Хаджийката. Ох, боже! Малко се разговарях с божият човек и на сърцето ми стана толкова леко и спокойно! (Сяда. Сядат и другите.) Кажи, Тинке, да ни донесат кафе – време е вече...

Тинка. Сегичка, коконице! (Излиза.)

Хаджийката. А ти, Опре, не рачи да поседиш там; домързя те да послушаш хубавите и свети думи на отец Порфирия. Слаб си ти, Опре, във вярата, слаб! Всякога ще казвам това... На стари години ще си докараш на ум моите думи! (Фудулеску се подсмива нежно.) Ами ти, Лино, какво намисли? Виж, че трябва да ти съберем дрешките, ако ще идеш. (Всички се обръщат към Лина с нетърпение.)

Лина (полека, но решително). Аз, мамо, не ща да тръгна...

Руска (плеска с ръце от голямо учудване). Лино! Лино!! Какво правиш ти? Я си помисли!

Лина (решително). Аз вече казах на мама, че не ща да тръгна...

Руска (с голямо наскърбение). Но бог да ти е на помощ! (Става от мястото си, взема под ръка мъжа си и отиват в края на сцената към зрителите. Полека си шепнат.)

Хаджийката. Та добре и стори, Лино! Вън и отец Порфирия същото каза: „în lumea şi în vanitatea ei, dice, nu e

mantuire!"* Нашето място тук, ако и да е осамотено, все ще ти се намери някой добър годеник.

Фудулеску (става на крака и като погледва на Руска и на Пея, казва): В любовта, мамицо, чуждото чувство не трябва да се насилва: нека всякой струва, както сърцето му подсказва. Също и Лина нека прави тъй. Най-хубавата работа е свободата, която в нашата свободна къща се цени още по-скъпо.

Пею (ядосан и с голямо отвращение). Трябва в същата тая минута да се бяга оттук, Руске! По-скоро да се махваме от тая къща! От тия хора и бог е побягнал – това е къща за проклетия, вертеп за разврат!...

(Излизат Пею и Руска.)

(Спуща се завесата.)

*„В светската суета, дъще, не е спасението!" (рум.)

ДЕЙСТВИЕ ТРЕТО

Лица

Хаджи Стефания
Лина
Опре Фудулеску
Мата Фудулеску
Петър, син хаджийкин, на 19 години, неврътник
Елена, бавачка у Фудулескови, млада мома
(Между второто и третото действие минуват пет години.)

Салон в къщата на Фудулескови в село. Хубава покъщнина; ковори, лампи, огледала, столове и канапе. На дясната страна маса с рафт за писма; всреща, наляво – врата, а срещу тях надясно – прозорци.

Явление I

Елена и Лина (пише)

Елена. Какво, Лино! Скоро ли ще свършите писмото?

Лина. Пък ти, Елено, искаш да го свърша сега, когато го току започнах! Та па се лесно и не пише: вижда ми се кое не толко нежно, кое не красноречиво и любовно... А мене ми се иска да му излея всичката си душа. Я послушай, Елено, какво му пиша. (Чете.) „Вие, Благое, ме молите да ви описвам във всеки ден работите си, мислите и залисите си: право да ви кажа, тоя труд не мога да направя – трябва да ви пиша или твърде много, или нищо. Мене ми е мъчно, тежко, стеснява ми се душата без вас – това е всичкото, което мога да ви напиша. Дойдете по-скоро и тогава ще се разговорим от сърце." (Спира се и се замислюва.) Не, виж, че аз не исках да му пиша така! (Къса писмото.)

Елена. Та вие, Лино, никога няма и да свършите! Колко

писма стават, как покъсахте!

Лина. Ами какво да сторя, Еленке, като не мога да му напиша каквото трябва?

Елена. Поопитайте се да си съберете мислите, скройте добре писмото на ума си – и тогава ще го напишете добре.

Лина. Да, и аз така мисля. Сега ще му напиша каквото ме вече господ научи. (Взема перо и хартия.)

Елена. Нека аз да излязна: като не съм при вас, по-скоро ще го напишете. (Става.)

Лина. Я почакай, Еленке! Искам само да те попитам: как мислиш ти за Благоя, добър ли е?

Елена. Да, той е твърде добър момък, и аз всякога ви гледам с голямо благодарение – като че аз самичка отивам за мъж.

Лина. Да даде бог, Елено! Дò ще време и ти да се ожениш!

Елена. О-о-х, Лино, не зная, като аз съм мома сирота и не толкоз хубавелка. Ама ако е бог рекъл, на драго сърце бих се оженила, а сега се задоволявам и с това, дето понякога погледвам на вашата чест.

Лина (целува Елена). Мила Еленке, много си добродушна! Аз никога не бих се разделила с тебе. Но като те молих, защо не рачиш да дойдеш заедно с мене, кога се венчая с Благоя? Слушай, Елено, дойди барем да се заселиш в неговата мушия близо до нас – тогава ние няма да се делим нали?

Елена. Да, на това съм съгласна. (Целуват се.) Само гледайте да ми намерите там място, че тук не ща и не мога да остана много време.

Лина. Да, да, дано даде бог всичко добре да наредим.

Елена. Дай боже! Ух. Пък аз са загавичках тук, а вие трябва да свършите писмото. Пишете по-скоречко, а аз ще отида до децата (Излиза.)

Явление II

Лина

Лина (самичка. Седи замислена, с перо в ръката). Всички казват: „Той е добър...“ Така, Благой отистина е добър, много добрини, казват, прави на хората. Но-о-о... Ще ли ме прости той мене? Да му обадя ли всичкото? Ще му го обадя, та нека стане каквото ще! (Скоро се навожда и пише.) И за всичко това трябва да му напиша пет странички! (Замислюва се.) Ами като му пристигне това писмо? Разбира се, той ще го прочете и... и завчас всичко ще се свърши помежду ни: ще се разгоди с мене, а че не ще вече да ме уважава, ще ме намрази! Ще се срещне с мене и няма да ме поздрави, а с презрение ще се обърне настрана... Тогава аз не ще смея да се приближа до него, нито да го погледна в очите, нито да се прикажа с него... Ох, боже! Тогава всички ще се почудят на нашата раздяла и като ще рукнат разправи и интриги!... Ще вземат да търсят същата причина; зер светът е чудноват и ето ти аз съм станала бясна в устата на целият окръг! Та всичко това аз бих претърпяла, но да изгубя него, дору и без да имам сетне право барем да ме почита, и да зная, че обичният ми ще ме презира и ще се срамува дори да си спомни за мене!... О! Не, това е по-тежко от всяка злочестина! Каквото и да стане, това писмо не ща да му пратя!... (Скоро къса писмото на дребни късчета, хвърля ги в пещта и ходи смътена по сцената.) Но виж, че той е много добър и ме обича силно, а любовта всичко може, тя всичкото прощава: Ох! Това пусто всичко! Боже мили! Та и голямата грешница, каже Евангелието, била е опростена!... Ами аз? Аз ще му стана последня слугиня, ще му бъда покорна робиня и тогава той не ще ли се смили, няма ли да ме пожали?... (В отчаяние чупи ръцете си.) Ах! А дали така мислех преди 5-6 години, преди проклетото ново учение на онзи провалник? Ах, тогава си мислех, че ще сполуча човек, който, щом ме загледа любовно и ме увери с хубавата и сладка думица „обичам те“, аз ще му опиша вярно всичките си детски години, ще му разкажа всичкият си моминski

живот, всичките си сънища и бълнувания и той ще ми стане по-мил от всекиго на тоя свят, и нито една мома ще бъде по-честита от мене! Ах! Честити мисли!!... (Замислюва се.) Ами сега? Ето аз дочаках това време; станах годеница, яви ми се тоя млад човек; да, тоя същият, когото аз обичах и чаках... (Взема от масата портрет на Благоя и го разгледва.) Но аз дали съм оная невинна мома, дали съм същата?... (Въздиша тежко.) Ох, проклетото ново учение!... Не! Каквото и да бъде, аз от Благоя не се деля! (Целува портретът и пак го оставя на масата.) Нищо не ща да му кажа: ще се оженя за него, ще се извлека, ще се пръждосам оттука. Колкото и да бъде, да речем, животът ми горчив оженени, аз ще бъда близо до любимият си и не ще се мъча, каквото сега; зер понякога очи нямам да погледнан сестра си и на всяка минута страдам от срам и разкаяние... (Влиза Хаджийката.)

Явление III

Лина и Хаджийката

Хаджийката. Аз, Лино, те търся по всичката къща, бях и в твоята стая, а ти виж къде седиш! Ами какво правиш тук?

Лина. Щях да пиша, мамо, писмо за Благоя. Исках да му го пратя с Петра.

Хаджийката. Ами свърши ли го? Я почети да послушам малко. (Сяда.)

Лина. Та още не съм го свършила; захващах няколко пъти и все не ми иде лесно.

Хаджийката. А че защо?

Лина. Нещо ми е тежко, мамо, на сърцето и не ми се пише...

Хаджийката. Е-е-е! Срамота, Лино, да ти бъде тежко! Бог ти подари добър годеник, ти сега си годеница и трябва да се радваш, а не да скърбиш!

Лина. Ех, мамо, нямам аз за какво да се радвам!...

Хаджийката. Грехота е, Лино! Благой нали ти е годеник? Или ти го не обичаш?

Лина. За това, мамо, аз не приказвам... Не съм го разлибила, ами ме е страх, че аз не съм за него...

Хаджийката. Ето ти-и-и! Аз си зная стоката! Такава си ти разумница!! Да вземеш и него да обаждаш таквиз работи, а че сетне той да ни се надуе и да си мисли, че бог знае колко сме честити, дето той ни е станал зет?!

Лина. Ами какво да сторя, мамо, като си е така? Виж, че твоя милост малко знаеш и малко си се грижила за възпитанието ми.

Хаджийката. Тебе, Лино, човек не може да те наддума! Да речем, аз съм била проста майка, дива и малко съм се грижила за тебе – ама виж, че аз все пак желая да бъдеш доброчестна: ти много-много не се отваряй пред Благоя, че подир сватбата ти ще видиш как ще хване той да ти се надува и да ти заповядва!...

Лина. Нека ми заповядва, мамо; какво губите вие, когато аз така искам?

Хаджийката. Бог да ти е на помощ, Лино! Полишила си се от няколко време, та човек и дума не може да ти продума – завчас се сърдиш.

Лина (целува майка си). Мила мамо! Прости ме и аз самичка не харесвам характерът си. Но да знаеш ти колко ми е тежко на душата и как ме сърце гризе!... Ама да оставим това: я ми кажи, мамо, как мислиш за Благоя, добър ли е?

Хаджийката. Да, той много ми харесва: не е такъв дивак като Пея. Помниш ли кога се скара той с тебе и с Опря? Пет години вече стават и аз оттогава не съм виждала Руска... (Туря кърпата на очите си и плаче.) Та и писмо наряд-ко ми пращат. Ама бог ще накаже Пея за това, дето ме той отдели от Руска...

Лина. Като ти е жал толкова, мамо, ти нито си докарай на ума за това. Ех, да знаеш ти Руска и Пею колко са прави и добри...

Хаджийката. Ти, Лино, от няколко време много си обикнала Пея. Ами да оставим това, та да помислим за зестрата ти.

Лина. Ти знаеш, мамо, че Благой от мене не иска зестра.

Но каквото ми се пада от покойният ми баща, аз искам да ми се даде.

Хаджийката. Това е право, Лино; ами виж, че нашите пари, откогато Тинтура ги взема от българската община, намерват се в ръцете на Опря. А кой знае намерват ли се готови у него тез пари, като от толкова време нито лихвата им дава, нито пък поменава нещо за тях.

Лина. Сега разбери, мамо, колко е бил покойният ни баща умен човек! Но ти, като направи така, трябва да отделиш и мене, каквото се е дало и на Руска и Мата. Нене Опрю е длъжен да ми даде, каквото ми се пада.

Хаджийката. Да, да; аз ще го запитам за това, но бог знае как ще да погледне той на сгодяването ти, като направихме тая работа без него!

Лина. Каква си и ти, мамо! А за какво се боиш от Опря, когато тая работа се касае само до мене и малко до тебе?

Хаджийката. А как така, Лино? Ами че той не ли е мъж и вътрокъщник наш? Той и хората познава по-добре.

Лина. Както щеш, мамо, а аз с него нямам работа. Той мене нека ми даде зестрата.

Хаджийката. Дано всичко да се свърши благополучно. Като майка освен добро друго не ти желая. Но на Опря все трябва да направиш чест и да се допиташ от него; зер той те възпита и изучи, а че и ти самичка преди време го толкова почиташе и обичаше!...

Лина. Та това е белята я, дето го уважавах повече, отколкото му се стоеше...

Хаджийката (от недочуване). Какво, казваш, Лино, недочух?

Лина. Нищо, мамо. (Навежда се отново над писмото, пише скоро и после се замислюва.)

Хаджийката. Пиши, пиши, Лино! Аз не ща да ти бъркам. Подир обедът ще ида да си отпочина малко. (Става, приближава се до Лина, целува я по челото и излиза.)

Явление IV

Лина, после Петър и Мата

Лина (след майка си, когато излиза). Току-така сърцето ти не трепка, мамо! Но истината ти няма да налучиш, нито пък можеш ми помогна! (Влизат Петър и Мата.)

Мата (води Петра за ръка). Ето го обесникът! Едвам го изтеглих из ръцете на Лиза, неговата унгоройка, а конят е впрегнат преди един час в каруцата!

Петър. Там не бях, ами бях в готварницата!

Мата. Ти много не трябва да дърдориш къде си бил!...

Петър. Ба, трябва да мълча, когато ти лъжеш! А че нима ме е страх от някого, та да не приказвам?

Мата (сърдито). Мълчи, Петре! Какъв дивак си станал! Чакай ще те обадя аз тебе на нене ти Опря!

Петър. Та ти друго и не знаеш, я! Назаем пари да ми дадете – не давате.

Мата. А малко ли съм ти давала? Ами я кажи ми ти къде ги дяваш толко пари?

Петър. Това не е ваша работа! Дали сте ми три наполеондора, нà ви сметката. (Изважда от джобът си лист хартия и чете.) „За едно стъкло ром жамайка дадох пет франки, на Лиза за чепици – 12 фр[анка], за четка и чесило – това е за конете, а не за Лиза – пак три фр[анка], все за Лиза престилка и забрадка – 4 фр[анка], пак за нея глицеринов сапун, 12 аршина басма..."

Мата (прекъсва му речта). Е-е, стига си ни болил главата с тия дребулии! Хайде махай се оттука!

Петър. Добре, да се махна, ама по-преди ще те попитам нещо: я кажи ми ти нене Опря кога ще ми даде делът, дето ми се пада от тата? Виж, че аз вече отивам пълнолетен и мушията Скубени е моя!

Мата. Какъвто си хубостник, в една година ти всичко ще прахосаш!

Петър. Това е моя работа, а Скубени трябва да ми дадете. Пет години стават, как сме се отместили от нея мушия. Оттогава и до днес всичките ни парички се пращат тук във

вашият джоб, сестро! Нима мислиш ти, че аз не разбирам нищо? Отделяйте ме по-скоро, туй е то!

Мата. Ти се оправи, а че това е лесна работа!

Петър. А да ви кажа ли (и към Лина) кой ме развали? Всичкото направи твоят Опре! Например кой ме научи да пия вино и ракия? – Нашият учен бай Опре; кой ме научи да играя на книги и на билярд? – Пак любезният бай Опре; да посещавам красният пол пак той ме е научил. Сега аз, където и да стъпя, укростявявам, ако не откраднa нещо. А кой ме изпече на тоя занаят? – Пак прокопцаният бай Опре. Санким направо и лично и да не ме е учил на всички тия занаяти, ама аз все от него видях: нà, да вземам пари назаем и да не ги връщам – и това от него научих; зер той е докопал от мама всичките наши пари, а че и не мисли да ни ги върне.

Мата. Браво, браво! Хубава работа, Петре, да клеветиш Опря! А каква полза има той от твоят разврат, та казваш, че той те е развратил?

Петър. Каква ли? А малка ли е ползата? Сега аз нима съм човек? Вярва ли ме и чете ли ме някой за нещо? Всякой ме нарича вагабонтин, пунгаш и нищо повече! Я да бях свършил барем гимназиален курс и да бях настанен при някой честен търговец, да видиш как добре щях да търся сметките на бая Опря и как хубавичко щях да управлявам имота си – и своят, и Линината зестра, та че и на мама парите! Тогава щях да се оженя и за някоя си ей такваз (сочи сестра си) беличка, тлъстичка и височка хубавелчица, а на Лиза отдавна бих завил оглавникът!... Ами сега какво правя? От пусто пиянство очите си не отварям, а то не ли някоя работа да върша! Е-е-ех! (Маха с ръка.) Право да ви кажа, грозна е нашата работа: мама се не отделя от калугерите, иконите и лампадите – всичко предаде на нене Опря, а той гольо (към Мата) ама, сестрице, недей да ми се сърдиш! Облече се, наяде се и всинца ни накриво погледва!

Мата. Желала бих да зная откъде се ти наоръжи така.

Петър. Е-е-е, откъде! Ще взема сега да ти се изповядвам...

Лина. Ах, Петре, Петре, колко ми е понякога жал за

тебе! (Целува го и го глади с ръка по главата.) Ами слушай! Кога се оженя, щеш ли и ти да додеш у нас?

Петър. На драго сърце, Лино! Само ме е страх г. Благой да не ме изпъди за моето безобразие.

Лина. Не бой се, не ще да те изпъди. Та ти у нас няма да бъдеш все такъв, я! Нали?

Петър. О-о-ох, Лино! Тежко е човек да се отучва!...

Лина. Гледай си работата! Лесно се отучваш: ще се заловите с Благоя за домакинство, ще ходите на лов, книги ще прочитате...

Петър. Тамам книги! Аз ти казвам правичката, Лино, че току като видя някоя книга, завчас „луп", хвърлям я в огънят!... Колко от твоите влашки книги съм опропастил аз така?!

Мата. А-а-а! Ето кой бил крадял нашите книги! Чакай ти, аз и за туй ще обадя на Опря!

Петър. А какво ме ти току плашиш с твоят Опрю? Аз сега не се боя от него. Аз съм вече пълнолетен, чу ли? Това ти е всичкото. Утре ще направя петиция и ще го предам на съд, а не така за срам голям да му искам от собственият си имот като просяк по един франк и да се поминувам само с каквото изпрося и открадна!

Мата. То хубаво, нали се съзнаваш, че крадеш!

Петър. А какво? Нима по твоето мнение е по-добре човек да краде и да не се съзнава?

Мата (разсърдена). Ти засрамяш фамилията ни; аз с тебе не ща нито да приказвам.

Петър. А че за туй ме и отделете по-скоро.

Мата. Хайде, влачи се на гарата по-скоро, че ще дойде Опрю!

Петър. Това е моя грижа. Ами ти, сестро, поизлезни оттук, защото имам да се разговоря за нещо с Лина.

Мата. Какви са тез ваши секрети? Говорете пред мене, аз няма нито да ви слушам.

Петър. Не, сестрице, стори добро да излезнеш.

Мата (с недоволство става и върви към вратата). Кой знае какви са глупости или пък може да ѝ иска пари назаем.

Петър. Върви, сестро, върви... (Мата излиза.)

Явление V

Петър и Лина

Петър. А видиш ли я (сочи към страната, отгдето излезе Мата), налучи, Лино. Аз, гълъбичке, дойдох да ти се моля да ме заемнеш с пет наполеондора – много ми са потребни. (Ласкае Лина.) Зная, че ти, сестрице, не ще ми откажеш, затова и дойдох при тебе. Дай ми, гълъбичке, Лино! Ако ли не, бога ми, ще откраднa: не вкарвай ме в грях!

Лина. Ще ти дам, Петре, ама да ми обадиш за какво ти са и да не ги прахосаш негде на вятъра.

Петър. Няма да ги прахосам. По-преди извади парите, че така да ти обадя.

Лина. Аз зная защо ти са тебе пари, я!... (Вади из джобът си портмонетът, отбройва пет наполеондора и ги подава на брата си.)

Петър (целува ѝ ръката). Благодаря ти, Лино! Добре знаех, че не ще ми откажеш, ти не си като Мата.

Лина. А какво да сторя, братенце, като те обичам?

Петър. Нима ти мислиш, че аз не разбирам това? Е-хе, сестричке, за тебе съм готов да влязна и в огън, и във вода – само ми заповядай. От всичките къщни току тебе едничка обичам най-много. Истина, че и мама не мразя, ама сѐ не мога да се прилепя към нея: тя се е увоняла на дървено масло и лампади; пък аз с пустото пиянство току като се приближа да ѝ целуна ръка – погледнеш замахнала да ме пъди, защото съм миришел на ракия.

Лина. Е кажи, Петре, за какво взема тия пари?

Петър. Може, Лино, да мислиш, че ги вземам за любовницата си. Да пази господ! За нея малко се грижа. Отначало още на Лиза така съм казал: „Или ще се оженя за тебе, или пък, ако не, ще ти харижа чизмите си.“ Чизмите си харизах ѝ – свършена работа. А пък тия пари (сочи парите) аз ги взех за тебе; сиреч не направо за тебе, а за г. Благоя: виж, Лино! Аз му съм ходил няколко пъти на гости и, да ти кажа, той и брат му чудят се с какво повече да ме нагостят; ястието остави, ами питиета какви не щеш? И бира, и шам-

панско вино, и мастика хубава... А че сега искам и аз да ги нагостя. Ами я ми кажи, Лино, скоро ли ще бъде сватбата ти?

Лина. Не зная, Петре, за това още не се е говорило. Да не бъде за това приказвал нещо г. Благой?

Петър. Той нищо не ми е приказвал, ами аз отдавна мярках да ти кажа нещо.

Лина (с любопитство). Какво нещо?

Петър (с разтреперан глас). Ама да ми се не сърдиш, сестрице! Това от братска обич ти казвам. Всички казвате, аз съм човек загубен, та и аз го съпикасвам, ами кажи ми ти Благоя по любов ли го вземаш или не?

Лина. Ето ти сега чудно питане! Разбира се, че по любов.

Петър. А ето, сестро, какво ще аз да ти кажа: ти гледай да не би с това да опропастиш и него, а че и себе си. Зер такъв добър момък, какъвто е Благой, да го опропастиш с измама е голям грях. По-добре ти се ожени за Вънтуреска – той е такъв гарван като Опря.

Лина. Какво? Полудял ли си ти, Петре? Аз съм вече сгодена за едного, а ти ме съветваш за другиго!...

Петър. Аз ти казвам сериозно: майка ни не умей да ни даде прилична отхрана. Виж, за мене всякой казва: „Петър прилича на баща си, учен човек щеше да стане, ако да беше получил добра отхрана.“ Страх ме е, мама и за тебе се е грижила толкова.

Лина. Благой пък харесва моята отхрана!

Петър. Харесва! Нима той ти знае отхраната. Слушай ме ти мене: вземи Вънтуреска; за тебе той ще е чудесен мъж! Аслъ той се е залибил в тебе като котарак. „Ще ти харижа, Петре, казва ми, моят хат, ако само склониш Лина да ме вземе.“

Лина. Право, Петре, ти съвсем си полудял!

Петър. Не, сестрице, аз тъй съм си роден. А Благой е и добър, и личен, ама не ти е прилика.

Лина (с безпокойствие). За какво ми приказваш тия работи, Петре?

Петър. Нà, така дойде до дума, Лино. (Става от мястото си.) Най-сетне защо ли се аз мешам в тая работа – прави,

както знаеш! Прощавай, Лино, благодаря ти още веднъж за парите. Дай ми писмото. (Взема писмото.)

Лина. Добро видение, Петре! Наистина много си чуден!

Петър. Такъв, какъвто съм. (Върви и се срещa с Мата. Към Лина.) Добро видение, сестро! (Излиза, а Мата влиза.)

Явление IV

Лина и Мата

Мата (след Петра). Много развален човек ще стане тоя обесник! Ами ти, Лино, с кой ум го викаш след сватбата ти да живее у вас?

Лина. Надам се, Мато, у нас по-скоро да се свести.

Мата. Не вярвам! Напротив, там по-слободно ще се разврати; зер тук барем се бои от Опря.

Лина. Толкова по-зле тук: бои се от нене Опря, а зад него прави всичко. Там барем ще бъде пред очите ни.

Мата. Дай боже! Само мене не ми се вярва това, та и Благой с какво ли око ще погледне на него?!

Лина. Не, Благой го много обича и вярвам да се съгласи на моят план.

Мата. Дето ще се рече, Благой ще много да обича роднини. Ами видиш ли, Лино, какъв хубавеляк е той?

Лина. Да (смее се); много го хвалиш, та гледай да се не влюбиш в него?

Мата. Ето какво си намислила пък ти! Ще се каже, ако взема да ви спохождам, ти ще хванеш да го къскандисваш.

Лина. У-у-у! Какво казваш, Мато? Напротив, много ще ми е драго – дохождай само по-често.

Мата. Ама и тогива не къскандисвай! Ето и аз Опря никому не браня.

Лина. Право да ти кажа, аз не съм забележила ревнива ли си ти или не.

Мата. Може... Ами едно време... помниш ли ти каква внимателна беше?...

Лина (засрамена). Така ти се е сторило.

Мата. Ба, аз добре помня... (Подир малко мълчание.) Аз,

Лино, се боя от друго нещо: мой Опрю е май упоритичък, страх ме е да не бъде противен на сватбата ти. Зер и Благой май не му се харесва.

Лина. И мама одеве ми приказва за това. Но аз мисля, че бай Опрю няма право да се меша в моите работи. А пък дето не харесва Благоя, аслъ той за редовен човек добра дума никога не е казал.

Мата. Познавам аз, че ще Опрю да пречи, ама ще се трудя да го придобря, защото и аз харесвам Благоя. Но откак стане сватбата, дохождайте ни на гости и вие.

Лина. Добре, добре, жал ми е само, че не мога и аз да се помоля да доходиш у нас заедно с твой Опря – тоя човек твърде ми е омръзнал.

Мата. По всем-сега да го изменя – не мога. Така си го ти нарочила от 2-3 години насам, а по-преди помниш ли колко беше с него дружна?...

Лина (скоро се отвръща от сестра си и се замислюва). Да... Помня... (Зад сцената се чуе вратният звънец, стават и двете и подбягват към прозорците.)

Мата. Ах, майчице, дали не е Опрю?

Лина. Боже! Дали не е Благой (Весело.) О, колко би ми било драго да е той!

(Влиза Петър с чувал на рамото.)

Явление VII

Същите и Петър

Петър. Дойде!! (Към Лина, като ѝ връща писмото.) Вземи си назад писмото; кажи, че не е било готово!

Мата и Лина (заедно). А кой дойде, защо не хортуваш отворено?

Петър. Дойде вашият демон, Опрю!! Аз току се канех да тръгна, а той като дявол прилетя. (Сяда до масата, взема книга и прави лицето си сериозно.)

Явление VIII

Същите и Фудулеску

(Той се вижда твърде слаб, червените му бузи за пет години се смъкнали, почернели и се сбръчкали. Облечен е в пътнички дрехи.)

Фудулеску (влиза и се здрависва). Добър ден, добър ден! Скачах из Букурещ като луд и бързах за вашата сватба, Лино, от страх че ще прибързате и не ще ме почакате! (Към жена си.) Добър ден, Матке! (Целува я. Към Петра.) А, и ти тук ли си, хаймано? Добър ден!

Петър (става и тежко се кланя). Добър ден, бае Опре! (Подават си ръце.)

Фудулеску. А какво е туй чудо с тебе, Петре? Седнал си край книгата! Да не искаш да ставаш поп?

Петър. Не налучихте, бае: аз изучавам аритметиката – тя ще ми трябва, скоро ще дойде време да си взема от вас делът като пълнолетен.

Фудулеску. Я-а-а! Твърде скоро си се известил за пълнолетието си! Дали не ти го е обадил Пею Добрович от Свищов или г. годеникът на Лина? (Съблача пътническото си палто, снема шапката си и се протяга.) Ама добре, добре; после ще поговорим и с тебе. (Приближава към Лина.) И тъй вие ще се жените, а?

Лина. Да, за това ви се писа.

Фудулеску. Зная, зная; нали за Благоя Славков?

Лина. Да, за него.

Фудулеску. За тоя намусен юнак?! Ха-ха-ха... (Дълго и изкуствено се смее.)

Лина. За мене стига това, дето Благой Славков е честен човек; а юнак ли е той – това аз не искам и да зная.

Фудулеску. А много ли сте уверени за неговата честност?

Лина. Разумява се; инак нито бих рачила да ида за човек със съмнителна нравственост.

Фудулеску. А че ще видим ние много ли честност се намерва в тоя Дон Кишот: ще трябва да поразпитаме какъв човек е, та по нещо си и аз зная и съм слушал за него...

Лина. Не, тоя път, бае Фудулеску, аз ще ви моля да ме избавите от вашите услуги и от всички тия разпитвания. Оставете ме спокойна, защото мене твърде много ми дотегнуват вече съветите ви.

Петър. И отистина, бае Опре, Лина не е дете – тя няма нужда от съветници.

Мата. А че право, Опре, не мешай се ти; нека Лина прави каквото ще.

Фудулеску. Вие всички като че сте се наговорили против мене. Моля ви, оставете ме за една минута спокоен да се разговоря с Лина. (Към Лина.) И тъй вие вече си пишете с Благоя, разбира се, с гореща и нежна любов?

Лина. Ах, бае Фудулеску, недейте ми досажда пак с тия ваши преминали вече подигравки. (Към Петра, комуто подава писмото.) Вземи, Петре, това писмо, само гледай да го предадеш наздраво, чу ли?

Петър (взема писмото и със знак я уверява). Бъди спокойна, сестро. (Туря писмото в чантата си.)

Фудулеску. Мато, аз ти се молих...

Мата. Отивам, отивам... (Излиза.)

Явление IX

Същите без Мата

(Лина отива в дъното на сцената близо до иконостасът, сваля оттам една стъкленка и полека си мокри челото и темето.)

Фудулеску (скоро дохожда при Петра). Петърчо, дай ми Лининото писмо, за да напища в него две думи за Благоя.

Петър (натиска чантата с лакътя си). Туй писмо аз не мога да дам. Пишете особно, ако трябва.

Фудулеску (нежно). Не противи се, гълъбче, дай го: аз ще ти се отплатя – ще ти дам няколко франка. Само един ред ще напиша и пак ще ти го дам.

Петър (натисва по-силно чантата). Не, бае, писмото не давам – ще го прочетете! Тя (сочи към Лина), чухте, като ми каза наздраво да го предам.

Фудулеску (променява тонът). Слушай, Петре, ако ми не дадеш това писмо, то аз ще пратя на пощата Букура.

Петър. Тогава пеши отивам до станцията и пак ще предам писмото наздраво.

Фудулеску (сърдито тропа с крак). Махвай се оттук, нехранимайко!

Петър. Ще се махна аз, ама и ти си посъбери устата. Хем според тестамента на баща ми трябва да ми дадеш мушията Скубени, чу ли? (Туря си шапката на главата още в сцената и излиза.)

Явление X

Фудулеску и Лина

(В началото тя стои далече, както и по-преди, и мокри главата си.)

Фудулеску (след Петра). И тоя се бунтува, а че и с жена ми се случва нещо необикновено: захванала и тя да ми противоречи. А дали Благой не ѝ е намигнал и тя дали не се старае за себе?... (Помислюва.) Да, това е истина, зная си аз стоката... На дяволите! Колкото за Мата, нека си вади очите. В такъв случай аз с Благоя по-лесно бих се примирил, ако и да излезне на бяло скандалът подир сватбата. Ами Линините пари ги няма у мене: тая работа е май мъчничка, та трябва аз добре да се запърша, много да интригувам, додето да изскоча от пропастта... (Трие ръцете си.) Да, немалко ще трябва да се поработи – главното с Лина, а после ще гледам да струпулясам и Благоя. И тъй да почна от нея. (Обръща се към Лина.) Лино, сестрице, какво правите там? Главицата ли ви боли?

Лина. Ох, видите...

Фудулеску. Ами че аз ли съм крив, сестрице?

Лина (брише си главата с кърпа и иде към сцената. Сяда). О, не! (Иронически.) Хич можете ли вие да огорчите някой на тоя свят?

Фудулеску. От иронията ви разбирам, че на мене сте сърдита, ама с тебе ще се сговорим ние: само упоритата

натура не може да се приговори.

Лина. Ако мяркаш, бае Фудулеску, за нещо да ме приговаряш и раздумваш, то предварително ти обаждам, че напразно ще се трудиш.

Фудулеску. Разбирам ви: ще се рече, вие без друго искате да вземете Благоя.

Лина. Непременно.

Фудулеску. Аз нямам право да ви преча, но като по-стар и по-опитен длъжен съм да ви предпазя и да ви кажа, че като отивате за Благоя, вие пристъпвате към смъртта си...

Лина. А защо мислите така?

Фудулеску. Затова, че аз познавам отхраната на Благоя. Той наистина има някаква си ръждива нравственост, според която ще се покаже твърде решителен и самолюбив.

Лина. Е, какво има от това?

Фудулеску (наднаися се и с половин глас). Какво ли? Таквоз, че той не ще умее да ви опрости за оная работа и е способен да направи най-голямата глупост, която по неговото българско разумение се нарича длъжност за чест... Разбрахте ли?

Лина (замислено). Това нещо аз вземам върху си.

Фудулеску. Колко си чудна! Той от тебе на минутата ще се отхвърли и ще вземе да търси виновният, за да го убие...

Лина. Туй не е истина. Вие не познавате Благоя: той е безкрайно добър и ще всичкото да прости, а и аз ще успея да заслужа това прощене.

Фудулеску. Той не е дотам развит, за да ви опрости – аз го зная и за да не говорим много, заповядайте да го опитаме: можете още отсега да му обадите, а че вижте...

Лина. Не, таквоз нещо не направям сега. Аз го много обичам и ме е страх да се не отхвърли от мене. В такъв случай за мене смъртта е предпочтителна.

Фудулеску. Не, гълъбичке, и в такъв случай вие ще живеете, аз познавам сърцето ви.

Лина. Далече сте от истината! Вие само ме помните такава... каквато бях в онова време, когато ви вярвах... Това отдавна замина, бае Фудулеску, и оная злочеста глупава мома, която познавахте преди пет години, сега се измени!...

Фудулеску. Да, наистина, някак сте се променила, но много ми е жал, дето не ме разбирате; работата е, че Благой може да ме вика на дуел...

Лина (завчас се развеселява). Е добре, а вие идете.

Фудулеску (става и се кланя). Да, благодаря ви, но аз още не съм полудял да уйдисвам на лудостите на Благоя.

Лина (следва да се смее). Вие пък не излизайте.

Фудулеску. То се знае, че ще се откажа. Само забележвам, че тук вие се ямузасвате, без да пресмятвате перипетиите...

Лина. Я слушай, бае Фудулеску, стига си ме подивявал с твоите теории. Аз те моля вече да се не мешаш в съдбата ми и да не ми съсипваш животът. Барем върви нанякъде, като те е страх от греховете на твоят учен и развит мозък!

Фудулеску. Е, като отида някъде, ще дойде време пак да се върна назад.

Лина. Върни се подир сватбата, но пред очите ни не се показвай. Остави ме сама да загина. Ти като се боиш от дуел, аз можа да не обаждам твоето честно име и злочесто геройство. (Смее се от яд.) Ха-ха-ха! Герой, рицар от новото време! (Ходи по сцената.)

Фудулеску (става, наскърбен отива настрана). Какво? Белки не ще мога да я раздумам, да я уговоря? Май такава е работата. Гледай колко я е изменила любовта!... (Чуди се, после към Лина.) Вие, Лино, искате да ме обвинявате затуй, че аз ви съм обичал?

Лина (спира се срещу Фудулеску. Гласът ѝ става дрезгав от вътрешна болезн). За какво мога да ви обвинявам? Вие за всичко и пред всички сте прави! И пред баща ми, и пред Мата, и пред мене, и пред Руска...

Фудулеску. А защо ми поменувате Руска? Това име отдавна е забравено в нашата къща.

Лина. По-добре беше твоето име да беше забравено, а не името на такова честно лице, което е умеяло с най-тежко презрение да отговори на мръсните ти склонности, които си показвал и към нея.

Фудулеску. А-а-а. (Хваща се за главата.) Ето какво!...

Лина (приближава се до Фудулеску). А защо се червене-

еш от спомнянията на мръсотиите си, мой смелий рицарю! Слушай! Повече не мога да ти търпя приказките, затова свършвам и ти казвам: ако ми ти развалиш сватбата, то аз ще разкажа на Благоя Славков всичко и с кървави сълзи ще му се помоля да ти награди подвигите. Той ще с тебе добре да се пресметне! Не ща ни най-малко да те жаля! Тъй да знаш! (Повръща се от него и скоро излазя.)

Явление XI

Фудулеску, после слугата

Фудулеску (сам. Улавя се за главата и полека се разплесква на столът). И тъй виж как дойде време да ми се заплати за всичко. (Подир малко мълчание.) Ама не бива! (Сепнува се, говори живостно.) Нима моята звезда няма да ме отърве? Аха! Трябва да се поработи два-три деня добре и нищо повече. Всичките им планове могат се обърна с дъното нагоре! Аша, Лино! Много ще чакаш ти за зестрата си! А че и с твоят рицар Опре не се бие! Трябва по-скоро да се пише за Вънтуреска; той мене твърде ми се харесва не само дето няма да иска зестрата и да търси някаква чест, ами още и затуй, че той е от нашите: get be get – Rumân curatū!* После трябва на Благоя да се прати едно писъмце аноним и да му се опише добре Линината чест... Туй е малко бясеца, ама нищо: всичко това ще отговаря подпълно на тяхното за мене понятия; зер те ме считат за развален човек – следователно не трябва да им противореча нито с думите си, нито с работите си. Да, и ще хортувам, и ще работя така, както те ме наричат. (Влиза слугата.)

Слугата. Заповядва ви коконата на кафе.

Фудулеску (повдига се от столът). Уф! Не е лесна работа понякога да се живее на тоя свят!... Ah, lume, lume!...** (Върви към вратата наляво.)

(Спуща се завесата.)

---

*... гет, бе, гет – чист Румънец! (рум.)

**О, свят, свят! ... (рум.)

ДЕЙСТВИЕ ЧЕТВЪРТО

Лица

Хаджи Стефания
Мата Фудулеску
Лина Хаджийкина
Елена, слугиня
Благой Славков, Линин годеник, богат арендашин, на 28 години
Драган Славков, по-стар Благоев брат, вдовец, около 35 години
Матани Вънтуреску, арендаш от средня ръка, ергенин и съсед на Фудулескови
Петър
Слуга

Явление I

Фудулеску и Вънтуреску

Фудулеску. Повиках ви, г-не Вънтуреску, за много важна работа, която се касае до вас, до наша Лина и до всичката ни фамилия.

Вънтуреску. Всякога ни е драго, г-не Фудулеску, да послужа за Лина, ако само мога да й бъда полезен.

Фудулеску. Можете, приятелю, и дори твърде много. Вие знаете, че в нашата къща без мене е станал един годеж – сгодил се е за Лина онзи недодялан българин Благой и тя като неопитна мома прибързала да му даде ръката си.

Вънтуреску (с жаловит глас). Чух, чух, г-не, и много се наскърбих!...

Фудулеску. Вие не скърбете, защото можем да развалим

тая сватба и да избавим Лина; трябва само и вие да ми помогнете!

Вънтуреску. Готов съм, г-не Фудулеску, да направя за Лина каквото обичате.

Фудулеску. Тук не трябват големи жертви. Трябва само да разкажете на Лина и на майка ѝ някои от заминалите и сегашните Благоеви маскарлъци.

Вънтуреску (въодушевен). Нима за него се говори нещо лошаво?

Фудулеску. Та и немалко! Работата е само, че не ми иде самичък да им разкажа всичкото. Ще задърдорят, че развалям сватбата на Лина за някои мои интереси.

Вънтуреску. И какво щастие, моля ви! Това е чиста пропаст! Виж какво казват, че Благой е човек саможив!

Фудулеску. Та само това ли — я? Той и в работите си не е чист: казват, като бил на служба, похарчил много от правителствените пари и сега е длъжен. Истина това е слух, ама го говори всичкият свят; а кой го казва, нека търси самси Благой, ако иска. Чу ли?

Вънтуреску. Аз ще разкажа всичкото това, ще избавя Лина. (Вади портофелят си, откъсва един лист и пише.)

Фудулеску. Ами какво пишете тамо?

Вънтуреску. Правя бележки за Благоя, дето изял правителствени пари, защото аз май скоро забравям. Ами друго нещо не сте ли чували?

Фудулеску. Научих се, че Благой имал копелета в букурещките сиротохранилища.

Вънтуреску. Да, това е истина. Чакайте да го запиша. (Пише...) Ами колко деца?

Фудулеску. А че не зная... казват, не било едно.

Вънтуреску. Ще се рече, не по-малко от шест. (Пише...)

Фудулеску. Научих се още, разбира се, от страна, че градският доктор вече не рачи и да го цери: казват, че Благой е атакасан, ако и да се не познава добре.

Вънтуреску. Да, трябва да е. По очите се познава. Да запиша и това. (Пише...)

Фудулеску. Помислете си, приятелю, това какво щастие е за Лина, като ще овдовее след една година, а може и по-

рано! Затова Благой е такъв сърдит; казват, че всеки месец менява слуга – кое им не плаща, кое ги бие...

Вънтуреску. Да запишем и това. (Пише...)

Фудулеску. Ама гледай, приятелю, да не побъркаш някак работата! Ти по-добре най-напред разправи това на тъща ми, а че сетне заедно с нея, даже и аз ще ви помогна да работим пред Лина.

Вънтуреску. Да, да, разбирам.

Фудулеску. И трябва да се побърза. Но като съм с тебе откровен, да ти кажа сега и друго нещо. Преди три дни Лина прати писмо на Благоя. С тия писма тя много му бърка мозъкът, ама и аз умеих да го управя, я... Подир два дни и аз пратих на Благоя едно анонимно писмо, в което се реших даже и да послъжа малко, че Лина не е честна... Ако това ми писмо подействува, то г. годеник не ще дойде тук; ако ли не, той трябва да се довлече днес. Затова ти се потруди преди наговото дохождане да раздумаш и Лина, и мама.

Вънтуреску. Без друго. Ами нима Лина и Благой си пишат? Колко ми е жал!

Фудулеску. Куражът си вие не губете: Лина е ваша.

Вънтуреску (с възхищение). Но тогава и аз ще ви направя каквото обичате. През всичкият си живот ще ви съм признателен за Лина (стиска му ръката), мой благодетелю!

Фудулеску. Аз ви обичам и от все сърце желая да стане това нещо.

Вънтуреску. Право да ви кажа, аз не съм достоен за такова внимание и не зная с какво да ви се отплатя.

Фудулеску. Колкото за това, г-не Вънтуреску, вам иде отръки да ми направите една доста голяма услуга.

Вънтуреску. Заповядайте само да ми кажете.

Фудулеску. Ето каква е работата: всичките пари на нашата фамилия, разбира се, и Линината зестра, са в мои ръце. Вие ме познавате, че аз парата не оставям да стои мъртва: една част употреблявам в мушията, а друга – в търговски предприятия. Сега, както виждате, стана нечаяно тоя годеж, когото аз не предвидях и не могих да приготвя Линината зестра. А тез пари, разумявате ли, трябва още

отсега да ги дам на Лина, каквото да не кажат, разумявате ли, че развалям сватбата за свой интерес. И тъй за тия пари аз се обръщам към вас — да помогнете мене, а в същото време и на себе.

Вънтуреску (нерешително). Не зная, бога ми, може да ви са потребни много пари?...

Фудулеску. Ах, г-не Вънтуреску, колко си хитър ти! С това питане санким искаш да разбереш голяма ли е зестрата на Лина, нали? О-о-о, голям дипломат сте вие!

Вънтуреску. Не е за това, джанъм; аз...

Фудулеску. Зная, зная; не трябва и да ми разправяте. Но да ви кажа аз: вие ме заемнете с 2000 жълтици. Като дам на Лина тез пари, ръцете ми ще се развържат и аз слободно и с кураж ще работя против Благоя за ваша полза. А сетне, като се ожените за Лина (почива си), а? Я помислете колко сладко ще бъде!... Разбира се, тогаз Лина ще ви даде всичките си пари като на свой мъж... Разумявате ли? Като на свой мъж... (Тупа Вънтуреска по рамото, а той премира от удоволствие).

Вънтуреску (трие ръцете си и се усмихва). Добре, ами туй белята, че парите ми са в бонове рурали.

Фудулеску. Толкоз по-добре. Аз ще ги взема според сегашният повишен курс, от който също така има да спечелите. Ами имате ли билетите у себе?

Вънтуреску. С мене? Да, ето тук (вади из джобът си една връзка), но само... (Гледа ги.) Я гледай чудо! Само за 2000 жълтици! (Подава ги.) Заповядайте!

Фудулеску. Благодаря ви. (Взема билетите и бърже ги чете. После ги тура в джобът си.)

Вънтуреску. Добре, ами разписка няма ли да ми дадете?

Фудулеску. Как не! Разписки колкото обичате, само заповядайте да ми искате. (Сяда на масата, взема хартия и скоро пише. В това време Вънтуреску чете други бонове доменияш, хубавичко ги свива и ги туря в джобът си.) Заповядайте, готово. (Дава му разписката.)

Вънтуреску (скоро взема разписката и с разтреперани ръце я намеща в портофелят). Ах, чакай... (Вади я пак с разтреперани ръце, та я чете и сетне пак я туря в портофе-

лят). Благодаря ви, г-не Фудулеску.

Фудулеску. Благодарение не трябва, ами се залавяйте юнашки за работа.

Вънтуреску. Да, още отсега. Ами, такова... г-не Фудулеску, след сватбата ни, ако Лина залиби другиго, бога ми, тогава умът си изгубвам...

Фудулеску (смее се). Ха-ха-ха! Какъв сте чуден! Ами че може ли да бъде по-добро нещо от туй, ако жената си намери и други любовник? Тогава тя е по-весела, оставя мъжа си на рахат — а това е домашна благодат. Зер от това нито вие, нито жена ви губите нещо, напротив, печелите... Още, mon cher, помнете, че в къщи трябва да има равенство и пълна свобода и за двете страни. Тъй живее сега цивилизованият свят. О! Аз бих целунал краката на оногози, който би имал добрината да погъделичка жена ми и да я поразвесели, ама белята е това, че няма такъв!

Вънтуреску. Тъй е то, ама все пак е афронт.

Фудулеску. Вие слушайте мене, приятелю, и всичко ще бъде добре... Даже и ако се случи Лина да вземе Благоя (което аз никак не вярвам), то вашето положение ще бъде по-сладко: тогава ще се потрудите да й станете любовник и ще бъдете по-благополучен. Тъй, приятелю, се живее в нашето любезно отечество Румъния... Но да оставим това. (Става.) Вие поседете тук, а аз да ида да ви пратя тъща си, после и Лина. Току като посвършите с тях, ще дойда и аз.

Вънтуреску. Добре, добре; а доде дойдат, аз ще се приготвя. (Вади из джобът на джилетката си листът, доближава се към авансцената и чете.)

Фудулеску (на излизане). Ама гледайте да не упърпате работата!

Вънтуреску. Ще гледам, ще гледам. (Започнува пак да чете.)

(Фудулеску излиза откъм лявата страна.)

Явление II

Вънтуреску, после Петър

Вънтуреску (чете високо и скоро). Теглен е на съд за правителствени пари; в Букурещ има шест копелета – три момчета и три момичета; той самичък е охтичав – днес-утре ще умре; слугите си бие без причина, платките им не дава, с всякого се кара – отхвърлен е от обществото... (Петър крадешком дохожда зад Вънтуреску и го плаши.)

Вънтуреску (крие листът). Ах, как ме уплашихте! Сърцето ми трепна!...

Петър. Пък аз влязох... Гледам – сричате лекция; чакай, рекох, да послушам...

Вънтуреску (уплашено). Белки чухте каквото четох?

Петър. Разбира се. Преди всичко обърнах внимание на копелетата... Хубав годеник за Лина! Една сюрия незаконородени деца имаш и ми се молиш да ти склоня сестра си!

Вънтуреску. Та това не е за мене, Петре!

Петър. Ами за кого?

Вънтуреску. Това е секрет.

Петър. А като е секрет, аз сегичка отивам да кажа на Лина всичкото... Туй трябва да е ваша работа...

Вънтуреску (много уплашен). Моля ви, Петре! Какво правите вие с мене? Хич ергенин човек може ли да има деца?

Петър. И-и-и! Как пък не може да бъде?! Женен човек има законни деца, а това е чисто ваша работа.

Вънтуреску. Не, Петре, това е за Благоя.

Петър. За Благоя? А отгде научихте това?

Вънтуреску. Аз ли?... Отгде ли?... Отстрана... (Предъвква.) От светът...

Петър. От кой свят?

Вънтуреску. Тоест от публиката, от всичките хора...

Петър. Не, това не става тъй; трябва някой да те е слъгал.

Вънтуреску. А кому са потребни такива работи да измисльова за Благоя?

Петър. Как кому? Ето например вам.

Вънтуреску (обидено). Аз с Благоя нямам никаква работа, а това светът говори...

Петър. Добре, аз ще обадя това на Лина, а тя по-скоро от мене ще ви накара да ѝ разправите.

Вънтуреску (уплашено). Моля ви, Петре, не казвайте нищо на Лина, не ми побърквайте работата. Аз ще ви разкажа всичката истина. Всичкото това чух от г. Опря Фудулеску.

Петър. А-а-а, сега аз разбрах! Чакай сега хубаве да ти постеля и да ти разваля всичката работа!

Вънтуреску. Моля ти се, Петре! Напротив, аз очаквах от тебе да ми помогнеш...

Петър. Да, да, г-не Вънтуреску. Аз пò съм благодарен да помогна вам (сяда), отколкото на Благоя, ами се пошегувах. Зер вие вече ми обещахте вашият хат, а от Благоя каква полза? Само едни нравоучителни разговори...

Вънтуреску (съживява се). От все сърце ви благодаря, Петре. (Стиска му ръцете.) Моля ви, сега, като дойде майка ви, аз ще ѝ разкажа таз бележка (вади и показва листът), а вие ми помогнете да уговорим и нея, и Лина да се отрекат от Благоя и да му стане носът е-е-е такъв. (Показва какъв нос.)

Петър. Е-е-е такъв. (Прави нос на Вънтуреска.)

Вънтуреску. А че сетне ще си поиграем на сватбата.

Петър. То хубаво, ами аз пред мама не мога да ви помогна: на нея не ми минава дума.

Вънтуреску. Тогава пък можете да приготвите Лина, като ѝ разкажете всичкото...

Петър (става). О! Това мога, ако искате, и сегичка.

Вънтуреску (и той става). Да, да, по-скоричко разправете ѝ всичко... Ама да не забравите нещо! (Изважда листът.) Обичате ли да ви повторя? (Задълбочава се в четене.)

Петър (прекъсва го). Не, не трябва: аз и така помня. (Върви право към вратата и се среща с майка си, която се отвръща от него, а той ѝ казва:) Не вярвайте, мамо, каквото ви каже Вънтуреску. Той лъже! (Излиза.)

Явление III

Вънтуреску и Хаджийката

Хаджийката (след Петра). Махай се отпреде ми, невернико!

Вънтуреску (съгледва Хаджийката, скоро се приближава, покланя й се, целува й ръка и й подава стол). Много ми е драго, господже, че ви видях. Как сте със здравето, как се поминувате?

Хаджийката. Зле, зле, сине! Здравето ми иди-доди, ама за живеенето ми не питайте: тежки години настанаха!... И то най-много с челядта: Пею отведе Руска, стават толкова години; а Петър, пази боже, на човек не прилича... не зная кой го така хаби.

Вънтуреску. Може да е Благой, с когото Петър твърде много се дружи.

Хаджийката (уплашено). А какво, белки Благой е лош човек?

Вънтуреску. А че може ли да бъде по-лош, г-же? (Скоро измъква листът, загледва се в него и говори.) Когато е бил на служба, изял няколко хиляди правителствени пари, в Букурещ има шест деца незаконородени, на слугите си не плаща платките, с всичките хора се кара, а него да го погледнете, темянът в ушите си носи – охтичав...

Хаджийката. Хи-и-и! Страшни работи ми казахте! Пък той е годеник на Лина...

Вънтуреску. Да, за нейна зла чест. То можеха да се намерят и по-достойни хора, ама на тях се отказа...

Хаджийката. Ех, сине, какво да сторя, като тя не рачи нито да ме попита? Сегашните деца станаха по-умни от родителите си. Аз барем да й разкажа всичко това, ами кой ви го каза?

Вънтуреску. Кой... (Замислюва се.) Разбира се, хората, всичкият свят говори...

Хаджийката. Аз без друго ще й разкажа, а че и на Опря трябва да се обади.

Вънтуреску. Аз вече приказвах с г. Опря. Той ми каза,

че отдавна знае тез работи, ама Лина не го слуша. (Влизат Мата и Лина.)

Явление IV

Същите и Мата и Лина

(На вратата стои Петър.)

Вънтуреску (здрависва се с Лина, а на Мата целува ръка). Нещо не сте весела, Лино, как сте със здравето?

Лина. Благодаря, добре съм.

Хаджийката. Я послушайте, дъщерки, какво ми разказа за нашият зет г. Вънтуреску...

Лина и Мата (заедно). Ние знаем това, мамо...

Вънтуреску. А че отгде?

Мата. Сегичка Петър ни разказа всичкото. О, той ни обади такива страшни работи за Благоя, щото Лина се двоеуми да го вземе или не.

Вънтуреску (радостно). Да, Лино, имате право. (Погледва си листът.) Човек даден под съд, човек охтичав – какъв мъж ще ви бъде той?

Лина. Ами каква е тая записка в ръцете ви? Възможно ли е? (Пружи ръка да вземе листът.)

Вънтуреску (отдръпва ръката си). Бележка, за да си напомням... (Скоро, за да скрие листът в задният джоб на сюртукът си, изтървава го и пада доле, без да го съпикаса). Да, Лино, той е страшен човек, а могат да се намерят други по-достойни хора... (Мата, без да я усети Вънтуреску, взема листът и чете.)

Лина (към Вънтуреска). Тоя по-достоен сте вие, нали?... Това аз два пъти вече съм чувала, г-не Вънтуреску. Вие можехте да обадите мене тия глупости, а не да безпокоите мама.

Вънтуреску. Какви глупости, моля ви, Лино? Тук работата се касае за доброчестината ваша и на всичката ви фамилия. Благой е такъв страшен човек (търси листът в джобът си), такъв...

Лина. Ами от кого се известихте за това?

Вънтуреску. Как от кого? Светът, т.е. публиката, всичките хора... (Търси листът с голямо безпокойство.)

(Влиза Петър.)

Явление V

Същите и Петър

(Лина сяда край майка си и й шепне нещо.)

Мата. А какво търсите, г. Вънтуреску?

Вънтуреску (с безпокойствие). Кърпата съм си загубил.

Петър. Не обичате ли да се обришете с моята? (Подава му кърпата.)

Вънтуреску. Не, не трябва. (Пак търси листът.)

Мата. Чини ми се, листът търсите, нали? Ето го. (Посочва листът.)

Вънтуреску. Я виж! Моля ви... (Доближава се към Мата и посяга да вземе листът.)

Мата (оттеглюва ръката си и сетне пак я пружи и му подава листът и пак си оттеглюва ръката назад). Белки така лесно? Чакайте по-преди да го прочетем!

Вънтуреску (става май с борба да вземе листът). Моля ви се, г-же, дайте ми го!

Лина. Нима вие искате да се покажете юнак пред господжи? О! Хубав пехливанин! Седете, моля ви, мирно!

Вънтуреску. Ща седна, Лино, аз съм ваш роб... (Сяда.)

Мата (чете листът). „Г-н Опрю Фудулеску ми се моли да обадя за Благоя, първо, че той похарчил няколко хиляди жълтици правителствени пари..."

Вънтуреску (скоро скача). Моля ви, за бога, не четете!

Лина. Хайди-де-е-е! Нали рекохте да ме слушате?

Вънтуреску (покорно сяда). Ето, аз седнах, Лино...

Мата (чете по-нататък). „... и за това, разбира се, ще бъде предаден на съд." По-натам. (Чете наум.) Ту-у-у! Каква лъжа! Уж Благой имал в Букурещ копелета!... Но аз зная... там се учил синът на по-старий му брат Драгана.

Лина и Петър (смеят се). Ха-ха-ха!

Вънтуреску (и той се смее). Ха-ха-ха!

Хаджийката. О-о-ох! Слава богу! Сега съм спокойна, че всичко това било лъжа.

Мата. Мамо, аз вярвам, че всичко това Опрю е направил на шега. (Към Вънтуреска.) Нали така, г-не Вънтуреску?

Вънтуреску. Джанъм, така: г-н Опре се пошегува...

Мата. Разбира се, пошегувал се е... (Влиза Фудулеску.) Ха, разгеле, ето и Опрю!

Всичките. Да, пошегувал се е...

Явление VI

Същите и Фудулеску

(Вънтуреску бърже отива при Опря и му шепне нещо на ухото. Опрю плюва от яд.)

Мата. Ето, Опре, ние всички ще се оплачем от тебе. Ти си се пошегувал пред г. Вънтуреска, пък той без малко щеше да разтропи мама.

Вънтуреску (свършва шепненето). Да, г-не Фудулеску, без вас аз се намервах в такова едно трудно положение...

Фудулеску (с досада). Е-ех! Вие все в такова положение се намервате... (Към действующите лица.) Право да ви кажа, аз наистина се пошегувах: рекох да опитам Лина как обича годеникът си.

Вънтуреску. Хай-де де-е-е! Такова нещо не очаквах!...

Петър. Хай-де де-е-е! (Прави на Вънтуреска отзаде му нос.)

Лина. Така, бае, вие всякога се шегувате. Дали не сте се пошегували и тук, дето виждам, че Благой не дохажда?

Фудулеску (на Вънтуреска с половин глас). Той няма и да дойде, не губете кураж!

Вънтуреску. Ах, мой благодетелю! (Влиза слугинята.)

Слугинята. Заповядайте, приготвено е кафе в софраджерията. (Излиза.)

Хаджийката (подига се да стане). Уф! Голям задух! Да се бяга оттук. (Върви към вратата.)

Фудулеску. Аслъ, мамицо, днес беше горещо.

Петър (на Вънтуреска). Ами вам не беше ли ви студено?

Вънтуреску. Ох, не питайте! (Маха с ръка.) Готов бях в дън-земи да се скрия! (Петър го взема под ръка и отиват.)

Фудулеску (на жена си). Аз зная, Мата, че ти за себе си се трудиш; но мене от все сърце ми е драго и кълна се в аллаха, че ти желая добра сполука!

Мата. А-а, не; такова нещо нито съм помислила... (Излизат всичките освен Лина.)

Явление VII

Лина, а после Елена

Лина (сама). Ох, боже, колко ми е омръзнала тая къща от тия пусти интриги!... Дано по-скоро дойдеше Благой! Ами дали не му се е случило нещо, та се забави толко! (Елена тича вътре.)

Елена (запъхтяна). Ух, сложих им кафе и по-скоро дотърчах до вас. Е, как е?

Лина. Слава богу, всичко добре се свърши. Отпърво мама беше разуротена, но сетне Петър и Мата я успокоиха. Благодаря им!

Елена. Ах, Лино, да беше видяла Опря, когато излезе оттук, от яд, че не сполучили плановете му, беше почервенял като рак!... Ами вие защо сте тъй нещо невесела?

Лина. Та как да съм веселена, Елено? Благой сам ми писа, че ще дойде таз сутрин, а и досега го няма.

Елена. Малко ли работи има да го позабавят, а? Не бойте се, скоро ще той да прехвръкне с крилете на любовта. Вие знаете колко много ви обича!

Лина. Да, може...

Елена. Какво „може"? Това е истина и вярвам, че ще бъдете честита.

Лина. Ех, Елено, бъдещето не може човек да знае... (Полека и незабележимо влиза Благой.)

Явление VIII

Същите и Благой (облечен като пътник, но спретнато)

Благой (наближава Лина). Бъдещето ще е мирна, светла доброчестина, Лино!

Лина. Ох, боже! (Обръща се към Благоя.) Колко ме уплашихте, Благое!

Благой. Упростете ме, Лино! (Взема ѝ ръката, глади я и я целува.)

Лина (без да си оттеглюва ръката). Не ви прощавам, повече затова, дето закъсняхте.

Благой. Простете ме обеднъж и за двете грешки. (Взема и другата ѝ ръка и целува наред и двете.)

Лина. Е, добре; ама току сега ви прощавам.

Благой (пуща ръцете ѝ и покланя ѝ се). Благодаря ви, душице, вие сте много добра. (Към Елена.) А-а! Добър ден, Елено!

Елена. Добър ден, г-не Благое! (Подава му ръката си.) И прощавайте, аз трябва да ида да ви приготвя кафе. (Тръгва.)

Благой. Да, ако сте тъй добра, додето малко се окопитя от пътуването.

Елена. Добре, добре; окопитете се... (Излиза.)

Явление IX

Благой и Лина

Лина. А как полегинка дойдохте, Благое!...

Благой. Да, за да не уплаша майка ви: тя май се бои от нечакани неща.

Лина. Ама ние знаехме и ви чакахме: току като се зазаряше, аз станах...

Благой. Мила моя, какво ангелче сте! (Целува я.)

Лина. Вие казвахте да доведете и брата си. Ами къде е той?

Благой. Той отиде при Петра – те са приятели, а аз при

вас. Ами вашите къде са?

Лина. В другата стая, пият кафе. (Мълчание...) А аз, Благое, днес много бях измъчена: огорчиха ме с мръсни интриги за вас.

Благой (завчас променява гласът си). Сегичка Петър всичко ми разправи. И тая гнусна интрига на зетя ви скоро ще се свърши, Лино. Петър ми каза още, че Опрю правил тия работи само за това, защото е пръснал всичкия ви имот и е изял и вашата зестра...

Лина (скоро). Да, да, това е причината.

Благой. Е добре, Лино! А за кого ме мисли той? Белки аз ще взема да му търся сметките! Това е ваша работа, а не моя.

Лина. Да, много ми е жал за сестра ми, а не за него...

Благой. Така е, мое ангелче, Лино! Но бог ще всичко да оправи...

Лина. Колко сте добър вие, Благое! (Взема му ръката и я стиска.) Ами кажете ми обичате ли ме?

Благой (с възторг). О, как не, Лино?

Лина (още по-любезно). А много ли ме обичате?

Благой. Много, много, твърде много, Лино!

Лина. Милозлив сте, Благое! Приближете се малко, моля ви, да ви целуна по челото. (Благой се приближава. Целува го.) Нà, така!

Благой (нежно). Ами с нашата сватба, Лино, бива ли да прибързаме?

Лина. Да. (Влиза Мата. Лина и Благой скоро си отнемат ръцете.)

Явление X

Лина, Благой и Мата

Мата. Гълъбчетата, гълъбчетата! Я гледай как се обичат!... Добре дошли, г. Благое!

Благой. Добре намерили, г-же! (Подават си ръцете. Благой ѝ целува ръка, а Мата страстно го целува по бузата.)

Мата. Мене Елена ми каза полегинка, че сте дошли, и аз

(кокетливо) побързах да ви видя.

Благой. И за това, и за друго трябва да ви благодаря, г-же! Чух от Петра, че вие много сте се борила заради мене...

Мата. Да, поборих се малко.

Благой. Много ви съм благодарен. (Пак ѝ целува ръката и тя, Мата, отново го целува.)

Мата (любезно погледва на Благоя). Някак ще се отплатиш... (Към Лина.) Послушай, Лино! Иди, сестрице, кажи мами, че е дошъл Благой, а то май не е работа и двете тук... (Лина става.)

Благой. Не забравяйте, Лино, да им кажете, че аз дойдох с брата си.

Мата. Ами где е той?

Благой. При Петра, преоблича се.

Мата. Така, така; ти, Лино, обади на мама...

Лина. Сегичка. Може и всичките да ги доведа тук. (Върви към вратата.)

Мата. Твърде добре.

Лина (във вратата). Прощавайте, Благое, за всякога! (Праща му няколко целувки.)

Благой (отговаря ѝ на целувките). Пратете ми кафе, Лино!

Лина (зад вратата). Добре. (Излиза.)

Явление XI

Благой и Мата

Мата. Ах, Благое, каква война беше тук за вас!... Едвам обрулих моят вонещик. Нà, четете да видите с колко престъпления беше ви натрупал! (Подава му листът на Вантуреска.)

Благой (бързо чете листът). Всичко това Петър ми обади. (Дава листът на Мата.) И мъж ви е подкачил тия интриги, види се, само за едни никакви пари!

Мата. Да, за зестрата на Лина, той наистина беше утеснен.

Благой. И за това той трябваше да се споразумее с Лина, а не да интригува против мене!

Мата (оплаква се). Какво ли не съм си потеглила с него! Вие не щете и повярва, Благое, да взема да ви казвам...

Благой. Да, г-же, много ми е жал за вас.

Мата. Благодаря, зетко, ако позволявате да ви нарека тъй. (Благой се кланя.) Дайте да ви прегърна като братец. (Нежно го целува по челото.)

Благой (полегичка се оттеглюва). Благодаря ви! (Влиза слугинята, слага кафето и отива, като оставя вратата отворена. Благой сяда малко далечко от Мата.) Ах, да, аз забравих да ви обадя една грозна новина; вчера получих едно безименно писмо...

Мата. Ами какво ви се пише в това писмо?

Благой. Мръсна работа и не зная да ви я обадя.

Мата. Хубава работа! Първо възбудихте любопитството ми, а сетне да не ми обадите?

Благой. Добре, да ви кажа, ами ми се обещайте, че за това никому нито дума няма да кажете, най-вече на Лина, защото клеветата на нея се отнася. (Подава й писмото.)

Мата. Честно слово, че никому няма да обадя. (Скоро чете. После.) Ха-ха-ха! И за това ли ще мислите! Белки не се сетихте от кого е това писмо? Това [е] работа пак на моят пуяк. Ама нищо не вярвайте. Всичко е лъжа: Лина никого не е любила; освен роднините си в село никого не е видвала.

Благой. Добре, аз не вярвам. Ами ако мъж ви заедно с идиотинът Вънтуреска замислят пак нови интриги? Разбира се, мене нищо, ама Лина ще огорчат твърде много.

Мата. Не бойте се. Позволете ми да скъсам това писмо. (Къса писмото на дребно и го хвърля.) Мъж ми днес се успокои: отнякъде е намерил пари за Лина. Ами гледайте по-скоро да се направи сватбата.

Благой. Да, и аз желая това, само ви моля да ми помогнете и в тая работа.

Мата. С благодарение, но само... (говори сериозно, но и лукаво) и вие да ми се отплатите за тия услуги. Аз не искам от вас невъзможни работи.

Благой (говори любезно). Да, добре; но желанието ви да не ми нарушава правилата.

Мата. Вие май се обтягате, отказвате се от обещанието си.

Благой (сериозно). То се знае, като искате да се възползувате от безизходното ми положение! Това е трудно.

Мата. Хай-де де-е-е! Трудно. Ще видите, че никак не е трудно. Подир сватбата вие с Лина ще ни дойдете на гости: тогава мъж ми ще иде на Букурещ...

Благой. Добре, добре, видя щем...

Мата. Ама ако ме излъжете, хубаво помнете, че ще си отмъстя. Знаете ли какво е женското отмъщение? От жена няма по-страшно и по-безмилостно нещо, когато тя е отхвърлена и оскърбена! Обидата рядко прощавам, но не забравям я никога!

Благой (уж уплашен). Да, аз се боя от вас, страшни сте!

Мата (кокетливо). Страшни, да!

Благой (покланя й се). Простете ме, че исках да кажа прекрасни, а не страшни. (Зад сцената се чува ходене. През отворените врата отдалече се вижда Драган Славков.)

Мата. Това трябва да е г. брат ви? (Гледа към вратата.)

Благой. Да, той е. (Става и отива му насреща.)

Мата (и тя става и върви към авансцената). Най-сетне аз ще се разплатя и с двамата: и с Опря, и с Лина, за да знаят и те кога са ме ядосвали едно време... (Прави им нос.) Ох, славно отмъщение! (Благой води брата си под ръка през всичката сцена към Мата.)

Явление XII

Мата, Благой и Драган (облечен в черни дрехи)

Благой. Позволете ми, г-же, да ви представя брата си.

Мата. Много ми е драго; (към Драгана) всинца отдавна желаехме да ви видим. (Подава му ръка.) Заповядайте, моля, седнете! (Сядат.)

Драган. Отдавна и аз желаех, но не можах да дойда порано. Та и сега в тая горещина?! Ама Благой като рекъл да

вървим... Заряза и работа, и всичко...

Благой (на шега). Ти ме клеветиш, брате, нима аз нищо не работя?

Мата (към Благоя). С това брат ви не ви кори, ами казва, че вие сте отрупани с много други работи освен мушийските.

Благой. Боже мой! И вие, г-же, на мене нападате. Горките младоженци всякога и всъде тях блъскат!

Мата (става обеднъж). У-у-у! Аз съм се заседнала тук, а вие още никого не сте видели. Да ида да видя къде е Лина. (Върви към вратата и се обръща.) Ако обичате, господа, да пушите, заповядайте, направете си цигарки. (Излиза.)

Драган (скоро). Е, Благое, как се свърши оная комедия?

Благой. Нищо, всичко е вятър: и писмото е написано от Фудулеска, само почеркът не е негов.

Драган. Петър ми разправи за всичките тукашни интриги. Твърде дързък мръсник е Фудулеску.

Благой. Да, но той е мирясъл малко, защото е намерил отнякъде пари, за да се разправи с Лина.

Драган. И така да е, но ти, Благое, се сродяваш с развалени хора, влизаш в недобра фамилия...

Благой. Ах, брате, не ми казвай това. Аз ще взема Лина, а с фамилията им нямам никаква работа.

Драган. Уверявам те, Благое, че с тая си любов ти съвсем ослепя. Ами оная господжа, дето излезе, да не е жена на Фудулеска?

Благой. Да, току много ми досажда със своята прекалена любезност.

Драган. Видиш ли? Нà, между тия хора се е възпитала и Лина!... Много си ослепял, брате!... (Зад вратата се чува ходене.)

Благой. Късно е вече сега! (Влизат Хаджийката, Мата, Лина, Петър, Фудулеску и Вънтуреску.)

Явление XIII

Същите и Хаджийката, Мата, Лина, Петър, Фудулеску и Вънтуреску

(Общо движение в сцената. Благой се покланя и сам препоръчва брата си. Сядат Фудулеску и Вънтуреску един до други, сетне Петър, малко зад тях останалите, кому и где се случи.)

Благой (към всичките). Позволете ми да ви представя брата си...

Хаджийката (към Драган). Много ми е драго, свате, чувах за вас, че сте добър домакин.

Драган. По малко, г-же. Като живееш в село, и домакинството е потребно.

Хаджийката. Така, ама сегашното домакинство с тия опаки слуги май не си е за прехвала.

Драган. У нас с брата ми, слава богу, всичко отива добре.

Хаджийката. Ами далече ли ви е оттук мушията?

Драган. Не е дип далече: около шест посул дотам.

Благой. Да, близо: например мене един вагабонтин ми пратил от вашата пласа преди два дни едно писмо, което аз получих вчера. (Драган и Мата отведнаж погледват на Благоя.) Ще се каже, пощата пристигва в 24 чàса. (Петър прави на Фудулеска отзаде му нос.)

Хаджийката (на Драгана). Ами вие, свате, чувам, сте вдовец нали?

Драган. Да, за зла чест.

Хаджийката. А дечица остави ли ви покойната?

Драган. Всичко едно (гледа вторачено на Фудулеска), което се учи в Букурещ. Но, свахо, ако би биле много, например шест деца, то човек без съпруга, пази боже, не може ги отгледа... (Петър пак прави нос на Фудулеска.)

Фудулеску. Аз мисля, че когато децата останат без баща или го съвсем не знаят, е още по-лошавото.

Драган. Според бащата. Има и живи бащи, които олупат всичко – и свое, и женино, а че и чуждо докопат, нà, от

такива шарлатани да пази господ! (Петър пак прави нос на Фудулеска.)

Фудулеску. Да, ама има и такива, които злоупотребяват гостоприемството.

Драган. Да, но понякогаш и домакинът злоупотребява хубавите наши словенски обичаи. (Мълчание.)

Благой. Аз ще оправдая дометването на г. Фудулеска и ще злоупотребя благодарността на домакините. (Обръща се към Хаджийката.) Аз ще ви моля да назначите денят за нашата сватба. (Малко едно движение у всичките.)

Хаджийката. Не зная, Благое, на Лина още шият дрехите, готови ли са, не са ли? (Няколко погледа върху Фудулеска.)

Фудулеску (става и доближава до Хаджийката). Аз виждам, мамицо, че вие се стеснявате за Линината зестра. Парите ѝ отдавна са готови. (Вади ги из джобът си.) – ето ги, заповядайте, та ги пресметнете.

Хаджийката (взема парите и ги туря в джобът си). Белки ти не си ги чел?

Благой. И тъй, мамо, ако ми дозволявате да ви река тъй, сега като е работата само за дрехите, аз мисля, че е възможно да се назначи денят на сватбата ни и добре би било да не бъде по-късно от една неделя.

Хаджийката. Както обичате, сине; назначете си сватбата с Лина, а аз за всичко ще ви благословя.

Лина. Твърде добре, мамо! (Към Благоя.) Благое, ние с тебе утре ще се разговорим за това.

Благой. Да, Лино, това вече зависи сега от вас; колкото за мене, аз съм готов.

Фудулеску. А аз за срамост не ще мога да се повеселя на вашата сватба, затова още отсега (обръща се към Благоя и Лина) ви честитявам съпружеският живот и надея се, че ние с вас, г-не Благое, както и със свата Драгана няма да се разделим като неприятели, ако и да се малко спорекохме.

Благой и Драган (заедно). А, не, ние вече с вас съвършено се примиряваме, свате!

Фудулеску. И това го казвате сериозно?

Благой. Разбира се, ние не сме принудени от някого да

ви го изповядаме. Неразборията се вече свърши и ние оставаме съвсем равнодушни към преминалото. Но като ви говоря тъй откровено, позволете ми да ви кажа, че не трябваше по тоя начин да опитвате нашата любов с Лина. Вие можехте направо да ни разкажете всичко и тогава не щяха да се случат тия неприятности.

Хаджийката (задрямала, сегиз-тогиз се сепва).

Петър и Драган (Петър и Драган под ръка приближават до Благоя). Ние отиваме, Благое!

Драган (към Фудулеска). Сбогом, свате, засега; добро видение! (Излизат с Петра.)

Фудулеску. Сбогом, сбогом; добро видение и прощавайте!

Хаджийката (повдига се от столът, прозява се и казва на Вънтуреска): Ох, аз много се заседях, та съм и задрямала... Проводете ме сине (търка си очите), до стаята ми, гледам, че тук с никого не сте заняти.

Вънтуреску. С благодарение, г-же! (Дава й ръка и полека я води към вратата.)

Хаджийката (към Благоя). Не връзвай кусур на старините ми, Благое! Аз ще ида да си почина малко, а че сетне ще се видим. (Излизат с Вънтуреску.)

Благой (към Хаджийката). Да, мамо, вие си починете малко, а че имаме време и за виждане. (Към Фудулеска.) Аз не съм злопаметен човек, г-не Фудулеску, разбирах трудното ви положение и забравям всичко преминало.

Фудулеску. Благодаря ви, Благое, вие сте отличен момък. Ами идете у Петрови, те там ви чакат с Драгана. Засега добро видение. Утре ще дотърча до вас, за да се простим. (Стискат си ръцете.) Сега ме извинете, че имам да пиша някои писма. (Покланя се.) Сбогом, Благое!

Благой. Добре, заповядайте, само да не е рано, защото аз ставам май късничко. (Върви с Мата надясно.)

Фудулеску (върви към вратата наляво). Прощавайте, Лино! (Излиза.)

Явление XIV

Същите без Фудулеска

Мата. Е, полибете се тук на рахат, аз не ща да ви бъркам – ще си отида.

Лина. О, не; ние сегичка ще отидем при Петра. Той е приготвил за Благоя обед, става три дни как си бие главата за това.

Благой. Да, трябва, време е вече...

Мата (дълбоко въздиша). Ух, пък аз да отида при моят брилянт, за да го скрия във воаяжът; щом го изпроводя, като че една планина ще се смъкне от гърбът ми – толкова ще ми олекне! (Върви наляво.) Поиграйте си, гълъбчета, поиграйте, додето... (Излиза.)

(Спуща се завесата.)

ДЕЙСТВИЕ ПЕТО

Лица

Благой и Драган Славкови
Петко Вълков, старец на 70 год[ини], вет и верен слуга на Славкови
Фудулеску
Хаджи Стефания – Ганчовица
Мата
Лина
Петър
Слуга

(Между четвъртото и петото действие минават няколко месеци.)

Салон в къщата на Славкови, в село; направо има стъклена врата, води през балконът в градината; и от двете страни на вратата по един прозорец – гледат все към градината; надясно врата, води в Линината стая; наляво друга врата – води в писалището на Благоя. Салонът е накичен богато и с вкус.

Явление I

(Благой седи край масата подпрял се с ръката си и дядо Петко близо до него стои с почит.)

Петко. Какво така, дядовото, ти си нещо угрижен?

Благой. Нищо не ми е; така ти се чини, дядо Петко.

Петко. Как да ми се чини! Аз, дядовото, отдавна съм съпикасал, ами не смеех досега да те попитам. Недей ми се сърди.

Благой. Па защо да ти се сърдя? Казвам ти само, дядо

Петко, че ти се лъжеш.

Петко. Дай боже да се лъжа! Ама не, старите хора добре съпикасват: отдавна гледам, дядовото, ти не приличаш на себе си. Да си весел, не си; а на лице току се меняваш: от зле по-зле...

Благой. Види се, дядо Петко, че старост ме нагъва.

Петко. Господ да те благослови, дядовото, и да остареш. Ама га каква старост те е патила? 35 годинки стават, как съм в бащината ти къща, това кой го не знае? Пред очите ми ти си се и родил, и пораснал. Ти се роди тамам в чумавата година.

Благой. Е, видиш ли, дядо Петко? А ти казваш, че съм млад!

Петко. Та каква старост – тамам на време човек си, дядовото. И здравето ти по-преди, слава богу (кръсти се), какво добро беше! Пък сега, откак доведохте младата господарка, на човек не приличаш.

Благой. Остави ме, дядо Петко, не ми приказвай за това!

Петко. Твоя воля, дядовото, ако щеш ме и закла, пази боже (кръсти се); ама аз ти казвам, че отдавна мислех да те погълча за това и все не смеех; хади, казвах си на умът, да го не ядосвам. Тая напаст може скоро да побегне от него – господ ще го помилва за добрините му. Пък то, колко повече се минува време, по-зле ти става, а не по-добре.

Благой. Така, дядо Петко, здравето ми е малко побъркано, ама ще премине...

Петко (дълбоко издиша). Дай боже да ти премине. (Кашля и с предпазване приближава до Благоя. Говори полека.) Аз, дя-ха-до-хо-вото, още едно нещо исках да ти продумам: нà, такъв ми е палежният старешки език, не мога да го удържа...

Благой (болезнено). А че какво-о-о още?

Петко. Така, дядовото, ща ти похоротувам за младата господарка... (Благой се намръщва.) Вие не живеете с нея, както е дал господ: аз прекарвам 70-та година, а още не съм виждал мъж и жена да живеят на башка.

Благой. Мълчи, старче, моля ти се!

Петко (следва). Живеете като чужди, по цели недели се

не виждате...

Благой (става). За бога, дядо Петко, върви си оттука! (Петко покорно и скоро отстъпва на пръсти, отива към вратата, спира се там и тежко въздиша. Благой приближава до Петка и се спира; говори с вълнение.) Аз, дядо Петко, да ти кажа, мога скоро да умра, но ти за себе си не се грижай: аз вече всичко съм наредил – не съм забравил и тебе. Тато, когато умираше, ти прости и борчът и ти даде още готови пари 3000 гроша, но ти пак не се отдели от нас, ти много си ни обичал!

Петко. Какво думаш ти, дядовото? Аз това не ща и да слушам. (Скръства си ръцете, после се кръсти.) Боже мой, каква е пък тая работа сега?

Благой. Благодаря ти, дядо Петко, че ме жалиш, ама на горчивината ми ти не можеш да помогнеш.

Петко (с учудване). Наистина, ти си изпатил нещо! Право да ти кажа, като се върне брат ти Драган, всичкото ще му обадя...

Благой. И брат ми не може да ми помогне. Той знае всичко, преди да му обаждаш ти.

Петко (в изумление). Боже и св. Богородице! Каква е тая напаст? (Благой пак сяда край масата.) Дяволска сила те е сполетяла, дядовото...

Благой. Казвам ти, дядо Петко, че не съм здрав – и толкова! Чу ли?

Петко. Пък тогава, дядовото, полекувай се малко. Малко ли хекими има, които като с ръка вадят болките? (Благой не отговаря.) Нà, тук в село доходиха духовници и с една чудотворна икона. Ние с баща ти, бог да го прости, сме обиколили цял свят заедно и с очите си видяхме божиите чудеса и в Св. гора, и в Рилския манастир... Господ избавя човека от всякакви болки и беди...

Благой. Благодаря ти, благодаря! Аз виждам, че ти ме обичаш като мой баща. (Заплаква. После става, прегръща Петка и пак сяда, като си брише очите.)

Петко. А как, дядовото, да те не обичам? Аз съм те отгледал от мърва месо на ръцете си. Зер господ челяд не ми даде... (Въздиша.)

Благой. Не грижай се, дядо, всичко това може и да мине.

Петко. А как да се не грижам, сине? Я виж, че ти си взел да ми бъбреш за умиране!...

Благой. Изпуснах такава дума, ама ти се не грижай и недей да ме безпокоиш повече.

Петко. Не ща, сине! Прощавай ми на стариите, ако те увредих. (Мълчат.)

Благой. Ами брат ми Драган не върна ли се от лов?

Петко. Не е още; той ще дойде чак за обед. (След малко мълчание.) Той тури работници да покрият житниците, а ти, дядовото, за да се позалъжеш, иди се разходи и погледай как работят.

Благой. Аз си имам други залиси, а те там нека си работят.

Петко. Все можеш и ти да ги погледаш... Те са откъде Софишкото и да видиш какви хубави песни пеят!

Благой. Право да ти кажа, дядо Петко, аз не мога да отида: имам да пиша някои писма, та иди ти да ги наглед-ваш...

Петко. Като е така, дядовото, да ида, че те сами другояче работят. Хем да ги накарам и да попеят малко, а ти послушай. Житниците са близичко тук, та се чуе добре. (Покланя се и излиза през балконът. След него чува се в сцената шум от удряне топори, трошене и превиване пръте.)

Явление II

Благой (сам). Отистина аз ще да съм се изменил. (Става и отива към огледалото.) Да, да! (Огледва се.) Челото ми се сбръчкало и посиняло, устните ми изпръхнали и пресъхнали, очите ми вглъбнали... У-у-у, та и бели влакна ми никнат! Е-е-е, лошаво! (Отива и сяда.) Току-така не е, дето ми доходи на ум смъртта! Желал бих само да зная дали наистина човек по някой път предчувствува последната минута на живота си... Сърцето ми сега е така болезнено, нагнило и чезне!... Дали то усеща или тоя старец ме смъти?... Господи, не оставяй само умът си да изгубя! (След малко мълчание.) Боже мой, каква страшна измама!!... За всичката ми света,

предана и чиста любов тя да ме излъже така!!! Тя ме подигра тежко, осрамоти честното ми име! (Полека, като на умът си.) Пък все прошка иска... Аз отдавна ѝ простих, нека бог да ѝ прости. Моли ми се да я не парясвам, аз направих това; моли ми се да живее под покривът на моята къща, аз и това направих; освен това позволих да дойдат при нея и родните ѝ... Но повече нищо не мога да направя, не мога, та и не трябва! Ние сме чужди: между мене и нея не може да бъде нищо интимно! (Става от столът. След малко мълчание.) Тя да бъде любовница на онзи развратен, на онзи шарлатанин!... (Болезнено се смее.) Дали съм мислил, дали барем през умът ми е минавало, че ще ме връхлети такава беля!...

(Зад сцената се чува ясен глас от работниците на следната песен:)

Пушка пукна море,
пушка пукна,
море пушка пукна, пиле Стано,
из гора зелена.

Та удари море,
та удари,
море та удари, пиле Стано,
най-добрият юнак.

Юнак викна море,
юнак викна,
море юнак викна, пиле Стано,
и гората екна.

„Носете ме море,
носете ме,
море носете ме, пиле Стано,
до път, до кръстопът.

Дето падна море,
дето падна,
море дето падна, пиле Стано,
там ме оставете.

На сърце ми море,
на сърце ми,
море на сърце ми, пиле Стано,
кладенц изкопейте.

На крака ми море,
на крака ми,
море на крака ми, пиле Стано,
босиляк посейте.

На глава ми море,
на глава ми,
море на глава ми, пиле Стано,
байряк забодете...

Благой (в началото на песента сяда, опира се с лакти на колената си, туря главата в ръцете си и слуша... Кат се свършват няколко стихове, той седи няколко време, без да се помести; после скоро скача и звони). Не, ще ми изхвръкне умът: не мога повече да търпя такъв живот! (След като помислюва.) Ами ако се застреля? Да, всичко би се свършило обеднъж. Смъртта е вечно успокоение.

(Зад сцената следва песента.)

На байряка море,
на байряка,
море на байряка, пиле Стано,
конче ми вържете.

Кон да рови море,
кон да рови,
мор' кон да рови, пиле Стано,
мене да зарови."

Благой (звони силно изново. Влиза слугата).

Явление III

Благой и слугата

Благой. Кажи на Петка да дойде. Но слушай! Помоли се на работниците да не пеят: кажи им да не ми бъркат, че съм залисан с писане.

Слугата. Тях дядо Петко ги накара.

Благой. Àко, ти им кажи да не пеят.

Слугата. Сегичка ще им кажа. (Излиза.)

Явление IV

Благой и после Петко

Благой (сам). Да, по-добре е да умра, а не да живея с мъки и да страдам на всяка минута... (Влиза Петко.)

Петко. Какво заповядвате?

Благой. Слушай, дядо Петко! Там (сочи с пръст) в чекмеджето на масата има два револвера в една чанта; извади ги от чантата и ги поочисти: отдавна не съм ги прегледвал. (С весел глас.) Искам да те послушам, старче: за да се позалъжа малко, днес ще бия на нишан. И друго нещо, дядо Петко! Чини ми се днес ще дойде Линината майка със сестра ѝ, а може да дойде и брат ѝ Петър. Ти, като очистиш револверите и ми ги донесеш, виж стаите готови ли са, чисти ли са.

Петко. Отдавна са готови, дядовото: аз още отсутра всичко прегледах. Ами кога ще седнете да похапнете?

Благой. Щом си дойде брат ми. (Гледа през прозорецът.) Хе-е, струва ми се, че иде. И така ти гледай по-скоро, току като очистиш револверите, да сложиш и за обяд.

Петко. Сегичка. (Излиза. Влиза Драган, облечен по ловчийски дрехи, с оръжие.)

Явление V

Благой и Драган

Благой. А, добре дошел, брате! Как е, сполучи ли на лов?

Драган (подава му ръката си). Аз не помня такъв злочест ден! Страшно се измъчих и аз, и Хектор, а нищо не ни се мярна, ако и да бях в същите ония блата, гдето човек не може да се размине от дивеч. (Сваля си шапката, чантата, барутницата и оръжието и ги слага в кюшето.) Ама да знаеш, Благое, колко съм изгладнял!

Благой. Да заръчам, за да ти донесат да подхапнеш. (Звони.)

Драган. Не, аз не ща да си развалям обедът с подхапнуване – по-добре да почакам малко.

Благой. Както обичаш. (Влиза слугата.)

Драган. Хъ, разгеле, я вземи тия работи (сочи към оръжието и другите вещи) и занеси ги в моята стая. (Слугата ги взема и излиза.) Жал ми е, Благое, дето не тръгна и ти с мене: щеше да се поразтъпчеш и щеше да ти се отвори охота за работа. А тука седиш, венеш и чезнеш... Е-е-ех, Благое, Благое, много ми е жал! Остави се, брате, от тия мисли!

Благой. Да, брате, аз ще те послушам: скоро ще всичко да свърша...

Драган. Разбира се, свърши! И то колко по-скоро, толкова по-добре. Нà, днес ще додат Линините роднини и ти обади, че характерите ви с Лина не се срещат и – свършена работа. Инак с твоята idée fixe умът ти ще излети.

Благой. Е, а че сетне какво да правя?

Драган. Сетнешното се разбира – ще се трудим за парясването.

Благой. Не, благодаря ти, брате. Лесно е да изречеш парясването, ама аз не мога търпя да бъде басня в устата на целий окръг: тогава не мога надникна в никоя редовна къща, защото всичкият срам и скандал ще се сгромолясат на главата ми.

Драган. Нима ти мислиш, Благое, че сега никой нищо не знае? Съседите ни, а най-много женурята току ме питат за твоят живот...

Благой (уплашено). Белки така, Драгане? А защо ти не ми обади досега това?

Драган. Не исках да те огорчавам и с такива вятърничави интриги – ти и без тях не страдаш малко.

Благой (става и скоро ходи по сцената). Боже мой, и това ли ми дойде до главата? Аз съм се смеял на такива хора, а сега аз сам да стана приказка на светът в устата, да стана предмет на двусмислени съжаления и подигравки!

Драган. Не разпаляй се така, Благое, седни и успокой се. (Взема го за ръка и го туря на столът срещу себе.) Пада ли се на тия дреболии да обръщаш внимание? Затова ли ти ги обадих?

Благой. Не, брате, много ти съм благодарен, че ми ги обади. Това не са вятърничави работи, не са дреболии, не! Аз не съм съгласен с тебе и трябва да се реша на друго нещо...

Драган. А на какво друго ще се решиш? Чуден си, Благое! Работата ти е тая: или живей, както живееш сега, и полудей; или пък парясай я, забегни нанякъде и после забрави всичко като някой сън.

Благой. И едното, и другото не е лесно, та и невъзможно: да я парясам не мога, а да забравя всичко – още повече. Но освен полудяването ми има други две средства: или да се застрелям, или да убия него.

Драган (уплашен). Да се застрелиш? Браво, Благое, хубава работа! Ами къде остава тогава твоята гореща вяра, твоята религия, към която ти всякога си прибягвал?

Благой (седи с увиснала глава и дълго време не отговаря). Имаш право, брате, но ти разумя това, че от всичките злини аз исках да избера по-малката; зер да полудея или него да убия е по-лошаво. Най-добре себе си.

Драган. Нито една от тия работи не е хубава. Но полудяването и самоубийството ти са най-достоосъдителни. Колкото до Фудулеска, да го повикаш на дуел и да го убиеш като куче, това му се стои и според мене то е по-малко лошаво.

Благой (съживява се). Но ще излезе ли той на дуел? Дали не ще да се откаже?

Драган. Накарваме го да се съгласи. Аз вземам грижата за това, ако само дуелът е неизбежен.

Благой. Милий мой, брате! Драгане! Направи по-скоро това. Няма друг цяр за моята болка!

Драган. Ами ако Фудулеску те убие?

Благой (спокойно). Не ще! Дуелът е съд божий – той помага там, дето е правдата.

Драган. О-о-х-х, не е така! Дуелът е грозна работа и ти самичък по-преди със здравият си разсъдък признаваше това, но предпочитаме го, защото казваш, че е неизбежен.

Благой. За всичко, за всичко съм съгласен с тебе, мой добрий, мой благородний брате! Но няма какво да се стори. Я погледни как станах весел! (Подир малко мълчание.) Но ако аз бъда убит, ти тогава, брате, изпълни това ми завещание: употреби всичките средства, за да остане на страна името на Лина, да се не показват за нея никакви интриги и тълкуванета и никой на света да не разбере причината на дуелът.

Драган. Их, Благое, и за това ли захвана да ми приръчваш?

Благой. Не, братенце, не ми бъркай на желанието: мене ми става по-лекичко, като си говоря с тебе... Не, не, нека тя бъде честита... Може да се ожени за другиго, като не ѝ е било съдено да живее с мене... Ти направи всичко, щото е възможно, никой да не разумва причината. Колкото за тебе, ти живей и помни, че имаш син. Ах, какво благополучие да възпитава човек добре своето дете... (Заплаква.)

Драган (плаче и той, прегръща брата си, плачат малко и двамата и сетне Драган говори, като хълца). Ах, Благое, ти като че четеш предсмъртната си молитва! Твоята тъга захвана и мене да обзема.

Благой (кротко, след като се оттегля от брата си и сяда). Но, брате, сега, в тая минута, когато ми става малко весело, остави тези плачове. Ще ти кажа сега две-три думи още за Фудулеску. Много е мръсен човек! Толкова ми е омразен, щото не искам и да го видя, та ще да ти се моля, ти

хортувай с него за дуелът.

Драган (брише си лицето с кърпа, труди се да скрие нажалението си и изменява гласът си). Моят разговор с него от твоя страна ще бъде кратък, но достатъчен да устрои дуелът.

(Влиза Петко с чанта в ръце, Благой му скима и той оставя на масата чантата с револверите. После се обръща към Благоя и Драгана.)

Петко. Обедът е сложен в Драгановата стая: заповядайте, време е вече да обядвате.

Драган. Много ме ти, Благое, разтропи днес – изгубих и охотата си за ядене. (Става.)

Благой (става и той, вървят към вратата наляво). Нищо, брате, ти затова и дойде при мене и така ме разговори, щото аз смятам, че отдавна не съм обядвал така, както ща сега. (Излизат.)

Петко (след тях). Ох, сполай ти боже и света Богородичке! Весел виждам моят господар.

Явление VI

Петко (сам). Види се, поолекнало е малко на господарят. Дай боже! И аз стар човек, а че да не се обезстраша понапреди да го помъмря за тая работа, ами се боях досега! Добре, че барем сега ме свести господ: току като поговорих на господарят и той се развесели... (Зад сцената се чуе шум и тропот от каруца и глас на звънци.) Ах, дали не са пък гостето? (Тича към прозорецът.) Да, такава работа. Е-е-е, това е тъща му, да ида да ги срещна. (Върви към вратата.) И-и-их, ама... (Маха с ръка и излиза. На сцената влазят Хаджийката, Фудулеску с жена си, Петър, слугата и след всичките дядо Петко.)

Явление VII

Хаджийката, Фудулеску, Мата, Петър, Петко и слугата

Мата. Едвам се дотътрахме! (Ветри лицето си с кърпа.) Ф-ф-фу, каква горещина!

Петър. Нà, и аз изникнах. (Криви се на Мата.) Ф-ф-фу, колко студено! Трябва сега да се глътне нещо бистро-върло, което сгрява.

Петко (на слугата). Върви по-скоро да кажеш на господарите, че дойдоха гостето. (Слугата излиза.)

Хаджийката. Ами Лина къде е?

Петко. В своята стая.

Мата. А господарят?

Петко. Той е на обяд у брата си Драгана.

Мата. А че как така, дядо? Ще се рече, Благой яде у брата си?

Петко (запиня се). Н-н-не... те там обядват...

Фудулеску. И твоите господари обядват всякога заедно на башка?

Петко (свива рамена). А че всякога; зер на стари години не мога да ви лъжа.

Фудулеску. Това е любопитно! (Към Мата.) Видиш ли, Мато, оригинал? Чуеш ли, мамицо?

Хаджийката. О-о-х, чуя, сине. Вижда се, господ не им е подарил любов и сговор.

(Фудулеску с жена си сядат настрана и шепнат.)

Петър (който до това време разгледваше кадрите). Дядо, ами не побиха ли се Благой и Лина досега нито веднъж?

Петко. Пазил ги е господ и св. Богородица.

Мата. Ти сега помълчи малко, Петре!

Петър. Да, и тая хубава, да не мога дума да продумам! (Към Петка.) Бе-е-ей! Ние с тебе сме вети познайници, не бива ли ти да донесеш малко ракийка оттам, хе! (Сочи към дулапът.)

Хаджийката. И ти, Петре, не те е срам!

Петър. Беки това е срамна работа!

(Лина влиза скоро из вратата отдясно. Петър полека се

отмеща направо и излиза през балконът.)

Явление VIII

Хаджийката, Фудулеску и Мата, Петър и Лина

Лина (обвива се о шията на майка си). Майчице! Мила майчице!! (Целуват се, майка ѝ плаче.) Мато! Добре дошла! (Целуват се.) И ти, Петре, тук ли си? Сполай ти боже! (Целува брата си и като съгледва Фудулеска, спира се като изумена.)

Фудулеску. Мене нито сте ме канили, нито сте ме чакали, Лино; опростете, дето дойдох така...

Лина (оправя се). Напротив, бае... добре дошел! (Подават си ръцете. Към майка си.) Е, мамо, живо-здраво ли сте? Боже мили, колко ми е драго! Мато, ами ти защо не доведе и децата?

Хаджийката. Аз току погледвах за тебе, Лино, току те чаках... (Плаче.)

Петър. Ти, мамо, все трябва и да поплачеш.

Лина. Така, мамо, но не се можеше... толкова далеко...

Хаджийката. Не е далеко, дъще, ами аз нямам чест със зетьове: току един Опрю ми е прокопцан зет.

Фудулеску. Благодаря ти, мамице! (Целува ѝ ръка.) Ами каква е тая работа? Става половин час, как сме дошли, а господарите ги няма! Лино, представете ни на вашият почтен съпруг.

Лина (запиня се). Той... той ще дойде; ами хайде да идем и до моята стая. Там аз се разпореждам с всичко...

Мата. Недейте си прави, Лино, много труд за нас. Ти знаеш, че ние рано обядваме – сити сме, току по едно кафе, ако вземем...

Лина. Добре, добре; и кафе, и каквото обичате, хайде, мамо, да вървим.

(Вървят към вратата надясно – най-напред Хаджийката, после Мата и Петър.)

Фудулеску (спира Лина на вратата и ѝ говори скоро).

Лино! За бога, кажи ми по-скоро: мъж ви знае ли всичкото или не?

Лина (с измъчен глас). Отдавна вече...

Фудулеску. Как? Всичко? И моето име ли?

Лина. Ах, остави ме! (Отива подир майка си.)

Явление IX

Фудулеску (сам). Така като е работата, кой дявол ме довлече тук? Бягай оттук, Опре-е-е, бягай! (Доближава до прозорецът от дясна страна и го отваря. Вика:) Букуре, Букуре! (Зад сцената се чуе глас: „Сегичка, господарю!") Не можеш ли в тая минута впрегна конете, за да тръгнем – трябва по-скоро да вървя? (Зад сцената: „Никак не се може.") Защо? („Конете са уморени много, потънали са в пяна – в тая горещина не могат и престъпи.") Като е така, след $^1/_2$ час гледай каруцата да е готова, чу ли? („Чуя, чуя, всичко ще бъде готово." Фудулеску затваря прозорецът и отива на мястото си.) Ама за какво ме мене довлече тук дяволът! (Мисли.)

(Влиза Драган.)

Явление X

Фудулеску и Драган (преоблечен в черен сюртук)

Фудулеску. Добър ден, свате!

Драган (с почит му подава ръка). Добър ден, г-не Фудулеску!

Фудулеску. Г-н Благой, види се, е занят с работа?

Драган. Така. Ами где са Линините роднини? Аз мислех да ги срещна тук.

Фудулеску. Те отидоха в нейната стая.

Драган. Ами вие ще ни погостувате ли повечко?

Фудулеску. О, не! Сегичка трябва да тръгна. Аз отивам по-далече, но свърнах тук и доведох нашите, защото ми е на път.

Драган. Аз бих ви помолил да останете до утре.

Фудулеску. Желал бих да ми обадите причината.

Драган. Сега не мога, но ако обичате да се разположите и успокоите в една стая, тогава ще ви я обадя.

Фудулеску. Не представлявате ли ми нещо тайнствено?

Драган. А, съвсем не. Аз ви говоря твърде откровено.

Фудулеску. Нещо като чудно ми се вижда това и аз трябва да ви обадя, че не обичам дип тайнствените работи.

Драган. Право ви казвам, останете, защото трябва да се разговоря с вас. Какво? Нима не можете да пренощувате тук?

Фудулеску. И аз право ви казвам, Драгане, че много бързам; вярвайте, че работата ми е много припряна.

Драган. Та в тая горещина нито можете пътува. Останете да си починат и конете, а че утре раничко, като тръгнете, можете премина повече път. Или се боите тук от нещо?

Фудулеску (смее се без сърце). Че от какво ще се боя? Да остана, като толкоз желаете.

Драган. Е, сега ми е драго, че ви склоних. А за работата, разбира се, сетне ще си поговорим – аз ще дойда при вас в стаята ви. Сега да ида да повикам и Благоя. Той май не е здрав, та го извинете, ако ви се види недотам любезен. (Излиза.)

Явление XI

Фудулеску (сам). Работата е спукана! Тоя кърджалия, брат му, току-така не ме спира... (Мисли малко.) Пък и Лина не може добре да ми разправи знаят ли името ми. Не, аз трябва да се известя добре; трябва както и да е да оттегля Лина някъде настрана, та да науча добре работата. Тогава ще зная как да се държа с мъжа ѝ. Чакай да ида в нейната стая...

(Върви надясно и почти в същия час влизат Благой и Драган.)

Явление XII

Благой и Драган

Драган (като влиза). Ами, брате, ти ги посрещни и гледай да бъдеш тих и спокоен.

Благой (туря си паларията на масата). Ах, брате, какво спокойствие искаш от мене, като гледам злодеецът в къщата си?

Драган. Ти ме слушай мене! Успокой се. Аз сега отивам да ги доведа, пък ти се извини пред тях.

Благой. Добре, добре.

(Драган излиза откъм дясната страна.)

Явление XIII

Благой (сам. Говори с голямо вълнение). Неговата съдба го е докарала тука. Ах, злодею, сега ще аз с тебе, да се пресметна!... (Туря ръката си на челото и става.) Каква горещина! Та и ръцете ми треперят, пък ние сега ще се бием... Но както и да е, само дано никой не узнае истината, дано всеки каже: скарали се за нищо и я докарали до дуел... (Чуе се тропот от много стъпания. Благой скоро сяда на столът и взема книга. Влизат Хаджийката, Фудулеску с жена си, Петър, Лина и Драган. Благой става и се здрависва с всичките. На Фудулеска се покланя само хладнокръвно.)

Явление XIV

Благой, Драган, Фудулеску, Мата, Хаджийката, Петър и Лина

Благой. За бога, простете ме, г-жа Хаджийке (целува й ръка), че не можах да ви срещна – не бях тук, а че и не исках да мешам на Лина...

Мата (наскърбена). А ние мислехме, Благое, че хич не ще можем да ви видим.

Благой. Ах, съвсем не сте великодушна, г-же! Не рачите

да ме опростите. (Целува ѝ ръка.)

Мата (кокетливо). А че потрудете се да заслужите тая прошка.

Благой. Доколкото мога. (Плеска Петра по ръката.) Ах, Петре, колко съм ти благодарен, приятелю!

Петър. Голям грях, Благое, стори ти – съвсем ни забрави, дори и мене, твоят приятел!...

Хаджийката. А че така... сега малко се тачат тъщите, та и пада ли се почит като на мене глупава баба?

Благой. Да, аз признавам, че е моя грешката, дето ви не посетихме с Лина...

Лина (седи надалечко). Мамо, на Благоя се не сърди – аз съм виновата, дето не ви споходихме.

Фудулеску. Види се, пречил ви е домашният ред – не сте искали да го нарушавате...

Благой (трепери и вторачено гледа на Фудулеска). Не налучихте, г-не Фудулеску!

Драган (дохожда при брата си, взема го под ръка и го завежда към авансцената. Говори му тихо). Не обръщай на него внимание, Благое!

Благой. Да, но не мога да го търпя. По-добре аз да излезна оттука. (Обръща се към действ[уващите] лица и към Лина.) Занимайте, моля ви, гостето заради мене, Лино!

Петър. Благое, тютюнът си свърших. Задължете ме, моля, с малко тютюн.

Благой. Твърде добре, Петре. Заповядайте, моля ви, в писалището. Драгане, не щеш ли и ти?

Драган. С благодарение.

Петър. Да идем. (Настигва Благоя.) Браво, Благое, ти все си добър, а аз мислех, че Лина съвсем те е превърнала... (Върви с Драгана към вратата наляво.)

Благой. Напротив... (Благой, Драган и Петър излизат.)

Явление XV

Фудулеску, Мата, Хаджийката и Лина (Мата взема от масата албума и го разгледва)

Фудулеску (става и върви към авансцената). Ха-ха-ха! Видяхте ли, мамицо, каква комедия разиграва той с Лина? Нà ти, Лино, честният Благой... Ха-ха-ха!

Лина (скоро става и приближава към Фудулеска). Я ми кажи ти, бае Опре, каква работа имаш с нас? Стори добро, та си върви, моля ти се, ако не можеш да ни бъдеш гост, както дал господ!

Хаджийката. Хубава работа, Лино! Не очаквах от тебе да пъдиш Опря, когато той се е грижил толкова за тебе!...

Фудулеску. Тя не е виновна, мамицо! Види се, така я е научил Благой. (Към Лина с половин глас.) Тръгването ми оттука зависи от тебе, Лино: кажи ми за каквото те питах и аз сегичка ще си вървя. Хайде да идем за една минута в градината.

Лина. Да вървим, та по-скоро да се отърва от тебе.

Фудулеску (към Хаджийката). Дойдете, мамицо, и вие с Мата.

Лина. По-скоро, мамо, да дойдете! (Лина и Фудулеску излизат.)

Явление XVI

Хаджийката и Мата

Хаджийката. Мене никак не ми стига умът каква е тая работа: гледам, Благой с Лина са като чужди...

Мата. Е, мамо, малко ли работи се случват между мъж и жена? Може и да са се скарали за нещо тамам сега, като дойдохме ние.

Хаджийката. Е-ех-ех, Мато, добре би било да е така, ама мене не ми харесва тяхната...

Мата. Ти, мамо, всякога така разбираш работите. (Влиза Благой.)

Явление XVII

Същите и Благой

Благой (огледва се насам-натам). А къде е тя?

Мата. Жена ви ли? Ти-и-и, какъв срам – загубил жена си!

Благой (силно смътен). Да, ами къде е тя?

Мата. Ха-ха-ха! И таз хубава работа! Не бойте се, жена ви не се е загубила – Лина е в градината с Опря.

Благой (с ужас). В градината? С него? Това не може да бъде!

Хаджийката. А защо така, сине, си се уплашил? Тя е отишла със зетя си, слава бога, не е с чужденец, я?

Мата. Ха-ха-ха! Вие я къскандисвате? Толкова по-добре. (Кокетливо.) Отмъстете ѝ и вие така, хайде с мене. (Става и му подава ръка.)

Благой (раздразнен). Ах, оставете ме, г-же! (Гледа през прозорецът в градината.) Вън! Те вън!!... Здрависват се или се прощават... Боже мой, той, види се, иска да я прегърне... (Завчас взема чантата с револверите и побягва в градината.)

Явление XVIII

Същите (без Благоя)

Хаджийката. Види се, Мато, като да е полудял!

Мата (уплашена). Мамо, той взе някаква чанта от масата... Я гледай! Това не е на добро!... (Тътрат се по сцената. В това време се чува гръмване от пушка и глухо стенание. Подир това дохождат бежишком от градината Лина, а от лява страна Драган и Петър.)

Явление XIX

Хаджийката, Мата, Лина, Драган и Петър

Драган и Петър (заедно). Какво, какво се случи?

Лина (уплашена, треперешком). Мамо! Мато! Боже мой!!

Какво направих аз!!

Всичките. А че какво стана?

Лина. Благой уби (прехапва си езикът) нене Опря!... (Заваля се и пада на дъските. До свършването на пиесата тя остава полегнала, като че се е забравила.)

(Общо смъщение. Мата, Хаджийката и Петър отърчават плачешком в градината. Из вратата отляво влиза Благой. Той е твърде пребледнял, космите му разрошавени и дрехите му в безпорядък.)

Явление XX

Благой и Драган, Лина

Благой. Не могох, Драгане, да претърпя и да чакам тебе да устроиш... (Тръшка се на столът до масата.)

Драган (приближава към брата си). Какво направи ти, Благое?

Благой (говори със запъхтян глас). Убих го – и толкова! Аз го поканих на дуел, а той ми отказа с най-мръсни попържни. Нà, не могох да претърпя и го убих като куче!

Явление XXI

Същите, Петко и после слугата

Петко (плаче полека). Господарю! Боже мой!! Какво му се случи!!

Благой. Е, дядо Петко, със сълзи ти не щеш да измиеш горчивината ми! (Звони, влиза слугата.) Кажи на визитият сега, в тая минута, да впрегне конете. (Слугата отива.) Ще отида да се предам самичък в ръцете на правосъдието.

Драган (прегръща брата си). Брате, милий ми брате! Защо да загинваш и да гниеш по затворите?!... Не, не бива! Послушай мене! (Говори му с половин глас.) Бягай през границата! Аз те превеждам и до Австрия, и до Руска Бесарабия, ако щеш: познавам към тия страни всичките дупки!...

Благой. Не, Драгане! С тебе аз не отивам. Ти по-добре

остани тук да замажеш някак тая история (сочи към Лина, говори полека), за да остане името ѝ настрана. За бога, моля ти се, братенце!

Драган. Бъди спокоен за това. (Тежко въздиша.) Ах, боже, боже!

(Зад сцената се чуват отдалечени плачове.)

Благой (хваща се за главата). Ето... там плачат... Струва ми се... Ах, дано по-скоро отида!

Петко. А мене, господарю, не ще ли вземете с вас?

Благой. Не, ти за какво ми си? Остани тук.

Петко. Как за какво: ами там кой ще ти слугува?

Благой. Не, дядо Петко, ти не си ми потребен.

Петко. Както и да казваш, дядовото, аз ще тръгна с тебе; ако ли ме не вземеш, пеши ще отида.

Благой (става и дохожда при Петка). Ех, старче, старче! Много ти благодаря! (Целува го.) Няма какво да сторя, нека вървим заедно.

(Влиза слугата.)

Слугата. Конете са впрегнати. (Излиза. Зад сцената се чуят звънци и тропот от каруца.)

Благой. Най-сетне, слава богу! (Дохожда към брата си.) Е, брате Драгане! Прощавай сега! (Прегръщат се, плачат и се стискат дълго време.)

Драган. Бог да ти прощава, Благое! (Брише си очите с кърпа.)

Благой (бързо). Прощавай, прощавай, брате! (Петко взема от масата паларията и му я подава. Благой полека увисва глава и върви към вратата наляво, накъдето е Лина.)

Лина (подига се и полека върви към мъжа си. Със слаб глас.) Благое...

Благой (скоро се обръща към нея и пада на гърдите ѝ). Лино!!...

(Спуща се завесата.)

Край

РЕЧНИК

***афронт** (фр.)* – обида, оскърбление или засрамване на публично място, грубо пренебрегване.

***башка** (тур.)* – отделно, самостойно.

***баялдисвам** (тур.)* – прилошава ми, припадам, губя съзнание.

беневреци – шопски тесни горни мъжки гащи.

***бонове доминияш** (рум.)* – ценни книжа.

***визитияш** (лат.)* – посетител; файтонджия.

***воаяж** (фр.)* – пътуване, пътешествие.

***гарафа** (исп.)* – стъкло за вода обикновено с дълга шия.

***дрептури** (рум.)* – права.

***еминии** (тур.)* – леки обувки без токове.

***кесат** (араб.-тур.)* – недоимък, недостатъчно, застой в търговията.

***кокон** (рум.)* – господин.

коконашоле (рум.) – господарю.

къскъндисвам – ревнувам, завиждам.

***максус** (араб.-тур.)* – специално, нарочно.

***мушия** (рум.)* – голямо земеделско стопанство в Румъния, чифлик; собствен имот, бащиния.

***нене** (рум.)* – стрико.

***палария** (рум.)* – шапка.

***парий, пария** (инд.)* – презрян човек, угнетено същество.

***перикол** (рум.)* – опасност.

***плачинта** (рум.)* – баница.

прескундвам – превъртам.

***примар** (рум.)* – кмет.

***примария** (рум.)* – кметство.

***прокура** (лат.)* – даване право на лице да действа от името на учреждение, лице; упълномощаване.

***проспатура** (рум.)* – прясно ядене, пресни продукти.

***рурал (бонове рурали)** (рум.)* – ценни книжа за поземлена собственост.

софраджерия *(рум.)* – столова.
тестамент *(лат.)* – завещание, завет.
туторство *(рум.)* – опекунство.
файда *(араб.-тур.)* – полза, облага, лихва.
фалага, фаланга *(гр.)* – приспособление, с което стягали краката на ученика при телесни наказания в училище.
форинт *(унг.)* – парична единица в Унгария.

Тодор Пеев
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Формат 84Х108/32. Обем 13 п. коли

Предпечатна подготовка "Ламит"
Печат и книговезка обработка "Абагар ЕООД" – В. Търново

БАН, Институт за литература със съдействието на
ИК "Библиотека 48"